

1•94

ROMANO DŽANIBEN

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

OBSAH

<i>Hübschmannová Milena,</i> Předmluva	3
<i>Horváthová - Holomková Jana,</i> Možnosti integrace na příkladu moravských Romů	8
<i>Erich Renata M.,</i> Úděl menšin...?	20
<i>Nečas Ctibor,</i> Memoráty jako zdroj informací o dějinách Romů	22
<i>Gábor Ludevít,</i> Na kamav te leperel... (Nechci vzpomínat ...)	27
<i>Bartoloměj Daniel,</i> Miro dživipen (Můj život)	30
<i>Bartoloměj Daniel,</i> Kije historia romengri (Poznámka k romským dějinám)	34
<i>Halwachs Dieter W.,</i> Romové v Burgenlandu	38
<i>Kostić Svetislav,</i> Romaňi čhib a jazykový kontakt	42
<i>Žlnayová Edita,</i> Spomienka na pani Kudračovú	58
RECENZE A ANOTACE	60

PŘEDMLUVA

Proč vydáváme nový časopis?

Patrně každý, kdo se do podobné práce pouští, má dojem, že existují informace hodné sdělení, pro něž dosud není publikační platforma. V skrytu duše věří, že *"anela pro svetos ajse vitejzis, so les pro trin sveti nane para"* (že přivede na svět hrdinu, jemuž ve třech světech není rovno). Kéž se nám tato nebezpečná představa nestane pýchou, ale pouze pokorným služebníkem poznání - *džaniben*.

Název pro časopis ROMANO DŽANIBEN se zrodil spontánně. Do češtiny jej lze přeložit více způsoby: Romská věda, Vědění o Romech, Poznávání Romů, Romské vědění /tj.co Romové vědí/. Široké sémantické pole romského pojmu má tu výhodu, že v sobě soustřeďuje mnoho významových nuancí, které by měly vytvářet charakter časopisu.

Romistických časopisů je ve světě víc. Nejstarší, JOURNAL OF GYPSY LORE SOCIETY, vychází s přestávkami od roku 1888. Je psán anglicky s citacemi romského folkloru v příslušných dialektech; nedávno se ze své mateřské země Anglie přestěhoval do Spojených států. Francouzský ÉTUDES TSIGANES se zrodil před čtyřiceti lety v Paříži. Čtenáři se v něm setkávají s ukázkami romských dialektů v citacích folkloru i ve verších a drobných prózách romských autorů. Italský dvouměsíčník LACIO DROM je o deset let mladší než jeho francouzský bratr. Německé TSIGANOLOGISCHE STUDIEN nahradily v roce 1990 čtvrtletník GIESSENER HEFTE FÜR TSIGANOLOGIE vycházející od roku 1984. Převážně historické a sociologické příspěvky jsou psány německy, někdy anglicky. V Indii se romistické poznatky šíří od roku 1975 z Čandígarhu, hlavního města státu Pandžáb, prostřednictvím půlročně vydávaného časopisu ROMA. Holandský DROM, založený v roce 1986, je časopis spíše politický než odborný. Soustřeďuje se na boj proti rasizmu. Konečně INTERFACE, publikovaný ve francouzské, německé a anglické mutaci, označuje sám sebe za informační bulletin Centra cikánských studií při Univerzitě René Descarta v Paříži, často však toto skromné poslání překračuje a přináší odborné stati zaměřené na vzdělání a lingvistiku. Vychází čtvrtletně čtvrtým rokem.

Prvních pět uvedených časopisů podává o Romech informace historické, jazykovědné, etnologické, folkloristické, případně sociologické a demografické - tedy více méně poznatky všech vědních disciplín podílejících se na integrální vědě o jednom etnickém společenství - na romistice.

V čem by se tedy měl časopis ROMANO DŽANIBEN lišit?

Na prvním místě se bude lišit tím, že bude psán česky s pokud možno co největším prostorem věnovaným romštině. Najde se dost českých zájemců o romistické stati - s předpokladem, že se nám podaří dělat časopis kvalitně?

"Sar upre, avka the tele, sar tele, avka the upre" (Jak nahoře, tak dole, jak dole, tak nahoře), říká mnohovýznamové romské přísloví. Na jedné straně vybuchuje "dole", ve spodních animálních rovinách lidí a společnosti rasizmus a "ciganofobie", na druhé straně se v horních rovinách člověčenství probouzí nebývalý zájem o poznání *romipen*

(romské kultury, historie, jazyka, mentality), o poznání, které by umožnilo shledávat jednotu lidství v etnokulturní odlišnosti.

V letošním roce se například pět pedagogických fakult v České republice pokouší včlenit alespoň prvky romistických informací do výuky nastávajících učitelů, kteří se ve své budoucí praxi bezpochyby setkají s romskými žáky. Jsou to pedagogické fakulty v Praze, v Brně, v Ústí nad Labem, v Olomouci a v Plzni. Bohužel, nedostává se odborníků romistů, kteří by byli s to zaplnit zející informační vakuum. Není divu. V podstatě až do roku 1989 přetrvávala oficiální asimilátorská politika, která prohlásila romské etnikum, romskou kulturu a romštinu - za odumírající, "reakční", za překážku splynutí "občanů cikánského původu" s ostatní dělnickou třídou. Na zasedání ÚV KSČ 8. dubna 1958 byli Romové kvalifikováni jako "sociálně a kulturně zaostalé obyvatelstvo vyznačující se charakteristickými rysy způsobu života." O romštině bylo řečeno: "je nutné odmítat umělé snahy některých osvětových pracovníků, kteří chtějí z dosavadních dialektů vytvářet cikánský jazyk a literaturu, ... uskutečnění podobných snah by zpomalilo proces převýchovy Cikánů... a napomáhalo by konzervovat starý, primitivní způsob života." (Usnesení ÚV KSČ z 8. dubna 1958 "O práci mezi cikánským obyvatelstvem").

Podobný přístup o věci rozhodujících orgánů znemožňoval průběžné získávání a šíření pravdivých poznatků o Romech a samozřejmě už vůbec neposkytoval institucionální platformu pro výchovu romistů.

Svobodný prostor pro myšlenkové hledání, otevírající se po roce 1989, nabízí možnost, aby se uskutečňovalo romské přísloví "*Ko džanel, achaťol*" (Kdo poznal, chápe).

Proto je mezi osvícenými lidmi, kteří přicházejí s Romy do pracovního styku, doslova hlad po romistických informacích. Jaký jazyk je romština? Jakou má funkci v romském společenství? Odkud Romové přišli a co prodělávali ve své historii? Co podmiňuje jejich mentalitu?

Asimilační politika nesmírně ztěžovala a deformovala sebeidentifikační hledání Romů. Jaképak hledání, když pro ně identifikace byla nalezena stranickými a státními orgány? Jaképak hledání, když jim bylo dáno "právo" stát se Čechy nebo Slováky "cikánského původu"? Ovšem "*Čačipen peske o drom arakhel*" (což lze přeložit dvojím způsobem: pravda si cestu najde, nebo skutečnost se prosadí).

Sotvaže jen trochu asimilační politika polevila, vzedmuly se etnoemancipační snahy. V důsledku Pražského jara vznikl Svaz Cikánů - Romů. Po třech a půl letech byl násilně rozpuštěn, protože vedení Svazu požadovalo v Memorandu zaslaném na ÚV KSČ politický status pro Romy zakotvený v Ústavě. Svaz Cikánů - Romů trval od srpna 1969 do března 1973. Nová asimilační vlna etnoemancipační snahy potopila. Etnoemancipační zkušenost z folklorních přehlídek, politických aktivit, vydávání prvního časopisu ROMANO LIL, kde se poprvé objevovala psaná romština, byla potopena, nikoli však utopena. Začala se znovu objevovat na různých místech republiky, ať ve folklorních souborech, jako byly KHAMORO (Sluníčko), PERUMOS (Blesk), ČERCHEŇ (Hvězda) nebo v amatérském divadle ROMEN, ve vzniku romských fotbalových družstev a podobně.

Po listopadu 1989 romský etnoemancipační proces doslova explodoval. Romové patřili k prvním, kdo se přidali k Občanskému fóru. Už 21. listopadu byla založena Romská občanská iniciativa (ROI) a letáčky psané v romštině, češtině a slovenštině vyzývaly Romy k solidaritě s těmi, kdo chtějí demokracii.

Bohužel, ona demokracie pro Romy není zdaleka tak lehká a krásná, jak si představovali. Nicméně skýtá možnost, aby to kruté ekonomicko-sociální *tele* (dole) bylo vyvažováno etnoemancipačním *upre* (nahore). Snaží se o to zhruba čtyřicet zaregistrovaných romských reprezentativních organizací, spolků, sdružení. Příležitost přišla nečekaně. Etnoemancipační úsilí je neplánované, živelné, překotné, roztržité - avšak to, co přes všechny rozpory mezi různými reprezentacemi vystupuje na povrch jako společná potřeba, je potřeba poznat sám sebe, uvědomit si podoby a funkce *romipen*.

V každém Romovi, v každé rodině, v každém rodu, v každé komunitě se *romipen* uskutečňuje v jiné míře a v poněkud jiné podobě. Někteří Romové je téměř ztratili, aniž ovšem přestali být ostatními považováni za "cikány". Ztráta jim tedy k ničemu nepomohla. Ovšem staleté genocidní a etnocidní pokusy, ostrakizace a stigmatizace nemohly nepoznamenat postoje Romů k vlastní etnické identitě. Historie zatím ukazuje, že kdykoli chtěl být Rom přijat majoritní společností, musel na jejích hranicích své *romipen* odložit a stát se "Új Magyar", Novým Maďarem, "Nuevo Castellano", Novým Španělem, "občanem cikánského původu" a podobně. To byli ovšem jednotlivci. Nebyli nečetní - bylo jich možná víc, než víme. Ale nevíme o nich právě proto, že se etnicky rozplynuli. Mezi "cikány" zůstávali ti, kteří se svého *romipen* nedovedli vzdát. Spíše nedovedli, než že by nechtěli.

Zdá se, že teprve typ současných společností, institucionalizovaných a technicky vyspělých, více méně demokratických, umožňuje a vyžaduje, aby do nich Romové vplynuli jakožto kolektivita, aniž by se jim bránilo přinést si s sebou své etnikum, jazyk a kulturu.

V České a Slovenské republice vychází v současné době pět periodik vydávaných Romy: měsíčníky AMARO LAV (vydává Rompress v Brně), týdeník ROMANO KURKO (vydává Rompress v Brně), měsíčník ROMANO GENDALOS (vydává Sdružení romských autorů) měsíčník ROMANO LIL (vydává sdružení Jekhetane v Prešově) a měsíčník ROMA (vydává Romani kultura v Bratislavě). V Košicích funguje třetím rokem divadlo ROMA-THAN, při němž byla ustavena romská konzervatoř. V letech 1990 - 1993 vyšlo dvanáct romských knižních publikací, bilingvních nebo pouze romských.

Právě romský tisk - psaný ne sice romsky, avšak s romskými rubrikami - názorně ukazuje, jak se Romové snaží poznat a definovat své *romipen*. Zdá se, že největší je žízeň po poznání vlastních dějin. Historické poznání a vědomí je integrální a integrující složkou každé jednotlivé osobnosti i skupiny jako celku. Uvědomuje si vůbec někdo, jak dalekosáhlý vliv na osobnost romského dítěte může mít fakt, že se ve škole za celých osm let nedozví vůbec nic o dějinách svého etnického společenství? Českým dětem jsou od první třídy stavěni za vzor slavní Češi. Do jaké míry se však může Rom, Čechy zesměšňovaný a nepřijímaný, ztotožňovat s českými historickými hrdiny? Byli romští hrdinové? Samozřejmě že byli, ale kdo o nich ví? A jak působí ignorace romských dějin na Čechy? Jak jinak než s despektem se mohou dívat na lidi, kteří zdánlivě "nemají dějiny"?

Doufejme, že i Romům v Čechách časopis poslouží informacemi o *romipen*. Mnohé z těchto informací se autoři bezpochyby dozvědí od Romů samých, avšak utřídí je, zařadí do širších souvislostí, připojí k nim teoretický výklad a takto zhodnocené je vrátí těm, kteří jim je poskytli.

Časopis tedy bude psán česky. Rádi bychom ovšem, aby se stal také platformou pro rozvoj odborné romštiny. Během čtvrt století, kdy se u nás alespoň sporadicky

publikují romské verše a próza, se ukázalo, že romština je dokonale schopná stát se spisovným jazykem. Je pochopitelné, že má schopnost rozvinout se i v jazyk vyjadřující odborné informace. K tomu dojde ovšem pouze tehdy, budou-li se romští romisté pokoušet psát odborné statě romsky. "*Chartaske ačhel rom /charťarindos/ paš e kovinca.*" (Kovářem se stává člověk tím, že dělá kovářskou práci u kovářiny), říká staré přísloví.

Kromě pokusů o odborné romsky psané statě bychom rádi publikovali romštinu věrně zachycenou v prostředí, kde dosud funguje jako základní komunikační prostředek, jako prostředek k vyjádření a uchování tradiční orální tvorby. Romština pohádek a formalizovaných i neformalizovaných vyprávění je krásná, bohatá, vynalézavá. Je to jazykové zřídlo, z něhož mohou čerpat i ti, kdož se budou pokoušet uvést romštinu do nových společenských funkcí.

Přáli bychom si, aby prezentace romistických poznatků vedla k pochopení mezi Romy a neromy. Rádi bychom se vyvarovali "gádžovského" etnocentrismu, který zcela oprávněně Romy pobuřuje. Mnozí "ciganologové" se nedovedou zbavit termínů jako "parazitismus", "pariové", "hostitelská populace" a podobně. Cožpak Romové budou věčnými "hosty" v zemích, kam přišli mnohem dříve než například Evropané do Ameriky? Napadlo by někoho užít o Mohawcích, Odžibvejích nebo Inuitech termínu "hostitelská populace" ve vztahu k "bílým" Američanům? Ví ten, kdo o Romech užívá termínu "pariové", jaké místo zastávali "pariové" na dvoře drávidských vládařů v jižní Indii? Ví, že to byla džátí (kasta), která bubnováním odháněla od panovníka zlou sílu anangu? Ví ten, kdo o Romech v Indii píše jako o "nejnižší vyvržené kastě", že jejich "nízké" postavení je příznačné pouze pro jednu etapu indických dějin, zatímco sláva romské historie sahá patrně až do Mohendžodára a Harrapy, tedy do jedné z nejstarších světových civilizací? Je pochopitelné, že na "ciganologické" stereotypy pak akademicky zdělání Romové reagují výkyvem "na druhou stranu", nepodloženou glorifikací *romipen*. Glorifikace je ostatně průvodním jevem každého etnoemancipačního procesu.

Konečně bychom v časopise rádi uskutečnili ještě jednu představu: učinit jej platformou pro dialog. Dialog mezi autory a čtenáři, čtenáři a redakcí, dialog mezi odborníky jednotlivých oborů, jako je historie, lingvistika, demografie, etnologie a další odborné disciplíny, které se účastní na budování romistiky jako vědy o jednom lidském společenství. Vznik parciálních vědních oborů je poplatný omezené kapacitě člověka jako jednotlivce. Skutečnost je ovšem propojená, integrální, a toto propojení je třeba uskutečňovat i v procesu poznávání skutečnosti, o něž se pokoušejí jednotlivé vědní obory. Integrální vědy, mezi něž patří i romistika, poskytují ideální příležitost k tomu, aby se hledaly formy interdisciplinárních přístupů. Bez takového přístupu dochází ke zkreslení a ochromení informace.

Co tedy říci závěrem?

Romské přísloví říká: "*Čiriklo šaj urñisaľol ča akor, te les hin duj phaka*" (Pták může létat jenom tehdy, má-li dvě křídla). Chce-li někdo poznat Romy, pak jedním křídlem je spolehlivá romistická literatura a druhým křídlem je nezastupitelná, nenahraditelná osobní komunikace s Romy, založená na ochotě a schopnosti nacházet stejnou lidskou podstatu v kulturní odlišnosti, vytrvalá snaha a vstřícnost o pochopení Romů při osobním kontaktu. Zajímavé je, že české přísloví "Jak ty mně, tak já tobě" zní v romštině "*Sar me tuke, avka tu mange*" (Jak já tobě, tak ty mně).

Slovosled má filozofický podtext: Je výzvou k tomu, abych "já" byl ten první, kdo se pokusí o humánní komunikaci. Kdybychom se dovedli řídit touto romskou variantou, a to jak neromové tak Romové, přestalo by patrně platit "*Rom Romeha, gadžo gadžeha*" (Rom s Romem, gádžo s gádžem), a konečně bychom si mohli oddechnout v pocitu "*Manuš manušeha*" (Člověk s člověkem).

Milena Hübschmannová

ANGLELAV

Kana pes o dživipen visalifa pal o berš 1989, phundrifa o svetos the le Romenqe. Diňa len možnosfa te šunel lenqero romipen. Baro šundřipen hazdňa pes maškar o godaver manuša. Arakhen pen the ajsedžene, so bi le Romen xanas pal o svetos.

Amaro lil perel savorenqe, so kamen te axaf ol le Romenqere jilesqe. Kamas te phundravel o drom kio džankeriben the te sikhavel, sar kola čirlatune the adađivesesqere Roma dživenas the dživen. Amare lileča kamas te del duma the tumenča.

S U M M A R Y

Why do we intend to publish a new romistic journal when there are several periodicals of this nature already in existence: Journal of the Gypsy Lore Society, Etudes Tsiganes, Lacio drom, Tsiganologische Studien, Roma, Drom, Interface? The primary reason is that it will be published in Czech. There is a need for knowledge about ROMIPEN i.e. "Romhood": Romany culture, language and history in the Czech and Slovak Republics. An old Romany proverb states, SAR UPRE, AVKA TELE, SAR THE TELE, AVKA THE UPRE - "up is the same as down, down is the same as up". In this instance the TELE is represented by racism, skin-head attacks, unemployment and the age-old device of using the Romanies as scape-goats. However, it is compensated by the UPRE, which on the part of the Romanies is seen as a rapid ethno-emancipation process, and on the part of the enlightened non-Romanies as a desire to know who Romanies really are, plus the necessary good will to support their rights as citizens. In the Czech Republic there are five educational faculties which attempt to provide their students with some knowledge of at least some elements of Romipen. These faculties are in Brno, Olomouc, Pilsen, Prague and Usti nad Labem. Unfortunately there is a total lack of teachers who themselves have romistic knowledge. Under the Communist Government a forty year policy of assimilation did not allow for the study of the Romany language,

culture or history. This policy of assimilation was declared at a session of the Communist Party Central Committee in 1958. Romanies were labelled as a social group with a dying ethnicity. The authorities claimed that any attempt to use the Romany language would "hinder the process of the reeducation of gypsies, and only serve to reinforce their primitive way of life". The stark lack of knowledge regarding Romany way of life is a result of this policy. A Romany journal should, and would, try to impart this knowledge. A second aim of ROMANO DŽANIBEN is to offer a platform for the development of scientific Romany. In Czechoslovakia, the slovak form of Romany began to be used as a literary language during the short period of the so-called Prague Spring of 1968. In August 1969, The Union of Romanies was founded. It published a bulletin, ROMANO LIL, with a regular column written in Romany. The chance to publish in Romany inspired a boom in creative writing. The Union of Romany was abolished in 1973; however, some Romany authors continued to write in Romany and proved it was a language fully capable of expressing poetry, prose and fiction. As with any other language, Romany also has an intrinsic power to develop as a scientific language. According to an old Romany proverb, CHARŤASKE AČES CHARŤARINDOS "You become a Smith only by doing the work of a Smith"; scientific Romany can be developed only by using it in scientific articles. As a source of language development we plan to publish authentic examples of traditional folklore which preserves the richness of vocabulary, metaphors and other devices. We hope that ROMANO DŽANIBEN will serve Romany authors who take a scientific interest in ROMIPEN. We would like to avoid ethnocentric cliches which still appear in 'Gypsyological' studies. Terms such as 'pariya', 'low cast', etc. are used without the slightest knowledge of what they truly mean. They arouse a completely justifiable negative reaction on the part of the Romanies, who try to compensate for such an approach by the wrongful glorification of ROMIPEN. We would like our journal to be a platform for dialogue between authors and readers, between representatives of various scientific disciplines, and between various opinions. Let us conclude with a wish which is offered to a newly born child: "KAJ TUKE OPRE TE DŽAL ..." (May you move upwards).

Jana HORVÁTHOVÁ - HOLOMKOVÁ

MOŽNOSTI INTEGRACE NA PŘÍKLADU MORAVSKÝCH ROMŮ

ROMSKÝ TÁBOR HRANIČKY U SVATOBŮŘIC
foto /1935 -1941/ archiv autorky

Romové žijící na historickém území Moravy se formálně řadí do skupiny Romů českých, ve skutečnosti však byly jejich osudy dosti specifické. Podstatně dříve než ostatní Romové u nás začali přecházet k usedlému způsobu života a následně, i když velmi pozvolna, se včleňovali do okolní společnosti jako její právoplatní členové. Vývojová linka moravských Romů se nakonec protнула s osudy Romů z Čech v době okupace, kdy byli jedni i druzí ve své většině fyzicky

zlikvidováni. Ti z moravských Romů, kteří přežili, po válce proces integrace do majority završili a dnes se již nacházejí na jiné sociální i kulturní úrovni než velká část našich Romů. Příčiny jejich úspěšnosti tkví mimo jiné i v konkrétní historické situaci na Moravě.

Počátkem 15. století jsou již Romové zcela jistě přítomni jak v Čechách, tak i na Moravě. Zpočátku jsou přijímáni přívětivě, občas obdarováni penězi k další cestě. Cestě chtěné, či

nechtěné? Ať tak či onak, kočování bylo pro ně často nutností. Někteří Romové hledali trvalé bydliště, jiní usilovali alespoň o zimoviště, nevlastnili však žádné pozemky a okolní společnost se jejich usazení vytrvale bránila.

Ve srovnání s Čechami byly však žádosti Romů o usazení přijímány moravskou vrchností vstřícněji. Již koncem 17. století usazují Kaunicové na svém panství první romskou rodinu, která se postupně rozrůstá a stává se základem tolerované romské populace na Moravě. Snahy Marie Terezie a Josefa II. o usazení Romů byly namířeny do Uher, ale částečně zasáhly i Moravu, kde bylo založeno několik romských osad. Podstatný byl i rozdíl v přístupu státních orgánů k Romům v obou zemích: v Čechách byli považováni za "cizí vagabundy" a trestáni povoláním do vojenské služby, v první polovině 19. století zde zůstávají neusazení a majorita je spojuje s ostatními nežádoucími skupinami obyvatel. Na Moravě naopak se už v této době vytváří hustá síť romského osídlení. Jedná se zejména o jihovýchodní Moravu. V 80. letech 19. století se proces usazování Romů v této oblasti ještě zintenzivňuje a tehdy také vzniká většina zdejších romských táborů. K větším z nich patřily tábory ve Strážnici, Oslavanech, Bojkovicích a Svatobořicích (80-90 osob; pod 30 osob měly tábory malé). Téměř 33 % všech Romů na Moravě neslo příjmení Daniel a 15 % příjmení Holomek, což svědčí o existenci dvou starých a mohutných romských rodů na Moravě¹.

Navzdory relativně příznivé situaci si nepředstavujeme průběh usazování Romů na Moravě nějak idylicky. I zde museli o své místo bojovat a překonávat řadu

bariér. Ukažme si to na konkrétním příkladu: na historii romského tábora u Svatobořic a na osudech některých jeho obyvatel.

Na území obce Svatobořice, ležící necelé 4 kilometry jižně od Kyjova, se již od poloviny 19. století snaží usadit širší romská rodina. Místní kronikář píše: *"... prarodiče zdejších cikánů Jura a Anna Holomek častěji z okolí do naší obce se vraceli a na různých místech obecního katastru se usazovali, tak často zneklidnili celou obec. Obyčejně na obecním pastvisku u nádraží a později na hranici mezi Svatobořicemi a Kyjovem (kde nyní jsou) utáboření čekali, až je občané neb navedená chasa klacky vyženou. Odcházel, ale zase se vracel, aby se pokoušeli o totéž ... Živili se kovářstvím, ale zdejší občané jim pobrali náčiní a pronásledovali je tak, že v krátkém čase vždy odešli... Tak to trvalo do roku 1886, kdy je přišla opilá navedená chasa zase vyhánět. Při tom, co tam cikáni měli, všechno jim spálili, cikánům nabili a při tom ohořela jedna těhotná cikánka. Na tu si šli cikáni stěžovat na okresní hejtmanství, celá věc vyšetřována, hlavní viníci potrestáni..."* Obec potom musela Romy na nějaký čas ubytovat v obecní stodole, žít tam a za spálené věci poskytnout náhradu. Za tuto náhradu si velmi rychle pořídili nové boudy na hranicích Kyjova a Svatobořic a usadili se tam trvale².

Potom žili Romové na tomto místě nějaký čas vcelku pokojně, někteří Svatobořice opustili, kočovali po okolních vesnicích a možná se v nich i trvale usazovali, někteří se však do Svatobořic pravidelně vraceli. Prameny dokládají, že jako první se zde trvale usadil syn "Jury" Holomka - Tomáš s početnou rodinou.

1. Nečas, C.: Obyvatelé cikánských táborů na Moravě. *Časopis Matice Moravské*, 96, 1977, s. 313-333.

2. Okresní archiv (dále OAr) Hodonín - Pamětní kniha obce Svatobořice, 10, 13, 87.

SPORT KLUB SVATOBOŘICE : První zleva ve 2. řadě Tomáš HOLOMEK *1911 - †1988
Druhý zleva ve 2. řadě jeho bratr ČENĚK *1915 - †1943 foto /1935/ archiv autorky

V roce 1890 rozvodněná Kyjovka zatopila jeho plátěný stan. Postavil jej tedy na jiném místě, zde mu jej však Svatobořičtí složili. Poté se Tomáš H. rozhodl postavit si dřevěný domek v blízkosti obce, podal si proto žádost o povolení stavby k obecnímu úřadu, byl však odmítnut s vysvětlením, že *"má zůstat s ostatními cikány na Hraničkách"*³. Existovala jedna možnost, jak získat místo, ovšem pod podmínkou, že ostatní Romové opustí katastr obce. Tomáš H. si šel stěžovat na okresní hejtmanství do Kyjova, kde povolení ke stavbě získal, ale ještě téhož roku přišli zřízení kyjovské městské rady jeho novou budovu zbořit. Teprve poté

vyzývá okresní hejtmán obecní úřad ve Svatobořicích, *"... aby Tomáše Holomka uvědomilo, že jsem dnešního dne rozkázal, aby představenstvo města Kyjova jemu povolilo na starém místě boudu postavit"*⁴. Tomáš Holomek tedy jako první postavil své rodině dřevěnou boudu na hranicích svatobořicko-kyjovských, kde o něco později vyrostl jeden z největších táborů na Moravě. Tato rodina zde však ještě nebyla usazena celoročně, což dokládají odlišná místa narození jeho dětí. Nicméně silné tendence k usazení na jednom místě se u něj už dosti výrazně projeví. Zcela se pak prosadily u jeho čtyř synů již trvale po

3. OAr Hodonín. *Obecní úřad Svatobořice, i. č. 50. složka "Cikáni a likvidace cikánského tábora 1885 - 1943", s. 313, 314.*

4. *Tamtéž, s. 10.*

ČENĚK HOLOMEK *1915 - 1943 vlevo od učitele,
foto /asi 1925 / archiv autorky

celý rok usazených v katastru obce Svatobořice.

K boudě Tomáše H. postupně přibývaly další příbytky, a tak vznikl romský tábor - vesničany i Romy samými nazývaný Hraničky. Tento název vystihoval snahu většiny obcí vytlačit Romy ze svého území, a proto mohl tábor existovat pouze na nejasných hranicích katastrů dvou obcí. Vleklé spory o domovskou příslušnost obyvatel Hraniček ukončila teprve likvidace tábora v době okupace.

I přes ubohost příbytků v táboře byly mezi nimi rozdíly, které odrážely postavení jejich majitelů v komunitě i výnosnost vykonávané profese. Vážené místo zaujímal zakladatel tábora a jeho starosta - "paňalo" Tomáš Holomek.

Jeho vnučka Rosína o něm vypráví: "On byl paňalo, chodíl, poročel. Móc pěkné byl, fósaté a móć bohaté. Měl krásné barák u silnice"⁵. Funkci "paňala" získal po otci jeho druhorozený syn Pavel. Také on požíval v táboře velké úcty. Jeho dcera Rosína vzpomíná, jak se úroveň jejich bydlení postupně zvyšovala: "My zme se netólali, jako jezdili. My zme tam postavili komedijantskej bévák jako v cirkusu a k tomu tatínek postavil ještě předeck z desek, aby tam netahlo. A vevnitř? Tam postel, tam postel (ukazuje doprava doleva). No a potom to bylo pořád lepší. Tatínek postavil chlívek a koupil kozu. To nigdo neměl. Pak postavil domek z latěk a udělal ohradu pro koně. A dyž byl něgde tarmak (dobyččí trh), tak je

5. Vyprávění Rosíny Holomkové (1903 - 1989); rozhovor dne 13. 3. 1988.

uvázal do vozu a jeli zme. My zme to neměli špatný, dyť tatínek vydělával a maminka zháněla; ona měla široký sukně, vespod kapce. Na trhu si sedla na pytel s mókou a hrnkem nabírala. Tak zme se živili. Měli zme bídu, ale měli zme se rádi, byli zme hodní, taková rodina." V dřevěném domku byla původně hliněná, teprve později dřevěná podlaha. Topilo se zde v kamnech, což byla v táboře výjimka, neboť ostatní Romové měli před boudou neustále udržované ohniště⁶. Také výše zmíněné pěstování kozy bylo určitým nadstandardem, neboť Romové obecně domácí zvířata nechovali, stejně jako nikdo z nich nepěstoval zeleninu. Konkrétně na Hraničkách jí bylo kolem tábora všude dost. Polní pych však byl jednou z příčin nepřátelství vůči Romům.

Romové na Hraničkách provozovali svá tradiční řemesla: kovářství, koňské handlířství, kramářství a vetešnictví, hádání z ruky a karet, ale i prostituci, chodilo se po "ptaní", hrály se hazardní hry - zejména "skořápky", časté bylo "čórování". "Čórovat se chodilo ovoce, "jabki" (brambory), oblíbená byla "kahňa" (slepice). V zimě se chodilo na dřevo nejen do lesa, ale i na hřbitov nebo do vinohradů. V této souvislosti vzpomíná Pavlova vnučka Ivona na "čórování" svého děda: "Jednou je pozval na čórki hrozný čórman, nějaký přespolní Rom. Stařeček tam šel, ale vrátil se hrozně rozčilený a víckrát už s ním nešel. Vyprávěl nám, že ten Rom kradl nejen to nejnnutnější k jídlu, ale i peníze, kachnu z trouby i peřinu ze spícího sedláka stáhnul. Byly velký rozdíly mezi Romy"⁷. Romové skutečně vždy byli a jsou řazeni do problémové skupiny obyvatel, sami

mezi sebou však již tehdy rozlišovali. "Oni se vyhledávali, ono je to k sobě táhlo ty čistý Roma. Tak se taky našli stařeček Pavel se stařenkou Terezií," vzpomíná vnučka Ivona Šeligová na své prarodiče a pokračuje: "V Sobůlkách byla taková osada civilizovaných čistých Romů. Měli dřevěný chaloupky přímo v obci a stařeček tam chodil i se svojí sestrou Mariánou. Stařeček si vzal tu Terezu Danielovou a jejího bratra Vencla si vzala ta stařečkova sestra. Stařeček opovrhoval třeba špinavýma Romama, vždycky říkával, když je viděl: "Co to tady dělá ostudu potvory jedny špinavý."

Na Hraničkách byla naprostá negramotnost. Děti do školy nechodily, neboť jako o bezdomovce o ně škola neměla zájem a Romové sami o vzdělání neusilovali, protože ve svém tak diskriminovaném postavení neměli vyhlídky na jeho uplatnění při zajišťování potravy. Po vzniku Československé republiky se sice jednalo o vytvoření vyučovací třídy v táboře, ale bezvýsledně. V roce 1926 dostaly obec a školní rada ve Svatobořicích od okresního školského výboru v Kyjově nařízení, aby se postaraly o učebnu pro romské děti. Obě instituce toto odepřely s odůvodněním, že se má nejprve zjistit, do kterých obcí všechny děti z Hraniček přísluší. Roku 1933 okresní školní výbor v Kyjově dává znovu návrh na vytvoření "cikánské jednotřídky" pro 24 dětí místního tábora. I tentokrát jej Svatobořice odmítly, stejně jako i v dalších letech, s vysvětlením, že Romové z Hraniček k nim nepřísluší⁸.

Spor o obecní příslušnost zdejších Romů byl započat v roce 1908 a byl postaven na tom, že Kyjov i Svatobořice se odmítaly hlásit k území, na kterém

6. Podle vyprávění téže informantky.

7. Vyprávění Ivony Šeligové, roz. Holomkové (* 1943); rozhovor ze dne 26. 7. 1989.

8. Viz poznámka č. 3, s. 137, 344

tábor ležel. Hranice mezi oběma katastry nebyla totiž nikdy přesně určena. Město Kyjov v tomto roce Romy ze svého území vystěhovalo, ti se však opět usadili na společné hranici obou obcí, tentokrát ze strany Svatobořic. Následně i Svatobořice vyvinuly velké úsilí, aby se Romů zbavily, pro některé z nich však bylo toto místo již několik desetiletí domovem a vzdát se ho nemínili^{9/}. Tak se spor nakonec řešil až u instance nejvyšší - u správního soudu ve Vídni. Ten rozhodl, že Tomáš Holomek se synem Martinem, Františkem a Janem přísluší do domovského svazku města Kyjova, syn Pavel s rodinou měl získat domovské právo ve Svatobořicích. Ostatní Romové, kterých bylo v té době na Hraničkách již několik desítek, "nemusí být trpěni na žádné obecní parcele"^{10/}. Z výše uvedených skutečností vyplývá, že někteří Romové se nenechali lehce odbýt, za svou věc důsledně bojovali, a to i na půdě úřadů, která jim byla tak cizí. Takto usilovali o své místo ve společnosti moravští Romové na počátku 20. století.

Tři synové Tomáše Holomka se svými rodinami se v průběhu první světové války stěhují a usazují v Kyjově, kde nalézají své místo jako kováři, handlíři či dělníci v místní sklárně.

Pavel Holomek (1882-1944) se do Svatobořic stěhuje v roce 1917, tehdy už s početnou (sedmičlennou) rodinou. Osudy této větve rodiny Holomkovy popíši podrobněji, neboť na nich bude možno poměrně dobře sledovat postupné včleňování do majoritní společnosti.

Koňské handlířství, které Pavel H. provozoval, bylo jako jedna z mála rom-

*PAVEL HOLOMEK A JEHO ŽENA TEREZIE *1873 - †1966 : před vlastním domem ve Svatobořicích, foto /z let 1936-43/ archiv autorky*

ských profesí odměňováno v penězích. Peníze získával také prodejem dek a jiného zboží, které kupoval za války od polských Židů, ubytovaných nedaleko Hraniček. Takovým způsobem našetřil asi 1800 Kč, za které v chudinské části obce koupil malý domek. Tento dům sestával z jedné místnosti a kuchyně, ze které se šlo rovnou na malý dvorek. Při domu byla i menší maštal a velký mlat, kde bývali nejvýše 3-4 koně^{11/}. Co se týče úrovně bydlení, rodina si zcela jistě "polepšila",

9. Viz poznámka č. 3, f. 543. 10. Viz poznámka č. 3, f. 79.

10. Viz poznámka č. 3, f. 79.

11. Podle vyprávění Doc. RSDr. Miroslava Holomka, CSc. (1925 - 1989); rozhovor ze dne 20. 11., 8. 12. 1988. Dále podle vyprávění JUDr. Tomáše Holomka (1911 - 1988); rozhovor ze dne 6. 1., 12. 2., 15. 2., 8. 3., 12. 3. 1988.

ale rozhodnutí přestěhovat se bylo odvážné, neboť s sebou neslo řadu nejistot: především obyvatelé Svatobořic pro velké spory s Hraničkami byli už dopředu proti Romům zaujatí. Podle výpovědi pamětníků byly první roky života v obci pro tuto rodinu skutečně velmi těžké. Sousedé se chovali chladně a odmítavě, ve vzájemných vztazích panovala nedůvěra.

Mladší generace rodiny Pavla H. - Stanislav, Tomáš a Čeněk vstoupili do civilizačního procesu docházkou do školy, která již pro ně - jako příslušníky obce - byla povinná. Starší děti (Rosína a Štěpán) už škole nepodléhaly. V té době patnáctiletá Rosína (1903-1989) pracovala jako pomocná dělnice na stavbě ve Svatobořicích. Navždy zůstala negramotná, neboť o čtení a psaní sama zájem neměla a nabídky svých dětí, které se pokoušely zbavit matku analfabetizmu, odmítala^{12/}.

Nejstarší syn Pavla H. Štěpán (1905-1943) jezdil s otcem na tarmaky a učil se prodávat koně. Tento měl o čtení a psaní zájem, proto jej bratr Tomáš naučil základem, které na vojenské službě dokončil tak, že mohl pravidelně číst noviny. Povahově byl mírný, a tak pro něj bylo snazší adaptovat se na organizovaný způsob života v obci než pro sestru či povahově spíše prudkého bratra Stanislava. Štěpán později začal chodit do trvalého zaměstnání ve Viktorínově továrně ve Svatobořicích, kde pracoval jako dělník.

Stanislav (1908-1943) ukončil ve čtrnácti letech obecnou školu, kterou navštěvoval od svých deseti let. Poté se věnoval podomnímu prodeji látek, teprve těsně před 2. světovou válkou si našel trvalé zaměstnání, stejně jako bratr

RODINA HOLOMKOVA -zprava Rosína , nad ní její muž Antonín *1906 - †1981 a Štěpán se sestřenicí Elzinou, foto archiv autorky /1925/

v místní továrně, kde se údajně vypracoval až na mistra^{13/}.

Je patrné, že kromě nejstarší Rosíny se všechny děti Pavla H. své negramotnosti zbavily, což byl důležitý předpoklad pro jejich úspěšné zapojení se do společnosti. Svatobořičtí se k této rodině začali přívětivě chovat teprve po několika letech, když poznali, že se liší od většiny Romů žijících i nadále na Hraničkách, zejména velkou snahou vyrovnat se svému nynějšímu okolí. Novým vlivům byli nejvíce přístupni dva nejmenší členové této rodiny - bratři Tomáš a Čeněk, mimo jiné velcí přátelé. Ke změně pohledu vesničanů na tuto rodinu přispívaly i

12. Podle vyprávění Rosíny Holomkové a Emílie Machálkové, roz. Holomkové (* 1926); rozhovor ze dne 8. 6., 19. 7., 5. 8., 10. 9. 1989.

13. Podle vyprávění Emílie Machálkové a Ing. Anselma Malíška (* 1912); rozhovor ze dne 4. 2. 1988.

výsledky, kterých oba dosahovali ve škole, ale i ve sportu. Tito bratři stáli totiž při zrodu Sportovního klubu svatobořické kopané.

Po příchodu do obce začali navazovat pracovní styky s Pavlem H. jako znalcem koní nejprve místní sedláci. Často ho volali do svých stájí místo veterináře, který za své služby vyžadoval peníze. Otci početné rodiny postačilo jídlo či žrádlo pro vlastní koně. Tak se dovednost Pavla H. stala můstkem pro pozdější přátelství vesničanů s ním. *"On byl doktor veteríny, miloval koně. Přijímali ho mezi sebou sedláci i chudobní. V hospodě u karet, u piva i na fotbale jako rovnocenného. Jeden sedlák si ho dokonce oblíbil tak, že někdy jen tak zapřáhnul do vozu a zavolal: "Pavle, nasedej! " Prásknul do koní a jezdili sem tam dědinou a lidi koukali, "...jak vedle sedláka sedí Cikán"^{14/}.*

Žena Pavla H. Terezie (1873-1966) chodila pomáhat k sedlákům na pole i do domácnosti. Pro její velkou pracovitost si ji sedláci časem oblíbili a sami její služby vyhledávali. Navíc nezvykle dbala na čistotu a vedla k ní i celou svoji rodinu. Po vesnici se říkalo: *"No co Holomková, to je fajnová cikánka"*^{15/}. Dokládá to i fakt, že ještě v době života na Hraničkách nikdo z její - máme na mysli nejužší - rodiny neměl oční chorobu trachom, která vzniká při nedodržování hygieny a kterou trpěla většina obyvatel tábora.

Podnikavý Pavel H. jako jeden z mála Romů pochopil, že život na Hraničkách znemožní jeho potomkům lepší budoucnost. Chtěl svým dětem umožnit vzdělání, neboť si uvědomoval, že bez něho se jeho synové "gádžům" nikdy nevyrovnají a nadále budou

považováni za méněcenné. Styky s obyvateli Hraniček však nikdy nepřerušili, neboť jak řekl JUDr. Tomáš Holomek: *"Bylo nám s nimi dobře, byli jsme s nimi šťastní, byla to naše rodina."* Hraničtí navštěvovali Pavla H. v obci a společně podnikali cesty do romských táborů v okolí. Společně také slavili svatby a křtiny, vždyť všechny Pavlovy děti měly své kmotry na Hraničkách.

Je třeba uvést, že i po přestěhování do obce se v této rodině uplatňovalo dříve zmíněné "čórování"; provozovalo se však v daleko menší míře, a především - nevěnovali se mu už všichni členové rodiny. Vnučka Pavla a Terezie Holomkových vzpomíná na "čórki" takto: *"Když šla staře čórovat, tak odpoledně dala zrní namočené v uspávadle slépkám těch nedobrych sedláků a večer ty ožralé slépký enom sbírali. Ale nenosili to hned dom, skovali to nejdřív u potoka... ale oni to nedělali ze zlého úmyslu, hlad je nutil. Stařenka se stařečkem šli čórovat, až když věděli, že na druhý deň nebude co chaben (jíst). Oni se starali, oni chtěli práci, ale byla nezaměstnanost aj pro bílé, natož pro Roma... Peníze nebrali, enom jídlo, a navíc chodili enom k těm lakomým sedlákom. Nikdy nešli k lidem, kteří měli sami málo..."^{16/}. Trestní listy dokládají drobný parazitizmus i tří nejstarších dětí: Rosína odcizila např. stromky, což je klasifikováno jako "ziskuchtivost", jindy se dopustila žebroty klasifikované jako "bída". Do roku 1939 se dopustila celkem 7 drobných přestupků. Její bratři Štěpán a Stanislav byli trestáni za hazardní hry ("skořápky"), Stanislav navíc za případné krádeže slepic. Každý z nich byl čtyřikrát soudně trestán a tresty těchto tří sourozenců se*

14. Vyprávění Emílie Machálkové.

15. Podle vyprávění Emílie Machálkové a Ivony Šeligové.

16. Vyprávění Ivony Šeligové.

pohybovaly od 24 hodin do 5-7 dnů vězení; 24 hodinám vězení odpovídalo 10 Kč pokuty - tu však oni zaplatit nemohli¹⁷.

Na základě rozhodnutí vídeňského soudu z roku 1914 mělo být Pavlu H. uděleno domovské právo v obci Svatobořice, obec se však s touto realitou nemohla dlouho vyrovnat a realizaci rozhodnutí odkládala. V roce 1928 začal okresní úřad v Kyjově na Svatobořici v této věci naléhat a po půlroční urgenci bylo domovské právo přiznáno pouze Pavlovi H. a jeho třem nejmladším dětem. Dva nejstarší sourozenci Rosína a Štěpán nenásledovali svého otce v domovském právu, neboť v době podání žádosti byli již plnoletí¹⁸. Tento právně podložený manévr se stal záminkou k nucenému vystěhování Rosíny v roce 1933. Tehdy již s vlastní rodinou odchází do Nesovic (okres Kyjov), kde se tato rodina usadila a velmi pěkně vycházela se svým okolím. Rosína se provdala za Roma, který stejně jako ona byl negramotný, měli spolu tři děti: syn Miroslav později vystudoval Vysokou školu sociální v Brně a stal se inženýrem společenských věd, posléze byl jmenován docentem. V roce 1969 se stal předsedou tehdy založeného Svazu Cikánů-Romů a po jeho likvidaci v roce 1973 se i nadále v rámci své profese zabýval romskou otázkou.

Dcera Emílie je vyučená prodavačka, je ovšem také vynikající interpretkou romských písní, s nimiž vystupovala v televizi i rozhlasu a získala řadu ocenění v soutěžích. Nejmladší syn Stanislav se usadil v tehdejší NSR, kde si zřídil malou restauraci. Z celkem deseti vnoučat Rosíny Holomkové mají 4 vysokoškolské vzdělání, 2 středoškolské a 4 jsou vyučena v oboru.

Přání Terezie H., aby se její synové oženili s Romkami, zůstalo až na jednu výjimku nevyslyšeno. Nejstarší Štěpán si vzal dívku z dobře situované úřednické rodiny ze Zlína. Rodiče jí však ve vztahu bránili, utekla proto za svým mužem do Svatobořic, kde si později koupili vlastní dům a přivedli na svět šest dětí. Ty dnes žijí ve Zlíně v naprosté shodě se svým okolím, většinou jsou vyučeny v oborech kuchař-číšník a švadlena a jejich děti již dosahují středoškolského či vysokoškolského vzdělání bez zvláštních problémů.

Předposlední syn Terezie a Pavla Holomkových dostal jméno po svém dědovi - zakladateli tábora - Tomáš (1911 - 1988). Vedle svého všestranného talentu měl i tu výhodu, že k přestěhování z Hraniček do obce došlo právě v době, kdy Tomášovi bylo sedm roků a byl ten nejlepší čas k nástupu do první třídy. Do školy začal chodit v roce 1918 s bratrem Stanislavem, kterému tehdy bylo již deset roků, ale oba museli do první třídy. *"Seděli jsme v poslední lavici, děti se nám smály, stranily se nás,... Nezbylo nám nic jiného než utíkat místo do školy do polí za dědinou a večer se vracet domů s tím, že jsme ve škole byli. Jednou k nám domů přišel obecní sluha a hrozil tatínkovi vězením, jestli nás nebude posílat do školy. Já i bratr jsme to slyšeli a plakali jsme. Bylo nám rodičů hrozně líto, tak jen proto, abychom je nedostali do maléru, začali jsme školu navštěvovat,"* vzpomíná na své školní počátky JUDr. Tomáš Holomek. Už jako malý hoch Tomáš H. těžko snášel ústrky a přezírání "bílých" dětí. Zpočátku nevěděl, jak se má bránit, a tak každý pokřik "cikán" byl pro něj výzvou ke rvačce. Teprve časem pochopil, že jeho jedinou trvalou obranou bude míra vlastního vědění a poznání.

17. Viz poznámka č. 3, f. 125, 294, 168, 223, 224, 225, 227.

18. Viz poznámka č. 3, f. 147, 148.

Jakmile začal Tomáš H. školu pravidelně navštěvovat, ukázalo se, že velmi dobře prospívá. Po ukončení 4. třídy byl ředitelem školy navržen na studium gymnázia v Kyjově. V roce 1931 zde maturoval a také úspěšně složil přijímací zkoušky na právnickou fakultu UK v Praze. Zejména Tomášovo studium na gymnáziu spolu se syny majetných sedláků znamenalo pro celou rodinu Pavla H. velké "povýšení" v očích svato-bořických občanů. A skutečně celá rodina měla zásluhy na jeho úspěšných studiích, neboť bez uskrovnění a pomoci všech členů rodiny by patrně nevystudoval. Tomášův mladší bratr Čeněk (1915 - 1943) patřil k nejlepším žákům ve třídě, ve studiích však dále pokračovat nemohl, neboť jeho studující bratr byl již velkou zátěží pro rodinný rozpočet. Vyučil se proto u soukromníka strojním zámečnickem a pracoval ve Viktorínově továrně. Jako jediný splnil přání své matky a oženil se s dívkou z romské osady ve Snovídkách na Bučovicku; byla vyučená švadlena. Vychovali jedinou dceru Růženu, kterou před svým nástupem na transport do koncentračního tábora prozíravě ukryli u českých přátel, a jen díky tomu se jejich dcerka dožila osvobození. Po válce vystudovala střední knihovnickou školu; její syn Martin je vysokoškolačk a vyučuje anglický a český jazyk^{19/}.

Okupace zlikvidovala podstatnou část této rodiny: v Osvětimi zahynul Pavel Holomek a jeho synové Štěpán, Stanislav a Čeněk, dokonce i s manželkou. Ostatní se před transportem zachránili útekem na Slovensko nebo se po zbytek války ukrývali u svých neromských přátel. Tábor na Hraničkách byl v roce 1941 zlikvidován a

jeho obyvatelé o něco později odesláni do Osvětimi^{20/}.

Na základě skutečných osudů se nyní pokusme dospět k určitému zobecnění. Prvním předpokladem zapojení Romů do majoritní společnosti bylo jejich usazení v trvalých bydlištích, překážkou v tomto procesu naopak byla špatná znalost češtiny a negramotnost, kterou mohli Romové většinou začít odstraňovat až jako příslušníci obcí, nikoliv bezdomovci, o něž škola nejevila zájem. Důležitým článkem bludného kruhu averze vůči Romům byl jejich parazitní způsob obživy, ovšem bez půdy, dobytka, ale také trvalého zaměstnání mohli příživnictví jen stěží zanechat.

Přes veškerou averzi místního obyvatelstva byli usedlí Romové oproti kočovným více spjati s majoritou a také se do ní rychleji začleňovali. Omezovali postupně příživnictví, neboť usilovali o získání důvěry obce. Nabízeli jí své služby či zboží a místní obyvatelé se stávali jejich stálými zákazníky, se kterými komunikovali nejprve v rámci své profese, později i jinde. Tak se z dříve anonymní nenáviděné "tlupy cikánů" vydělovaly konkrétní osoby s tu lepšími, tu horšími běžnými lidskými vlastnostmi. Důležité je také pochopit, že o usazení se nesnažili všichni, ale především ti, kteří dospěli k poznání, že chtějí žít jiným způsobem života a na základě vlastního rozhodnutí - dobrovolně - jej také chtěli změnit. Dlouhodobé usazení vedlo Romy k hledání pevného místa v majoritní společnosti, kterou přijali za svou, aniž by se vzdali svého romství. Poznali také, že z bezkonfliktního zapojení do této společnosti vyplynou výhody především pro ně samé. Okupace tento slibný vývoj přerušila.

19. Podle vyprávění Emílie Macháلكové

20. Viz poznámka č.2, s.185.

Po osvobození přicházejí na Moravu, ale i do Čech Romové ze Slovenska, téměř se však neví, že mezi námi dodnes žijí potomci moravských Romů. Většina z nich se totiž zapojila do majority, a jelikož si naše společnost zvykla Romy spojovat s asociály či jinak problémovými skupinami obyvatel, ty, kteří tento rámec překračují, již za Romy nepovažuje. Někteří z těchto Romů nikoho nepřesvědčují o opaku v obavě z výsměchu či projevů rasizmu. Vnitřně se sice cítí být Romy, ale již za ně nebojují. Pokud se vůbec vrací k problémům Romů, většinou se v nich veřejně neangažují. Toto je ostatně i problém romské inteligence původem ze Slovenska, problém, který nabývá významu tehdy, zdá-li se nám, že je málo romské inteligence.

Anonymita současných moravských Romů je do značné míry způsobena pro Romy nepříznivým společenským klimatem, ale také existencí výrazných rozdílů v kulturní a sociální vyspělosti jednotlivých skupin Romů v České republice. Romské etnikum u nás je dnes

skutečně velmi různorodé. Moravští Romové v této směsici představují jednu z možných krajností.

JANA HORVÁTHOVÁ-HOLOMKOVÁ, autorka článku, maturitní fotografie 1985

Autorka článku Jana Horváthová, roz. Holomková, dcera ing. Karla Holomka, který je synem JUDr. Tomáše Holomka, se narodila v Brně v r. 1967. Je absolventkou brněnské filozofické fakulty, kde vystudovala obor historie. Svoji diplomovou práci z romských dějin obhájila v r. 1989. Pak nastoupila jako lektorka do Muzea města Brna. V r. 1990 pracovala jako tajemnice pro kulturu a školství na ÚV ROI. Z rodinných důvodů se však vrátila zpět do Brna, kde v dubnu 1991 pomáhala zakládat Muzeum romské kultury.

R É S U M É

Possibilité d'intégration - exemple des Roms Moraves

Les Roms vivant sur le territoire de la Moravie appartiennent formellement au groupe des Roms tchèques, mais en réalité, leur sort est bien différent. Ils commencèrent à se sédentariser beaucoup plus tôt que les autres Roms et ensuite, quoique petit à petit, ils s'intégrèrent dans la société environnante. Pourtant, pendant l'occupation nazie, ils subirent le même sort que leurs cousins tchèques et furent, dans leur majorité, physiquement liquidés. Ceux qui échappèrent aux chambres à gaz achevèrent le processus d'intégration dans la population majoritaire et se trouvent, aujourd'hui, à un niveau social et

culturel supérieur à celui de la majorité des Roms vivant sur le territoire des Républiques Tchéque et Slovaque.

L'auteur essaie de motrer les causes de leur intégration. Celles-ci consistent d'une part dans la situation historique concrète en Moravie où certains Roms trouvèrent, déjà vers la fin du 17e siècle, des conditions favorables pour la sédentarisation, d'autre part dans les efforts énormes de certaines familles pour pénétrer dans la société des "gadjes", pour surmonter l'analphabétisme et acquérir une formation supérieur.

L'auteur suit le sort et le processus d'intégration d'une telle famille - famille Holomek - à partir des années 80 du 19e siècle jusqu'à nos jours.

DODATEK K ČLÁNKU:

Otiskujeme dvě staré písně svatobořických Romů, které zpíval Pavel Holomek /1882-1944/. Dodnes je zpívá jeho vnučka Emílie Machálková-Holomková /1926/.

1

Denaš, more, denaš
o šelune aven
lanci peha anen.
Khatar man lidžana
o prajta uštena.

Utíkej, chlapče, utíkej
přicházejí četníci
mají s sebou řetězy.
Kudy mě povedou
listy povstanou.

2

Mre churde čhavore
/: paš o paňi bešen :/
/: churďi poši jon chan :/

Mre churde čhavore
/: gav gavestar phiren :/
/: maro peske mangel :/

Ma roven, ma roven
mre gere čhavore
kana me merava
/: so tumen kerena :/

Moje drobné děti
/: sedí u vody :/
/: jedí drobný písek :/

Moje drobné děti
/: chodí od vesnice k vesnici :/
/: a prosí o chleba :/

Neplačte, neplačte
mé osiřelé děti
až umřu
/: co si počnete :/

ÚDĚL MENŠIN...?

Vznik a zanikání, a tedy přežití sociálních skupin úzce souvisí s jejich jazykem. "Když někdo mluví mým jazykem, cítím k němu blízkost. Slova, jichž užívá, jsou mi důvěrně známa, dodávají mi jistotu." Vázanost na vlastní skupinu je u Romů mimořádně silná, neboť Romové jsou dodnes více než ostatní odkázáni sami na sebe. Nevlastní žádnou zem a nikdy nespravovali svůj stát. Přicházeli ve skupinách a v různých dobách, byli vyháněni a zaháněni do klanů, a tak se jejich řeč vyvíjela odlišně. Ať už žili kdekoli, byli vždy nuceni ve veřejném životě užívat jazyka většinové společnosti. To je tlak, kterému se musejí podrobovat. S vlastním jazykem se však dodnes identifikují ti Romové, kteří se nechtějí asimilovat a stát se součástí majoritní společnosti. Připomeňme si v této souvislosti, jak Sinti striktně odmítají učit svému jazyku gádže. Nacistické pronásledování za druhé světové války v nich tento postoj jen upevnilo, neboť tehdy byli zrazeni etnoložkou Evou Justinovou (Lofi čhaj), která ovládala jejich jazyk.

Dnes však není naděje, že by se Romové v malých skupinách mohli vyhnout tomuto nebezpečí. Především se radikálně změnila komunikace. Zatímco dříve se pronásledování omezovalo na malé území, dnes působí televize jako vítr, který může malý plamínek lehce rozdmýchat v požár. Ve zprávách se ale nemluví o problémech Romů, většinou se jen potvrzuje jejich negativní obraz: "Cikán" je označován jako pachatel, nikdy ne jako oběť. Na tuto skutečnost zareagovali podivně koncem ledna

v Německu: V Kolíně byl zapálen dům, ve kterém žili Romové, a osm nebo devět jich přitom utrpělo těžké popáleniny. Úřady o tom nařídily mlčet, neboť se bály, že by tento příklad mohl někdo následovat. Bez obrovského omezení svobody tisku se ovšem dá stěží zabránit tomu, aby Romové nebyli stále víc a víc bití za nenaplněné naděje a vzrůstající nezaměstnanost. Situace, v níž se Romové především ve východní Evropě nalézají, je nanejvýš nebezpečná a všeobecně se podceňuje. Když uvážíme, že 10 miliónů Romů tvoří v mnoha oblastech desetiprocentní i silnější menšinu, je zřejmé, že mezinárodní veřejnost nevěnuje problémům Romů patřičnou pozornost. Procento nezaměstnanosti Romů je mnohem vyšší než u ostatního obyvatelstva. Svoboda, k níž došlo po změnách ve východní Evropě, se na mnoha místech změnila ve svobodu k otevřenému pronásledování Romů. Více než 20 pogromů v Rumunsku je toho dokladem. Poslední z nich, v Hadareni, při němž bylo zapáleno a zničeno 17 domů a zabiti 4 lidé, byl v mezinárodním tisku sotva zmíněn. Podobně jako v době nacismu je i dnes Romům paušálně vyčítána kriminalita, čímž se má zakrýt rasistické pronásledování. Je to tím jednodušší, že některé romské rody si v průběhu staleté diskriminace a špatných zkušeností skutečně vyvinuly určité strategie přežití, které se mnohdy neslučují se zákonem. Tím se jejich integrace stává obtížnou, stejně jako byla integrace východních Židů v době mezi válkami.

Romové byli dosud mezinárodní veřejností, jako miliónový národ, jehož

sounáležitost přesahuje všechny hranice, a který v mnoha státech ani není uznán za menšinu, ignorováni. Státní úřady se podle hesla "divide et impera" neustále snaží rozbít romskou solidaritu. Daří se jim to často nebezpečně dobře tím, že finančně podporují některé svazy či předsedy, nebo tím, že uznávají jen "autochtonní" skupiny.

Proto je důležitá jednota všech Romů a Sinti. Dosavadní pokusy o dosažení jednoty však nebyly příliš úspěšné. Ani dobře míněné snahy o sjednocení cestou jazyka nejsou tím nejlepším řešením, neboť by se musel vytvořit klasifikační princip a nerelevantní příznaky jednotlivých jazykových skupin by se musely prohlásit za neplatné (podle Pierre Bourdieu "Ce que parler veut dire, l'économie des échanges linguistiques" Librairie Arthème Fayard, Paris, 1992, Chapitre 4, 153 str.) Tento zásah by však byl příliš velký a jednotlivé skupiny by ho

jistě nevítky, čímž by se tedy jednoty rovněž nedosáhlo. Jednotlivé romštiny se totiž vyvinuly příliš odlišně.

Když si uvědomíme, že velké procento Romů ve východní Evropě neumí číst a psát, bude nám jasné, že pro jejich uplatnění na pracovním trhu, jejich sebevědomí i mezinárodní soudržnost je vzdělání velmi důležitým předpokladem. Aby se však brzo mohly vydávat např. učebnice vhodné pro vyučování nebo čtivé romské časopisy, museli by se vědci bezpodmínečně shodnout na vícerozličných jazycích. To by umožnilo jednotlivým skupinám, především pak jejich dětem, naučit se číst v řeči jim známé. Jakékoli jiné cesty jsou odsouzeny k neúspěchu. Cokoli se bude publikovat nebo pronášet jednotným, uměle vytvořeným jazykem, může posloužit vědcům k slávě, nikoli však Romům k užítku.

Z němčiny přeložila Lucie Šírová

Renata M. Erichová se narodila v Praze, vyrostla ve Vídni, po maturitě studovala práva ve Vídni, je vdaná, má 5 dětí. Pracovala na ministerstvu zahraničních věcí a na rakouském velvyslanectví ve Washingtonu, později jako novinářka pro různá média. Nyní pracuje jako redaktorka Bavorské rozhlasové a televizní společnosti na přípravě filmů o různých sociálních jevech v jihovýchodní Evropě. Zabývá se zvláště osudy menšin, zejména Romů v Rumunsku. Je zakládající členkou představenstva "Romani Centra" ve Vídni, šéfredaktorkou časopisu Romano Centro, autorkou knihy "Ojtmern, das Schtetl in der Moldau und Bukovina", (nakladatelství Christina Branstätter, Vídeň) a redaktorkou knihy "Die Roma in Rumänien, Volk ohne Hinterland" (Franz Remmel, Picus Verlag, Vídeň).

R E S U M É

Obwohl sich die Roma überall der Sprache der Mehrheit bedienen müssen - denn nirgends haben sie einen eigenen Staat -, haben sie sich ihre wenn auch nicht einheitliche Sprache und auch ihre Identität erhalten.

Die neuen Informationsmedien verbreiten in früher nicht gekannter Weise ein Bild der Roma eher als Täter. Dabei sind sie in vielen Fällen Opfer, ohne als solche dargestellt zu werden (wegen Nachrichtensperre oder Desinteresse). Die Bedrohung für sie steigt, gefördert durch hohe Roma-Arbeitslosigkeit, Sündenbockdenken und, mitunter berechtigt, aber historisch erklärbar, durch Angst vor Kriminalität.

Die Roma und Sinti werden meist nicht als Minderheit oder staatenübergreifendes Millionenvolk erkannt oder anerkannt. Dahingehende Bemühungen werden untergraben. Eine Solidarisierung über eine gemeinsame Sprache würde bestimmte Sprachelemente ausschließen, da die Sprache sehr uneinheitlich ist. Eine gemeinsame Sprache könnte höchstens Produkt einer Solidarisierung sein.

Vorerst sollten Lehrbücher und Zeitschriften in den lokalen Varianten verfaßt werden, um Kindern und vielen noch lebenden Analphabeten vertraut und zugänglich zu sein.

Renata M. Erich ist in Prag geboren, aufgewachsen in Wien, studierte dort Jura. Heute arbeitet sie als Redakteurin des Bayerischen Rundfunk Fernsehens.

MEMORÁTY JAKO ZDROJ INFORMACÍ O DĚJINÁCH ROMŮ

Většinu faktografie o minulosti romského etnika čerpá dějepiscectví z materiálové báze, která otevírá pohled na dějiny Romů shora, to je z hlediska vládnoucích skupin společnosti nebo přesněji z hlediska státu a jeho mocenských nástrojů, zejména policejních, justičních a jiných represivních institucí.

Vnitřní poměry, včetně postojů Romů z dob dávno i nedávno minulých, zůstávají neznámé, neboť protagonisté o nich nemohli vydat a zanechat prakticky žádnou výpověď. Následkem toho pak absentují romské dějiny z hlediska samotných příslušníků romského etnika.

Jednou z příležitostí, jak přimět až dosud mlčící Romy k promluvě alespoň o nejnovějších úsecích jejich uplynulého vývoje, je sběr a zveřejňování romských memorátů (vzpomínkových vyprávění).

Měl jsem možnost přesvědčit se o tom při rozhovorech s českými vězni cikánského tábora v Auschwitz II - Birkenau. Absolvoval jsem je poprvé na začátku 70. let, kdy jsem spolu s Vlastou Kladivovou připravoval studii "Konečná stanice Auschwitz-Birkenau". Úzká heuristická východiska a skartace primárních úředních akt ke zvolenému tématu nás oba přiváděla k tomu, že jsme byli nuceni vyhledávat kontakty s pamětníky a při komunikaci s nimi zapisovat jejich suges-

tivní vyprávění. Později jsem pro tuto činnost získával i některé studenty, kteří si zvolili za diplomní úkoly dějiny vybraných romských osad^{1/}.

K soustavnějšímu sběru memorátů jsem přikročil až ve druhé polovině 80. let. Byl jsem k tomu aktivizován nejenom nebezpečím z prodlení a naléhavostí uchovat tento zvláštní druh informačních zdrojů, ale i shodnými pobídkami Mileny Hübschmannové a Jiřího Lípy, tlumočenými v recenzích mé monografie "Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945"^{2/}. Když jsem se pak seznámil s publikovanými memoráty Sintky Pauly Franzové a fascinující kočovné Romky Celji Stojkové, stejně jako s rukopisem víceautorského sborníku "Slovenští Romové za druhé světové války", který sestavila Milena Hübschmannová, rozhodl jsem se připravit podklady k podobné publikaci z českého prostředí^{3/}.

V přípravné fázi jsem pamětníkům adresoval hromadnou výzvu k napsání nebo sdělení memorátů, opakovanou později v osobních dopisech, což však přineslo jen ojedinělé výsledky. Teprve přímými návštěvami a přesvědčováním jsem postupně dosahoval toho, že někteří pamětníci pochopili smysl a potřebu reprodukovat vzpomínkové vyprávění.

1/ Např. Ludvík, V.: *Příspěvek k historii Cikánů v Bohusoudově u Kněnic*. Brno 1980. Lukešová, J.: *Cikáni ve Veseří nad Moravou*. Brno 1979 ad.

2/ *Český lid* 70, 1983, č. 3, s. 184-186 a *Newsletter of the Gypsy Lore Society* 8, 1985, No. 1, s. 7.

3/ Franz, F.: *Zwischen Liebe und Hass. Ein Zigeunerleben*. Freiburg-Basel-Wien 1987 a Stojka, C.: *Wir leben im Verborgenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin*. Hg. K. Berger. Wien 1988. Ze sborníku, který redigovala M. Hübschmannová, byly některé memoráty publikovány na pokračování v prešovském časopisu *Romano fil nevo* 1992-1993, č. 54-97.

Jakmile se podařilo splnit tento dílčí úkol, přistoupil jsem ke stylizaci otázek, které šly do značných podrobností, přitom však byly formulovány tak, aby se na ně dalo odpovídat přímo a nebudily zbytečný ostych nebo respekt. Otázky byly uspořádány chronologicky, takže pomáhaly vybavovat děj v tom sledu, jak se odvíjel a uchovával v paměti. Dotazník byl pak rozeslán v dostatečném předstihu před vlastními rozhovory, aby pamětníci předem věděli, nač budou tázáni.

Další fázi vyplňovala vlastní práce s pamětníky, tj. uskutečnění rozhovorů. Ty probíhaly v bytech pamětníků a obvykle i za přítomnosti jejich rodinných příslušníků a známých, to je v prostředí, které nebylo pamětníkům cizí a v němž se dalo volně mluvit k zaujatému posluchačstvu.

Za výchozí bod rozhovorů byl zvolen popis původního způsobu života, který jednak poskytoval základní údaje o vypravěčově osobnosti, a jednak umožňoval nenásilně přejít k rekonstrukci děsivých životních detailů po r. 1942, respektive r. 1943. Další průběh rozhovorů byl řízen a usměrňován podle dotazníku, který se zaměřoval na otázky o sestavování transportů, o přijímacích procedurách v cikánském táboře v Auschwitz II-Birkenau, o ubytování, stravování a pracovním nasazování vězňů, o nemocnosti a úmrtnosti, o transportech do jiných koncentračních táborů a konečně o osvobození a návratech do vlasti.

Někteří pamětníci omezili svou vypravěčskou aktivitu na prosté odpovědi, jimiž jen stěží překonávali sugestivnost otázek. Jejich sdělení měla povahu věcných informací bez uceleného děje a zužovala se na strohý výčet faktů, přitažlivých spíše pro badatele než pro běžného posluchače nebo čtenáře.

Naproti tomu pamětníkům s vypravěčským talentem a s vědomím "vlastní důležitosti" byla ponechána relativní volnost a jejich vypravování se přerušovalo jen tenkrát, když to bylo opravdu nezbytné, např. při směřování závažných údajů s méně podstatnými, při porušení časové posloupnosti, při nelogickém zobrazování událostí apod. Jejich sdělení měla jisté vnitřní napětí a gradovala, obsahovala nejenom osobní postřehy a úvahové prvky, ale také citovou účast. Výrazové prostředky se vyznačovaly uvolněnou syntaktickou stavbou s převládajícími jednoduchými vazbami, s nedokončenými výpověďmi i častým opakováním vět. Slovní zásoba obsahovala nejružnější dialektizmy a vulgarizmy, zkomoleniny německých a polských slov, slangové výrazy a jednoduchá slova k uvádění přímé řeči.

Tato vyprávění byla ve srovnání s předcházející skupinou účinnější a působivější, neboť materiálová hodnota v nich nepotlačovala formu a způsob vyjadřování. Poskytují informace nejenom o době dění, ale i osobě pamětníka, který o minulém času a jeho událostech vyprávěl.

Rozhovory byly zachycovány buď průběžným zapisováním, nebo přímými záznamy na magnetofonové pásky. Při zápisech šlo o stylizované postižení obsahu, takže forma stála spíše v pozadí zapisovatelova zájmu. Naproti tomu magnetofonovými nahrávkami bylo možno věrně zachytit nejenom obsahovou, ale také formální stránku vyprávění.

V závěrečné fázi byla vyprávění přepisována a redigována. Textové zásahy se přitom omezovaly na minimum a docházelo k nim zpravidla pouze tehdy, když bylo potřebné obsahové uspořádání. Přepsaný a redigovaný text

byl pak rozeslán pamětníkům k doplnění a k autorizaci^{4/}.

Memoráty stojí na rozhraní mezi literaturou a prameny. Jejich vypovídací síla a často jedinečnost spočívá v tom, že obsahují údaje o událostech, k nimž dosavadní materiálová báze poskytuje velmi neúplné informace nebo vůbec mlčí. Především však konkretizují bezprostřední život a jeho dobovou atmosféru, což jinak žádné archiválie neumožňují. Pokud se podaří kritickou analýzou stanovit míru a stupeň jejich hodnověrnosti, mohou přispět významným způsobem k rozšíření heuristických možností.

Každý pamětník ve svém retrospektivním vyprávění o jevech a událostech, jimž byl přítomen jako očitý svědek a přímý účastník, vypovídal vždy přes svůj subjekt a z tohoto úhlu minulý vývoj také posuzoval. Tímto jednostranným pohledem a hodnocením vždycky více nebo méně deformoval zobrazovanou historickou skutečnost.

Do vyprávění se promítala nejenom doba, kdy pamětník události viděl a prožil, ale také doba, kdy o nich vyprávěl. Čas dění je přitom neměnný. Má svou chronologickou posloupnost, jejíž začátek, průběh a konec tvoří uzavřený celek. Pamětník na něj neměl žádný vliv. Čas vyprávění je naopak lemován impulsy vnitřními (snahou rekapitulovat nebo obhájit vlastní chování) i vnějšími (sociální objednávkou). Jeho volba závisí na pamětníkovi, který sám rozhoduje, kdy bude nebo nebude vyprávět o tom, čeho se zúčastnil.

Čím více je vzdálena výpověď od vlastního zážitku, tím naléhavěji je třeba počítat s tzv. mezičasovým faktorem. S rostoucím chronologickým odstupem je ovlivňován výběr faktů, obměňována jejich hierarchie a posilována subjektivní interpretace. Vyprávění se stávají nejasnější a mlhavější, jsou doplňována pozdějšími představami, působí na ně fantazie a egocentrismus. Popis událostí ztrácí na autenticitě, dochází k přibarvování a zkreslování jejich významu, zvětšuje se rozdíl mezi objektivní a čím dál tím více převažující subjektivní pravdou.

Mimo to ovlivňuje hodnověrnost memorátů i řada individuálních faktorů, jako například sociální postavení, vzdělání a světový názor pamětníka, jeho přítomnost v čase dění a zaujímané v něm pozice, soubor psychologických činitelů, které působí na vnímání, zapamatování a vybavování jednotlivých zážitků^{5/}.

V našem případě oddělila čas vyprávění od času dění tři až čtyři desetiletí, takže ve shromážděném materiálu se výrazně uplatnil onen mezičasový faktor. Mnohé podrobnosti, které pro vyprávění neměly význam nebo svůj význam ztratily, pamětníci pozapomínali, udržovali si však ve velmi živé paměti vše, co vyvolávalo silný vzruch (např. co ohrožovalo jejich život, rozbíjalo jejich rodinné vztahy apod.). S výjimkou těch, kteří část svých vzpomínek napsali^{6/}, resp. těch, kteří k takovému zápisu měli všechny schopnosti, ale z různých důvodů jich nevyužili, pamětníci nekládali do svých vyprávění pozdější představy, které se mohly utvářet reprodukováním (sami se

4/ Lekič, B.: *Metodologija prikupljanja i vrste memoarske gradje*. In: *Arhivist* 16-17, 1966, 1967, č. 1-2, s. 7-14 a Sirovátka, O.: *Vzpomínkové vyprávění v dnešním vyprávěčském podání*. In: *Prameny ľudových tradícií v súčasnosti*. 1. Bratislava 1977, s. 26-1-176.

5/ Ilina, T.A.: *Ustnoje vospominanije - istoričeskij istočnik*. In: *Sovetskije archivy* 1973, č. 2, s. 27-32.

6/ Michálek, J.: *Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou*. Bratislava 1971.

tomuto strastiplnému tématu ve svých vzpomínkách obvykle vyhýbali^{7/}, takže o něm vyprávěli od času dětí poprvé teprve až se mnou) nebo vnějšími informačními zdroji (vyvarovávali se poslechu televizních a rozhlasových relací, stejně jako četbě tisku a literatury o nucené táborové koncentraci). Tím se sice jejich vzpomínky neoživovaly, ale ani příliš nedeformovaly, takže nedocházelo k přehodnocování jejich obsahu. Přesto však i v jejich vyprávěních je třeba počítat se značným zkreslováním^{8/}. Čas dění prožívali všichni jako mladiství a tehdejší jejich rozhled a životní zkušenosti oslabovaly schopnost pochopit problematiku v plném rozsahu a otevíraly široké pole pro působení obrazotvornosti a představitosti. Mnohé nepřesnosti vyvolávalo i citové rozrušení, jemuž podléhaly ženy více než muži, zvláště když hovořily o osudech svých blízkých příbuzných, a zejména dětí.

Vedle tzv. mezičasového faktoru ovlivňovala kvalitu memorátů i řada dalších okolností. Vězeňští funkcionáři, pracovníci v různých táborových zařízeních (kuchyně, nemocnice) a konečně prostí řadoví vězňové se od sebe diametrálně lišili v možnostech vnímat, a tedy i vyjadřovat určité skutečnosti z nucené táborové koncentrace. Proto jsou také jejich vyprávění vzájemně od sebe diferencovaná faktografičností a celkovou vnitřní náplní. Při běžném rozhovoru pamětníci své výpovědi kontrolovali, kdežto před mikrofonem volili pečlivěji slova a při detailní charakteristice prostředí, představování konkrétních osob, a zejména dataci událostí připojovali k údajům zeslabující výrazy (myslím, pravděpodobně, asi, pokud si pamatuji aj.).

Zvolený námět nevyvolával rozkoš z vyprávění - *Lust zum Fabulieren*, neboť křísil zážitky spojené s ubližováním a křivdami, bitím a týráním, utrpením a záhubou nejbližších. Pokud by nedošlo k rozpadu a zániku tradičních komunit českých Romů, lze předpokládat, že by se nucená táborová koncentrace stala frekventovaným tématem jejich slovesné tvorby, zvláště neformalizovaného projevu o tom, jak dříve žili Romové - *sar čirla dživenas o Roma*.

R É S U M É

Mémoires en tant que source d'informations sur l'histoire des Roms

Les historiens cherchant à reconstituer l'histoire des Roms ont à leur disposition presque essentiellement des informations provenant de sources de la société majoritaire, notamment de ses institutions de répression, comme la police, la justice, etc. Ainsi, tout regard sur le passé de cette ethnie vient de l'extérieur, tandis que son organisation intérieure, sa vie concrète ainsi que l'atmosphère propre à l'époque considérée restent pratiquement inconnues.

Dans cet ordre d'idées, le recueil et la publication des mémoires authentiques offrent une des rares occasions de faire parler les Roms eux-mêmes, au moins de leur passé plus ou moins récent.

Cette idée vint à l'auteur pour la première fois au début des années 70 lorsqu'il prépare, avec Vlasta Kládiová, une étude approfondie sur les destins des Roms tchèques sous l'occupation nazie, appelée "Ausschwitz-Birkenau, terminus". Faute de données officielles de base, ils furent obligés de retrouver les témoins des événements et de noter leurs récits personnels.

Dans la 2e moitié des années 80, encouragé par M. Hübschmannová et J. Lípa ainsi que par la lecture des mémoires publiés de P. Franz et C. Stojka², l'auteur procède, déjà d'une manière structurée et systématique, au recueil des mémoires authentiques des personnes ayant survécu au génocide.

L'article décrit d'une manière détaillée les méthodes et les différentes phases de ce travail et essaie d'évaluer le poids critique, historique, littéraire et émotionnel des mémoires ainsi recueillis.

7/ Válek, V.: *K specifickosti memoárové literatury*. Bmo 1984.

8/ Otruba, M.: *K vydávání memoárových dokumentů*. In: *Česká literatura* 14, 1966, č. 2, s. 166-168.

K textu profesora Ctibora Nečase připojujeme ukázkou memorátu pořízeného v romštině. V romštině nahráváme více než dvacet let rozhovory o osudech Romů na Slovensku za druhé světové války. Sběr bychom rádi ukončili v letošním roce a připravili k publikaci, která bude zahrnovat romský originál a překlad do češtiny. Překlad představuje specifický problém: jak autentické vyprávění, co možná minimálně zredigované, převést do jiného jazyka? Budeme vděční čtenářům, pokud nám k uvedené ukázce pošlou své připomínky.

Rozhovor s panem Ľudevítem Gáborem byl nahrán na magnetofon 22. května 1992 v jeho rodné osadě Kecerovcích-Pekľanech u Košic. Datum narození jsme, bohužel, nepoznali, ale z rozhovoru vyplývá, že v době natáčení bylo pamětníkovi 71 nebo 72 let.

Rozhovor jsme pořídili při desetidenním zájezdu studentů romistiky na Slovensko. Končili v té době druhý semestr prvního ročníku a po intenzivní výuce romštiny (6 hodin týdně) byli s to se dorozumět. Rozhovor byl natáčen v malém domku pana Gábora. Přítomna byla jeho druhá žena, s níž začal žít po smrti své první manželky a po smrti jejího prvního muže. Dále byla přítomna Lída, dcera vězenkyně, o níž pan Gábor hovoří, a Roma-Němce, který je zachránil.

Co znamená vypravěčův výraz Němec-Rom (nebo Rom-Němec)? Byl to Rom, který podle vyhlášky ministerstva vnitra Slovenského štátu č. 130 z roku 1940 nebyl považován za "cigána" (viz C. Nečas, Nad osudem českých a slovenských Cikánů, Brno 1981, s. 70). Na Romy, kteří byli kvalifikováni jako Slováci, se nevztahovala protiromská opatření. Mohli sloužit u zbraně a nikoliv ve zvláštních pracovních čtách, kam byli zařazováni "cigáni" a Židé. Pamětník pan Gábor vyjadřuje tedy vlastním výrazem Němec-Rom skutečnost, že dotyčný Rom, kvalifikovaný při odvodu jako "Slovák", byl patrně přidělen jako písař k německé posádce (konkrétně v Hrádku, jak uvádí pamětník).

Pan Gábor prožil krutá léta v táboře v NIČINĚ. V této souvislosti prosíme jak odborníky historiky, tak pamětníky událostí o spolupráci: Nejistili jsme totiž, kde přesně tábor "Ničina" byl, ani byl-li to tábor koncentrační nebo pracovní. Neznáme ani přesný název - "Ničina" může být romská výslovnost dotyčné obce. Pan Gábor slovo na náš dotaz několikrát opakoval a určil, že tábor byl nedaleko polského města Zakopané. Budeme vděční za každou podrobnější informaci.

Ještě s jednou otázkou se obracíme na historiky nebo pamětníky. Jak pan Gábor, tak při rozhovoru přítomná Lída udávali, že někteří Romové z "Petiče" (pracovního tábora u Hanušovců) byli po jeho zrušení převezeni do Terezína. V literatuře se s podobnou informací nesetkáváme. Pokoušíme se tvrzení pamětníků ověřit a budeme vděční za jakýkoliv údaj, který se této otázky týká.

M.H.

Ľudevít GÁBOR

NA KAMAV TE LEPEREL... (NECHCI VZPOMÍNAT...)

Ile man andal la dakero kher, čhavo somas, slugadžis somas. Sas mange bišuduj berš, sar man ile. Kopalinahas lenge o dekungi. Odarig amen transportinde dži pre Čechiko, kije Karvina. Karvinatar amen palis ile tiž. Dine amen dži andre Polčiko kije Ňičina paš e Zakopano. (Rovel, našti vakerel.)

Le Čhindenca samas odoj. The bokh, the mariben chudahas, keci! Dine amen grastano mas. Me na chavas oda mas Ňigda živoťe! Ta sar amen dine oda grastano mas, ta gejl'om andro paňi, kaj les te thovav avri. So tumenge vakerava!

Me som Peklaňatar. The adarig, Kostolaňatar ile le Romen. Mira romňakere peršone romes tiž ile. Amen samas adarig butdžene. Aľe savore mule. Ča me achiľom the jekh čhavo Kostolaňatar. Amen dujdžene achiľam ole muršendar, so amen ile andre Ňičina. Keci Roma samas andre Ňičina? Ježišimarija bohova! Aňi korkoro na džanav imar! Bo sas odoj the Roma pal o heďi, kodarig pašal o Vranos, džanel o Del khatar le Romen sa kidle.

Jekhsigeder le Romen ile pro Petičis. Pal o Petičis len sa kidle u ligende len kije Ňičina. The kije Terezina gele amare Roma. So amenca kernas ola Ňemci?

O Ňemci uštarkernas pal amende sar kana pal hužvate. Bo sas len lagimen čižmi pro pindre, ta jon na kamenas o čižmi te zakerel andre čikatar. Ta lenas le Romen zašorom, avka sar draška kernas. U pal amende džanas. Te chal denas amen kirki kaveja. Ňemcika vičinenas amen: "Verfluchter cigan", phenenas, "verfluchter cigan"! O gada pre amende sas kajse kherutne, so amen ile. Andr' oda the sovahas. Keci džuva! Jekh pre avreste sovahas.

U murdarde le Romen! Chav o jiloro, na jekhes, aňi na dujen! Amen našti vakerahas romanes. Ča sar na sas o Ňemci, ta vakerahas. Aľe sar avle o Ňemci, imar mušinahas gadžikanas te vakerel. Aľe o Ňemci na achaľonas. Ča ola Ukrajinci. Len te poražinelas, le Ukrajincen! U so jon kernas romňijenca! Ladžav man te vakerel. Lelas kašt, ostruhinlas oda kašt, ispidelas andre late oda kašt, ačhelas hotovo. Murdarďi. Le nipos murdarkernas. Avľa jekh buldozeris, ispidelas le nipos dži tele andr'odi jama. A odoj len učharelas čikaha. Džidonen. Pre mire jakhora dikhás. The man marnas. A sar! Olestar som kašuko. Frima chudavas pal o kana, pal o muj?

U oda predžidľom, the džuva, the bokh, the mariben... Mek ajso somas chitrakos, hoj ľikeravas jekhe feldveberiha, Ňemcoha - Romeha. Jov amenge kerd'a moneki, moneki, moneki mištiben! Hoj jov amen odarig iľa, preispidľa amen preko droťi. Somas jekha romňaha andro lagros. O Rom lake sas pirano, Herbatar. Ov la odarig avri iľa, the man iľa. Telal o droťi. O droťi sas tel o prudos. Jov kerd'a avri char u telal odi char gejl'am avri. Me th'odi romňi the duj čhavore, vaj po duj berš.

P o z n á m k a ke zpracování rozhovoru: Přepsaný text z magnetofonového záznamu zpracovala studentka 3. ročníku romistiky Milena Alinčová. Redakce spočívá v podstatě pouze ve vypuštění několika otázek, které rozhovor usměrňovaly. Milena Alinčová vyprávění rovněž přeložila do češtiny.

No ta amen imar avahas opre sar kijo hrañici. Jov na daralas. Jov sas Rom, feldveberis! Jov kola romñaha dživelas. Aľe imar romñi leske muľa, the jov.

Oda romano Ňemcos sas adarig pal e Slovensko. Jov sas paš e Slovensko vlada kadaľ Hradkoste sar pisaris. Geľľa lenca, le Ňemcenca. Ile les o Ňemci, geľľa pisariske. No a kodoľ jov kerlas bachariske. Sar amen džahas andro lagros, vakerlas amenge romanes, so amen užarel: o bova, o plinos, e vaponka. Andr' ola vaponki sas labarde o Źidi, o Roma. Pre mire jakhora dikħľom.

No amen denašťam. Avahas pešones khere. Vešenca avahas. Jov amen andľa pre hrañica. Jov sas šikovno manuš. Preligendľa amen preke hrañica. Vaj jekh kurko džahas. Bokhaha. Na birinahas bokhatar. Odi romñi geľľa ke jekh rañi, andľa amenge jekh maro.

Me na chudav o love, hoľ somas andro taboris. Diňom man Źadostľa, o ĉhibalo gavutno mange irindľa. Biĉhadľa kije Kaša, aľe mek odpovedľ na chudňom.

východoslovenský dialekt z Kecerovců

Vzali mě z domova, od maminky, byl jsem ještě svobodný, byl jsem voják. Bylo mi dvacet dva let, když mě sebrali. Kopali jsme jim zákopy. Odtamtud nás transportovali až do Āech, ke Karviné. Z Karviné nás později zase odvezli. Dali nás až do Polska, k Niĉině nedaleko Zakopaného. (Pláĉe, není schopen pokračovat.)

Byli jsme tam se Źidy. Hlad, i bití jsme zaľili, a kolik! Dali nám koňské maso. (Pozn. překl.: jíst nebo nejíst koňské maso je znak společenského rozlišení mezi ŹUŹE ROMA "ĉistými Romy", kteří je nejedí, a DEGEŠA (DUBKI) "neĉistými", kteří je jedí. Mezi oběma skupinami se dodrŹují různé formy společenské distance: endogamie, zákaz komensality atd.). Já nejedl tohle maso nikdy v Źivotě. Když nám dali tohle koňské maso, šel jsem do vody, abych ho umyl. Co vám budu povídat!

Já jsem z Pekľan. Ale také odtamtud, z Kostofľan, vzali Romy. Prvního muže mé Źeny také odvedli. Bylo nás tam hodně. Ale všichni zemřeli. Jenom já jsem zůstal a jeden chlapec z Kostofľan. My dva jsme zůstali z těch mužů, které vzali do Niĉiny. Kolik Romů bylo v Niĉině? JeŹišimarijabohova! Ani už sám nevím! ProtoŹe tam byli také Romové z hor, od Vranova, ví Bůh odkud odevšad Romy sebrali.

Nejdřívě vzali Romy na Petiĉ. Z Petiĉe je všechny sebrali a odvezli je do Niĉiny. Také do Terezína šli naši Romové. Co s náma dělali ti Ňemci? Chodili po nás jako po houŹvi. Měli vysoké lakové boty na nohou, a tak si ty boty neĉhtěli zaděľat od bláta. Tak sebrali Romy jednoho za druhým a udělali si z nás jakoby chodník, aby po nás přešli. Jíst nám dávali hořkou kávu. Ňěmecky nám nadávali "Verfluchter cigan, verfluchter cigan!" Obleĉení jsme na sobě měli z domova, co jsme si vzali. V tom jsme i spali. Kolik tam bylo vši! Spali jsme jeden na druhém.

A zabíľeli Romy! Lidiĉky zlatý (doslova: jím srdíĉko, výraz familiárnosti), ne jednoho nebo dva! Nesměli jsme mluvit romsky. Jen pokud tam nebyli Ňemci, tak jsme mluvili. Ale když přišli Ňemci, tak už jsme museli mluvit jako gádŹové. Ale Ňemci nerozuměli. Jenom ti Ukrajinci. Je kdyby vzal ďas ty Ukrajince! Co oni dělali se Źenským! Stydím se o tom mluvit. Vzali dřevo, ořezali ho, vrazili ho do ní a bylo po ní. Byla mrtvá. Vraždili lidi. Přijel buldozer, natlaĉil lidi až dolů do jámy. Tam je pak zahrnul hlínou. Zaľiva. Na vlastní oĉi jsem to viděl. Mě taky bili. A jak! Z toho jsem hluchý. Málo jsem snad dostával přes uši, přes obliĉej?

Všechno jsem zažil, vši, hlad, bití... Ještě že jsem byl tak chytrý, že jsem držel s jedním feldveblem, Němcem - Romem. On pro nás udělal velice, velice mnoho dobrého! Protože nás odtamtud dostal; prostrčil nás pod dráty. Byl jsem v lágru s jednou ženou. Ten Rom byl její milý, z Herby. On ji odtamtud dostal ven a mě taky. Pod dráty. Dráty byly pod proudem. On vyhrabal díru a tou dírou jsme se dostali ven. Já, ta žena a dvě děti kolem dvou let. A potom už jsme šli nahoru, ke hranicím. Nebál se. Byl to Rom, feldvébl! Žil s tou ženou. Ale už zemřela a on také.

Ten romský Němec byl odtud, ze Slovenska. Byl u slovenské vlády, tady v Hrádku, jako písař. Šel s nimi, s Němci. Němci si ho vzali za písaře. No a tam dělal bachaře. Když jsme přicházeli do tábora, říkal nám romsky, co nás čeká. Pece, plyn, vápenka. V těch vápenkách byli spalováni Židé, Romové. Na vlastní oči jsem to viděl.

A tak jsme utekli. Šli jsme pěšky domů, pořád lesem. Dovedl nás na hranici. Byl to šikovný člověk! On nás převedl přes hranici. Šli jsme asi jeden týden. O hladu. Hlady už jsme nemohli dál. Ta žena zašla k jedné paní a přinesla nám chléb.

Já nedostávám peníze, že jsem byl v táboře. Dal jsem si žádost, starosta obce mně ji napsal. Poslal ji do Košic, ale odpověď jsem ještě nedostal.

přeložila Milena Alinčová

Bartoloměj DANIEL

MIRO DŽIVIPEN (MŮJ ŽIVOT)

Me ulilom andro dešueftato d'ives, čhon oktobris the jekh ezeris eňašel the bištheštarto berš (17.11.1924), Šaštinate. Samas eftadžene, pandž phrala the duj pheňa. Mro dad mek angoder kerelas hartikaňi buťi, har ola aver phrala leskere. Me mek leperav, har amari calo roďina gelam Jabloňicu te kinel jekhe amare prindžarkutne Romestar tiknoro amoňis. No andas oda mro dad khere, ale jekhe čhoneske chudiňas e buťi pre obca. Andro berš 1929. O čhibalo the o notarusis prindžarenas les har lače keribnaskeres, dine les lači buťi paš o magistratos. Kerelas paš e kancelara, zatopinlas, phirelas vaš e pošta. Odija kerelas dži andro 1942 berš, kana nasvalilas pre tuberkuloza the mulas.

Miro dad has igen šikovno manuš. Pro sasikano maro has Bejčiste paš e regimentoskeri kapela har tamboris. Jov ehas cuksfírer - četaris. O dad amenge vakerlas, har kecivar dikhlas le cisaris. Har jov džalas andal o burkos raťaha, dicki leske bašavelas oda dichovo muzika. O cisaris poklepinlas mire dadeske pro phiko, hoj lačhes bašavel.

Paš e obca chudelas mro dad šov šel čhoneske. Miri daj angoder, mek kana na has nasvali, phirelas andro gav te kerel le gadžijenge: te thovel avri o pradlos, te šulavel. Ale jekhvar nasvalilas andro šudro paňi, chudňas e reuma. Lakere vasta, o burňika, has kerde avka, hoj našti len pharavelas. The pro chera reuma dostajinďas. Tak akorestar phirelas andro gav le gadžijenge te bikenel ola šetki le balane dzarendar. O Romňija lenas le baleskere dzara, kernas adeso klubkos, lenas kotor smola the kotor kaštoro the kernas kodolestar mindar šetka. Koda bikene nas, kolestar džidovenas. Vaj phiravenas poši le gadžijenge. Adesi šukar, žluto poši. Mindar pal o romane heli has char, kaj oda poši pes chanelas. Čhivenas andre plachta, thovenas pro dumo, th'ola poša lidžanas te bikenel andro gav. O gadžija la čhivnas anglal o vudara. Has igen šukar. Has někdi penda kili, so amare Romňija phiravenas ola poša.

Amare gadže pes džidarenas le phuvkeribnaha. Kedenas pal e phuv oda, so lenge barolas avri. Koter phuv, guruvňi, bakri - oda ehas savoro lengro barvalipen. Najbuter ačhenas k' amende keribnaskere, so kernas pašae pro kvelbi. Sivenas la morčatar uče prengre. Amaro foros prindžaren andro tham dural pašal. K' amende terďi bari khangeri. E puraňi khangeri ehas vazdiňi mek andro dešušovto šelberša, ale pales e nevi vazdine upre o Seleziana andro 1733 berš.

Me somas najterneder le čhavendar. Igen vaš mange pes starinenas miro dad miri daj the mek ola phureder čhave. Me phiravas andre elementarno sikhlaribňi pandž berš the duj berš andre rajkaňi. Andre amari famelia perelas duma, kaj me lačhes sikhlovav. Miro dad the mri daj kamenas, kaj mandar te barol avri godaver manuš, so avrenge vazdel upre varavo lačhipen pro dživipen. O dad mange kecivar phenlas: "Tu najterneder. Tu moste phires andre škola! Tutar moste vareso te ave!" Ta me mange ada mišlenka furt ikeravas anglal mande, the phendom: "Te

džava kraj sveta, ta moste vareso kerav, kaj mire dadeskero mangiben te avel avri pro čačipen."

Kana mro dad mulas, tak oda leskeri buti me lilom, kaj mra da te džid'arav. Has nasvali. Šulavavas e rinka, phiravas la notarkake vaš o thud andre hajenka, džavas te anel e pošta. Pašoda phiravas andre škola.

Har man lile sasoske andro 1946 berš, lilom te rovel, the miri daj, hoj moste džav dur, tahat maškar o rakle, andro naprindžarkutno svetos. Pervo čhon has mange igen phares. Ale pales le raklenca kerahas pherasa, už oda džalas feder. Dostajindom man Olomouciste maškar igen lače kamarata. Maškar jekh sikhlar-dengeri rodina. Jov has Slovakos, inženiris, e phuri raňi has sikhlarđi, o čhavo štuđinelas inženiriske, e čhaj medicina. Jon man lenas andre pri rodina. Kijo skamind lenca, andro d'ivadlos lenca, tahat mange denas o gendija, kaj te sikhlovav. Me sikhlovavas esperanto, nemcika, rusika, he kinavas mange kajse džanibnaskere prajtrina. Odi rodina phravelas mange o jakha, hoj oda svetos le gadžengero hi igen kvalifikovano.

Pal e vojna gelom Prahu. Dostajindom man Ruziňu ke jekhe barvale gadžeste, keravas leske pro roli. O love, so zakeravas, bičhavkeravas la dake khere. Kijaraťate džavas Prahu, vipožičinavas mange gendija a štuđinavas. Pales le gadžeskero chulajipen kijathode kijo Štatna statki, ta keravas odija havikam buti. Savori buti keravas, ta man akharde avri najfeder keribnaskere.

Akor has ola pripravki vaš o d'elňicka kadri. Čhindom žadost'a, lile man andre pripravka. Gelom andro gimnazium Benešovo Dejvicu. Phiravas kijaraťate andro gimnazium, d'ivese keravas normalne buti pro statkos. Šove čhonenge kerđom skuški pre uči škola. Štuđinavas štar pandž historia. Me čhavorestar kamavas t džanel, soske o Roma hine čore the o gadže barvale? Khatar avle o Roma?

Kana dostajindom diplomos pre uči škola - už has nasig. Mri daj les imar na dikhlas. Mulas maškaroda, so me štuđinavas. Mule mange jekh phral the duj pheňa. Akorat mre trin phrala mek has džide.

Mra romňa lilom andro 1952 berš, har kerđom pervo štatňica. Gelom khere, the furt mange phenenas mri daj: "Ta so keres? N' aveha furt korkoro!" Andro gav Kopčani, biš kilometri kathar amende, odoj has terňi čhaj, has lake dešeňa berš, mange has bištheeňa. Kana avlom pro prazdňini, avle ke amende har pro pharpalipen. Lakeri daj dad. Pale me odija avlom. Pales has bijav. Andro duj kurke has bijav. Me phendom: "M' ačhel pal o lava mra dake, hoj lav mange romňa, havi mange pes lubinel." Ale na džanavas havi, ta lilom la čha, havi pes lubinlas mra dake. Gelom Kopčanu, dikhlom la, phendom: šukar! Ta sovlachardam andro 1952 berš. Imar saranda the duj berš, so sam jekhetane. Maškar amende na has bare košibena. Dikhav la rado.

Kana me sikhlovavas pre bari uči sikhlaribňi Prahate, leperavas mange furt pre amare Roma. Dikhavas maškar o džanibnaskere chalarde raja, har amen o Roma sam čore manuša, hoj angoder na chudiňam e godi, na lilam te kerel kathar amende e briga het. Amare pharipena na džanahas te khuvel avri. Mire džživipnaskero mangipen has the ehi te vazdel upre romano džaniben.

Kana la sikhlaribňatar gelom avri andro berš 1955, chudiňom buti andro archivos. Keravas jekhvar adaj jekhvar odoj, ňiko mange na phend'as phuj vaj

bango lav. But berša gele tele, midig chudiňom lači chalardī buti andro Romano jekhetaniben 1969 - 1973. O Roma akor vazdenas pri jekhetaňi zor, sikhavenas le gadženge o anglalipen le Romengero, sikhavenas, kaj o Roma džanen havikam buti te kerel le vastenca the la godaħa.

Andro Romano jekhetaniben lilam te phirel pal o Roma, te kedel lengere phurikane šukar buťa, savoro, so pes talinel andro amaro muzeum. Činavas andro gendija, kerdam avrithodī pal e romaňi hartikaňi buti (1971). Ale kana andre normalizacija čhide tele Romano jekhetaniben, ehas mange phares. Na mukenas man te kerel chalardī buti. Keravas čak har keribnaskero.

Ča akana pro phure berša kerav lači, chalardī buti andro Muzeum romské kultury. O Roma upre pes vazdine, akana ňiko našti phenel, hoj amari romaňi kultura pes našti thovel kija aver kulturi.

západoslovenský dialekt ze Šaština

Narodil jsem se sedmnáctého dne měsíce října v roce tisícím devítistém dvacátém čtvrtém (17.11.1924) v Šaštině. Bylo nás sedm, pět bratrů a dvě sestry. Můj otec pracoval nejprve jako kovář, podobně jako jeho ostatní bratři. Vzpomínám si, jak celá naše rodina šla do Jablonice koupit od jednoho známého Roma malou kovadlinu. Otec ji přinesl domů, ale měsíc nato dostal práci u obce. Bylo to v roce 1929. Starosta a notář jej znali jako dobrého pracovníka, a tak mu dali výhodnou práci u magistrátu. Pracoval pro úřad, zatápěl, chodil pro poštu. Tak tomu bylo až do roku 1942, kdy onemocněl tuberkulózou a zemřel.

Můj tatínek byl velmi šikovný člověk. Jako voják sloužil ve Vídni u vojenské kapely jako tambor. Měl hodnost četaře. Vyprávěl nám, jak několikrát viděl císaře. Když císař ráno vycházel z hradu, vždycky mu k tomu hrála dechovka. A císař poklepal mému otci na rameno, že pěkně hraje.

Od obce dostával můj otec 600 korun měsíčně. Moje maminka ještě před tím než onemocněla, chodila sloužit selkám, prala prádlo, zametala. Ale jednou prochladla ve studené vodě a dostala revma. Ruce a dlaně měla tak zkroucené, že je ani nemohla rozevřít. I do nohou dostala revma.

Od té doby chodila selkám prodávat štětky z prasečích štětín. Ženy vzaly prasečí štětiny, udělaly takové klubko, vzaly trochu smůly, dřívko a vyrobily štětku. To prodávaly a tím se živily. Anebo nosily selkám písek. Takový krásný žlutý písek. Hned za romskou osadou byla jáma, kde písek kopaly. Naházely ho do plachty, hodily si ho na záda a nosily ho prodávat do vsi. Selky jej sypaly přede dveře. Vypadalo to velice hezky. Někdy ty naše ženy nosily až padesát kilo písku.

Gádžové se u nás živili zemědělstvím. Kousek půdy, kráva, ovce - to bylo celé jejich bohatství. Nejvíce u nás bylo dělníků, kteří pracovali pro obchody. Šili z kůže vysoké boty. Naše město je známé široko daleko. Máme velký kostel. Starý kostel byl postaven ještě v sedmnáctém století, ale potom postavili Selezíáni v roce 1733 nový.

Byl jsem z rodiny nejmladší. Rodiče i starší sourozenci o mě velice pečovali. Chodil jsem pět let do obecné školy a pak dva roky do měšťanky. U nás v rodině se říkalo, že se dobře učím. Rodiče chtěli, aby ze mě vyrostl moudrý člověk, který přispěje něčím dobrým k životu ostatních lidí. Tatínek mi často říkal: "Jsi nejmladší. Musíš chodit do školy. Z tebe musí něco být!" Tuhle představu jsem si neustále pěstoval a řekl jsem si: "Kdybych měl jít kraj světa, musím něco dokázat, aby se splnilo tatínkovo přání."

Když tatínek zemřel, převzal jsem po něm jeho práci, abych uživil matku. Byla nemocná. Zametal jsem náměstí, chodil jsem notáře pro mléko do hájovny, nosil jsem poštu. Kromě toho jsem chodil do školy.

Když mě odvedli na vojnu v roce 1946, dal jsem se do pláče - a maminka taky - že musím jít daleko, mezi neromské kluky, do neznámého světa. První měsíc mi bylo velice těžko. Ale potom jsme s ostatními tropili všelijaké žerty a šlo to líp.

Dostal jsem se do Olomouce mezi dobré přátele, do jedné učitelské rodiny. On byl Slovák, inženýr, a jeho žena učitelka. Syn studoval na inženýra a dcera medicínu. Zvali mě do rodiny. Sedával jsem s nimi u stolu, chodíval s nimi do divadla, dávali mi knížky, abych se učil. Učil jsem se esperanto, německy, rusky a kupoval jsem si odborné časopisy. Tahle rodina mi otevřela oči, poznal jsem, že gádžovský svět je velice kvalifikovaný.

Po vojně jsem odjel do Prahy. Dostal jsem se do Ruzyně k jednomu bohatému sedlákovi a pracoval u něj na poli. Peníze, které jsem vydělal, jsem posílal domů mamince. Večer jsem jezdíval do Prahy, půjčoval si knížky a studoval jsem. Potom sedlákovy hospodářství přičlenili ke Státnímu statku, a tam jsem dělal všechny možné práce. Jelikož jsem vykonával svou práci dobře, vyhlásili mě za nejlepšího pracovníka.

Tehdy existovaly přípravky pro dělnické kádry. Podal jsem žádost a byl jsem přijat. Dostal jsem se na Benešovo gymnázium v Dejvicích. Večer jsem chodil do gymnázia, ve dne jsem pracoval normálně na statku. Za šest měsíců jsem složil zkoušky na vysokou školu. Studoval jsem pět let historii. Od malička jsem chtěl vědět, proč jsou Romové chudí a gádžové bohatí a odkud Romové pocházejí.

Když jsem získal diplom na vysoké škole, bylo už pozdě, maminka ho už neviděla. Zemřela během mých studií. Zemřel mi také jeden bratr a dvě sestry. Pouze tři bratři jsme zůstali na živu.

Oženil jsem se v roce 1952, když jsem složil první státnici. Kdykoliv jsem přijel domů, maminka mi neustále říkala: "Tak co? Přece nebudeš pořád sám!" Ve vesnici Kopčany, dvacet kilometrů od nás, žila jedna mladá dívka. Bylo jí devatenáct let a mně devětadvacet. Když jsem přijel na prázdniny, přišli k nám její rodiče na námluvy. A potom jsem šel já k nim. A pak do dvou týdnů byla svatba. Uvažoval jsem: Měl bych si vzít ženu, která se mi líbí, jak říká maminka. Jenže já nevěděl, která to je, a tak jsem si vzal děvče, které se líbilo mamince. Jel jsem do Kopčan, uviděl jsem ji a řekl jsem si: Hezká je! Přisahali jsme si v roce 1952. Už jsme spolu dvaadváct let. Žádné velké hádky mezi námi nejsou. Mám ji rád.

Když jsem studoval na vysoké škole v Praze, neustále jsem myslel na Romy. Poznal jsem mezi vzdělanými lidmi, jak jsme my Romové vlastně ubozí. Proč jsme už dávno nepřišli k rozumu, proč jsme nevybředli z utrpení, proč jsme si nedovedli vyřešit své problémy? Mým životním přáním bylo a je zvýšit vzdělání Romů.

Když jsem v roce 1955 dokončil studia, začal jsem pracovat v archívu. Dělal jsem pak jednou tady, jednou tam, ale nikdy mi nikdo neřekl křivého slova. Uplynulo mnoho let, než jsem dostal odbornou práci ve Svazu Cikánů - Romů v letech 1969 až 1973. Romové tehdy prokázali svou schopnost sjednotit se, ukázali gádžům své přednosti, dokázali, že dovedou pracovat nejen rukama, ale i hlavou.

Ve Svazu Cikánů - Romů jsem začal chodit mezi Romy a sbírat tradiční výrobky a všechno, co se hodí do muzea. Psal jsem články, uspořádali jsme výstavu o romském

kovářství (1971). Když pak za normalizace Svaz zrušili, bylo mi těžko. Nedovolili mi už vykonávat odbornou práci, a tak jsem pracoval jako dělník.

Teprve nyní na stará kolena mám odpovídající a zajímavou práci v Muzeu romské kultury. Romové se pozdvihli. Teď už se nedá říci, že romská kultura se nevyrovná ostatním.

Bartoloměj DANIEL

KIJE HISTORIA ROMENGRI (POZNÁMKA K ROMSKÝM DĚJINÁM)

Pral o Roma ehas the ehi but čhinde ginde le chalarde manušendar - historikendar, etnografendar the lingvistendar, ale igen čulo le Romendar. S'oda amenge sikhavel? Odolesar šaj prindžaras, hoj angoder andre igen purane šelberša o Roma the raja pral e historia Romengri the lengri čhib džane-nas nabut vaj ništ. Našti len pašeder prindžarenas, bo jon ačhenas pal savoro tham. Lengero dživipen, uraviben, chaviben, kheriben, lengri čhib ehas andre učharde.

Až andro dešuochtoto šelberša o chalarde raja Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann¹⁾, Jacob Carl Chrystoph Rüdiger²⁾ the William Marsden³⁾ rakhle avri andral e romaňi čhib džanipen, hoj amaro purano avutno ehi indicko, tahat hoj o Roma avle Indijatar. Ada čačipen na kamen te lel peske andro šero but manuša chalarde, so čhinen pal o Roma. Jon amari historia siden kije biboldikaňi⁴⁾, so na ehi čačipen. Aver džanipnaskero manuš phravel e phučli anglal amende: Nane o Roma te dičhol prekal islamos? Le Romen dikhas preko

O Romech bylo vzdělanými lidmi napsáno mnoho knih - historiky, etnografy, lingvisty - ale velice málo samotnými Romy. V dřívějších dobách Romové, ale ani neromští vzdělanci, nevěděli o dějinách a jazyce Romů téměř nic. Bylo těžké Romy poznávat, protože byli roztroušeni po celém světě. Jejich život, způsob oblékání, způsob stravování, bydlení, ale zejména jazyk, byly zahaleny tajemstvím.

Teprve v osmnáctém století přišli odborníci jako H.M.Grellmann¹⁾, J.C.Ch. Rüdiger²⁾ a W. Marsden³⁾ studiem našeho jazyka k závěru, že jsme indického původu - že tedy Romové pocházejí z Indie. Zajímavé ale je, že ještě dnes si tuto skutečnost nechtějí uvědomit někteří lidé, kteří píší o Romech. Spojují dějiny a původ Romů se Židy⁴⁾. Jiný vědec otevírá otázku, nemají-li Romové něco společného s islámem a s arabskou kulturou⁵⁾. Ještě dříve byla vyjádřena domněnka, že Romové pocházejí z potopené Atlantidy⁶⁾. Takové úvahy jsou přinejmenším pochybné.

1) Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann, *Die Zigeuner - Ein historischer Versuch über die Lebensart, Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa nebst ihrem Ursprunge*, Desau u. Leipzig 1783

2) Jacob Carl Chrystoph Rüdiger, *Neuester Zuwachs der deutschen fremden und allgemeinen Prachkunde in einigen Aufsätzen Bücheranzeigen und Nachrichten*, Leipzig u. Halle 1782-1793

3) William Marsden, *Observations*, London 1782-1785

4) Miroslav Krško, *Kanaanskre čarfasa - Kanaanskí kováči*. In: *Romano nevo fil*, č.46-47 ze dne 27.12. - 16. ledna 1993-4

arabsko kultura!⁵⁾ Averdžene mek angoder sikhavenas asi dikhađi, hoj o Roma avle andral e taslarđi Atlantida.⁶⁾ Adese vakeribena, čhinibena le Romenge našti phenen ništ, bo ehi nachalarde - fiktivna.

Sako chalardo manuš, ko prindžarel le Romen, moste phenel: Ada mamuj le Romengro naturel, mamuj lengro sokačis, mamuj lengri phuri šukar čhib. Jon pobisteren, hoj romaňi čhib na ehi hebrejsko, aňi arabsko, aňi laťinsko, ale čačikanes indicko.⁷⁾

Hem buter džanipnaskere manuša angoder kalarenas le Romen, na ehas maškar lende kritika, ta te čhinenas nadžanipen, ňiko na uštelas, ňiko pr'oda na phenelas ništ. Avka o bare nadžanipena džan le purane lilendar the ginđendar adađives avri. Čak dikh le Grellmannoskre lava: "O Roma ehi melale paria, ole najtelendar kastendar vaj har len vičinen, Šudri ehi"⁸⁾ Pal ajse chochavibena terđon mek adađives but džanipnaskere. Jon na kamen vaj našti chalon, hoj o Roma pes thode andro buťa har aver manuša ko bare raja, jon čak dikhen le Romen har čoribnaskren. Vašoda jon našti le Romenge chalon, mek ehi vaj na ehi havokam chalardo manuš, te nane Rom, na chalol Romeske. Soske jov na džal choreder andro džanipen, kaj te sikhavel o čačipen? Jon keren pri buťi har stereotipo, rutines, ale o čačipen pral o Roma hi lendar dur.

Te džas dureder andre amari historia, ta šaj andre ginás, hoj 1466 o Roma kerenas hartikaňi buťi andro foros

Vždyť každý vzdělaný člověk, který zná Romy, musí dojít k závěru, že tyto teorie jsou proti romské přirozenosti a původnímu romskému jazyku. Zastánci neindického původu Romů tedy opomíjejí, že romština nemá nic společného s hebrejštinou ani s arabštinou ani s latinou, ale že je to skutečně indický jazyk⁷⁾.

Dříve mnoho učenců Romy jenom kritizovalo, a nebyl nikdo, kdo by se proti tomu ohradil. Teprve dnes vycházejí najevo nepravdy tradované v dřívějších vědeckých pracích. Zastavme se například u Grellmannových slov: "Romové jsou špinaví páriové z nejnižších kast, říká se jim šúdrové⁸⁾."

Takové bludy zastává mnoho vědců ještě dnes. Zdůrazňují na Romech pouze jejich ubohost, parazitismus a všechno negativní. Nechtějí vidět, že Romové se zapojovali do pracovního procesu, že pracovali dokonce pro šlechtice. Dívají se na Romy jenom jako na ubožáky a zloděje. Proto Romům nemohou rozumět. Sebeučenější člověk, není-li Rom, Roma nepochopí. Proč se alespoň hlouběji nezamyslí, proč se neponoří do vědění, aby dovedli ukázat pravdu? Ale mnoho lidí upadá do stereotypu, do rutiny, a tak zůstává od pravdy o Romech vzdáleno.

Vracíme-li se nazpět do naší historie, dočteme se, že v Německém Brodě (dnes Havlíčkově Brodě) pracovali Romové jako kováři už v roce 1466. Podobně tavili a zpracovávali železo ve vesnici Řetové⁹⁾. V Bukovině a v Haliči v roce 1878 tavili měď a cín a z toho lili zvony. Tak je viděl i šlechtic Zdeněk Lev

5) Ian H a n c o c k, *The ethnicity destroying*. New Jersey, 1991, s. 1-2.. Dikh the Donald M c K e n r i c k, *Romani historia*, London 1992

6) František Š t a m p a c h, *Cikáni v Československé republice*, Praha 1929

7) Dikh H.M.G. G r e l l m a n n, c.d., s. 327

8) František Š t a m p a c h, *Cikáni v Československé republice*, Praha 1929

7) Dikh H.M.G. G r e l l m a n n, c.d., s. 327

8) Dikh o d o j, c.d., s. 327

Deutsches Brod - akanak Havlíčkův Brod, bilarenas odoj o trast, avka har andro gav Řetová⁹⁾ the andre Bukovina the Halič 1878 bilarenas purane kotera tsapar, arčič (loli the parňi charkom), kaj te keren o harangi. O baro raj Zdeněk Lev z Rožmitálu len dikhas 1467-1469, kana džalas andre Francia the Hispania.

Andre 1575 berš kerenas o Roma hartikaňi buťi paš o Jindřichův Hradec¹⁰⁾, ale angoder cidenas trdenas o kašta kijo mačhengro paňi 1507, har šaj ginas andre mačhengre ginde. Dureder Opavate kerelas pri buťi Rom Wanko - pyxidarius 1613, phurdiňa jov kerelas.¹¹⁾ Odolestar prindžaras, hoj o Roma ehas angoder bešte pre phuv čirla angoder s har andro dešuochto šelberša, kana e Marie Terezie len kij oda cidelas the ikerelas the lakro čhavo Josef II.

Odolestar džal asso čačipen: Na čak o phiribnaskere, vaj jepaš phiribnaskere, ale talam jepaš lendar has asse Roma, so has bešte pre phuv ko bare barikane raja pre lengre rajipena (Rožmberkové, Lichtenštejnové, Michnové, Perglasové z Perglasu, Waldštejnové, Kounicové, Rottalové atd.). Našti džanas keci ehas, ale so perel andro jakha le purane lilendar, ehi prindžaripen, hoj mek akor moste ehas trin grupi Roma andre Morava s har andro Čechi. Najbuter phares has le Romenge, kana o maribena, košibena maškar o bare džanas avri, e phuv akor has chačardí, ande trianda beršesko mariben but nasvalipena, but čoribena, jekh mamuj avreske džalas - igen phares vaš o Roma. Mek o ciza sasi - Turki, Němci, Švedi, Ungri - marenas pes jekh avreha.

Najekhvar andre historia, kana le gadženge ehas najgoreder, kana ačhlas

z Rožmitálu, když v roce 1467-9 putoval po Španělsku a po Francii.

V šestnáctém století vykonávali kovářské řemeslo v Jindřichově Hradci¹⁰⁾ a v roce 1575, ba ještě předtím, v roce 1507 plavili dřevo na rybnících, jak se můžeme dočíst v rybníčních knihách. V Opavě vyráběl pušky Rom Wankopyxidarius v roce 1613¹¹⁾. Z toho je vidět, že mnozí Romové byli usedlí ještě předtím, než je začala usazovat Marie Terezie a její syn Josef II. Romové tedy byli nejen kočovní anebo polokočovní, ale nejméně polovina byla usedlá na panstvích šlechticů (Rožmberků, Lichtenštejnů, Michnů, Perglasů, Waldštejnů, Kouniců, Rottalů, atd.) Nevíme, kolik oněch usedlých bylo, ale je očividné, že už tehdy museli být v Čechách a na Moravě tři skupiny Romů.

Nejhůře bylo Romům, když se strhly vády a nesváry mezi pány. Země byla vypálená za třicetiletých válek, propukaly nemoci, jeden bojoval proti druhému - a to bylo pro Romy velice těžké. Ještě ke všemu cizí vojáci, Turci, Němci, Švédové, Maďari, všichni se navzájem prali a rvali. Nejednou v historii, když bylo gádžům nejhůře, když se ocitli v krizi a nevěděli, kdo za jejich potíže nese vinu, učinili viníky z Romů. Po třicetileté válce začali pánové vydávat perzekuční zákony proti Romům. Leopold vydal protiromský zákon v roce 1697, Josef I. v roce 1710.

Ale ve starých dokumentech se můžeme dočíst, že někteří neromští starostové se svých Romů zastávali. Ve městě Uherský Brod byla usazena rodina Danielů. Ze všeho nejdříve bych chtěl říci, že to, co dělá člověka člověkem, je jeho dílo, práce. Daniel byl kovář, poctivě

9) J. B l a ž e k, Jak cikáni udělali, že stavení neshořelo. In: Český lid, roč. 1932, s.61-62

10) František T e p l ý, Příspěvky k dějinám českého rybníkářství, Praha 1937, s. 161

11) Jerzy F i c o w s k i, Cyganie na nowych drogach. Krakow 1965, s. 32

kriza u o gadže na džanenas, kas te kerel došaleske vaš lengeri briga - ker nas došalenge le Romen. Pal o triandaberšengero mariben chudine o bare raja te del avri prastapnaskere paragrafi mamuj o Roma. O Leopoldos diňa avri paragrafos mamuj o Roma andro berš 1697, o Josefos I. andro berš 1710. Andal o purane lila šaj ginas, hoj varave gadžikane čhibale peskere Romen zaačhenas.

Andro foros Uherský Brod bešindaros ehas famelija le naveha Daniel. Anglal savoro kamás te phenel: Sa, so kerel manušes manušeske, ehi leskri buti. O Daniel ehas hartas - kerelas pařivali buti, so le gadženge kampelas. O čhibalo gadžikano darandilas le paragrafendar mamuj o Roma, ale na kame las te del avri le romane hartas kijo sudos, na kamelas les te tradel avri andal o foros. Beštas the čhindas lil Brnu, kijo Gubernium la phučlaha, so te kerel, kana ke leste o Roma ačhen. Jov čhinel dureder, hoj o Štěpán Daniel preko trianda berš kerel hartikaři buti tel o baro raj Kounic, lačhes, pařivales pes ikerel, leskri čhaj peske lilas gadžes, so lenca kerel, the leskre čhave ikeren pes andre rašajengri pativ the řiko mamuj o Rom Daniel na phendás phuj-bango lav. Ada lil ehi čhindo andro berš 1718! Andro lil ginas: "Wir, Bürgermeister und Rath der Stadt Ungriſch Brod, attestiren hiemit - wie das ein gewisser Zigeiner Nahmens Stephany Daniel, nicht nuhr über die dreisig Jahre sich beiständig bei der hiesiger Stadt und Vorstadt aufhalten thuet, sondern auch Weib, Kinder so auf der Herrschaft und sonsten verheymatehret seynd....durch allerhands Schmit-Arbeith seyn nahrung suchet..."¹²

-masovar buter...

pracoval, vyráběl, co gádžové potřebovali. Starosta se polekal protiromských zákonů, ale romského kováře nechtěl ani postavit před soud, ani vyhnat. Sedl si a napsal dopis do Brna na Gubernium s otázkou, co s tím, když u něho sídlí Romové? Dále píše, že Štěpán Daniel už třicet let vykonává kovářskou práci pro šlechtice Kounice. V jeho dopise čteme: "My, starosta a radní města Uherský Brod, dotvrzujeme tímto, že jistý Cikán, jménem Štefan Daniel, nejenže se přes třicet let nepřetržitě v tomto městě zdržuje, nýbrž i žena a děti si našly vlast na tomto panství... a hledá si obživu kovářskou prací..."

pokračování příště

R E S U M Ě

Bemerkungen zur Geschichte der Roma

Noch heute, wo allmählich viele Irrtümer der Vergangenheit über Roma aufgeklärt werden, wird nach wie vor auf negative Seiten wie Parasitentum und Kriminalität hingewiesen. Berufstätigkeit und Seßhaftigkeit von Roma ist schon viele Jahrhunderte belegt. Nach Unruhen und Kriegen wurden Roma als Verursacher beschuldigt. Darauf folgende Maßnahmen des Staates gegen Roma wurden auf Gemeindeebene zurückgewiesen, wie der Fall Štěpán Daniel in Uherský Brod belegt.

Der Rom Bartoloměj Daniel wurde 1924 als Sohn eines Gemeindebediensteten und einer Hausgehilfin, Bürstenbinderin und anderweitig beschäftigten geboren. Nach sieben Schuljahren lernte er während der Arbeit auf dem Gemeindeamt, dem Kriegsdienst und erneuter Arbeit auf dem Feld weiter. Beim Studium der Geschichte auf der Karls Universität in Prag setzte er sich oft mit Fragen seiner Herkunft auseinander. Anschließend arbeitete er in einem Archiv, im Roma-Verband, und seit der Normalisierung wieder als Arbeiter. Erst seit dem Umbruch arbeitet er im Museum für Roma-Kultur.

12) MZA Brno - MG- Z/10 Generalia - 1706-1786, fol.36

ROMOVÉ V BURGENLANDU (Zachová se jejich jazyk?)

1. Historie

Burgenlandští Romové, zčásti vybavení ochrannými listy, putovali v 15. století z východního Maďarska do západomaďarských žup dnešního jižního Burgenlandu (Burgenland se stal rakouskou spolkovou zemí teprve po lidovém hlasování v r. 1921). Díky loajalitě, kterou Romové projevíli svým pánům v době tureckých válek, se jejich status v této oblasti zlepšil; podle písemných pramenů zakládá Christoph Batthyani v letech 1664 až 1674 několik vesnic. Asimilační program Marie Terezie a Josefa II. - zákaz kočování, tlak, aby byla uzavírána smíšená manželství, odebírání dětí k výchově v gádžovských rodinách, zákaz romštiny - to všechno dokumentuje stigmatizaci této etnické skupiny, k níž docházelo již v době dřívější než v 18. století a jež dosáhla negativního vyvrcholení v době nacismu. Genocidu v období nacistického teroru přežilo jen málo z asi 8000 Romů žijících v Burgenlandu ve 30. letech^{1/}. Romové, kteří se po válce vrátili, dnes žijí hlavně v jižním Burgenlandu, větší skupiny např. v obcích Oberwart, Unterwart a Kleinbachselten. Diskriminace, jež pokračuje i po válce, je zaháněna do anonymity rakouských měst (jako Vídeň, Wiener Neustadt, Graz apod.). Dnes odhadují burgenlandští Romové svůj počet asi na 2000 osob^{2/}.

Shoda příjmení a jazykové shody dokazují příbuznost burgenlandských

Romů se skupinou neolašských Romů, která žije v trojúhelníku zemí vytvořeném severním Slovinskem, jižním Burgenlandem a Maďarskem, mezi řekami Raab a Mur^{3/}. Hlavními středisky slovinské části Prekmurski-Roma jsou podle Štrukelje (1980) tato: Pušča, Vanča Vas a Zenkovci. Maďarská část Romů žije na jih od řeky Raab nedaleko rakouských hranic. Romština těchto tří skupin se liší v nejnovější vypůjčkové slovní zásobě, tzn. v německých a slovinských vypůjčkách jihoburgenlandských Romů, příp. prekmurských Romů;

Maďarská vypůjčková slovní zásoba je shodná, takže tyto tři skupiny se navzájem dorozumějí. Zatímco styky mezi jižním Burgenlandem a Slovinskem jsou tradičně dobré, kontakty s Maďarskem byly (znovu) navázány teprve v nedávné minulosti.

V západním Maďarsku, ve vlasti pěti etnik (v dnešním jižním Burgenlandu žijí vedle Němců, Maďarů a Romů také Chorvaté a do doby před nacismem zde žili též Židé), stáli burgenlandští Romové na dolním konci etnického žebříčku. Romové jsou i dnes diskriminováni úřady a majoritní společností, částečně i ostatními menšinami. Symptomy této diskriminace je mj. i skutečnost, že Romové i dnes žijí na okraji měst a vesnic. Počet nezaměstnaných burgenlandských Romů je značně vyšší než beztak již vysoký počet nezaměstnaných v průmyslově slabém jižním Burgenlandu.

1/ Podrobněji k tomu Thurner (1983) a Mayerhofer (1986).

2/ Celkový počet rakouských Romů se odhaduje na 8.000 - 25.000.

3/ Pozn. redakce: příbuzní burgenlandských Romů žijí i na jižním Slovensku.

2. Jazyková situace - jazyk vymírá

Dnešní situace romštiny - ztráta jazyka u poválečných generací - se dá vysvětlit jako přímý důsledek nacistických zločinů na burgenlandských Romech. Pokus o genocidu způsobil v romské komunitě zlom, který se projevuje i v užívání jazyka. Ve vyhlazovacích táborech nacistického režimu zahynula generace prarodičů, primární nositelka kultury, a tím i jazyka. Z původně "intaktní" menšiny se silnou rodinnou soudržností a vlastní sociostrukturou se stala okrajová sociální skupina, která - jak již bylo řečeno - žila, příp. zčásti ještě žije na okraji vesnic, a tím i na okraji společnosti, a v níž se původní řeč a kultura - s výjimkou několika málo rodin - traduje jen částečně.

Se zničením tradiční sociostruktury se změnila i jazyková kompetence burgenlandských Romů - z původního čtyřjazyčného repertoáru^{4/} zahrnujícího němčinu, maďarštinu, příp. charvátštinu a romštinu - se na začátku tohoto století stala de facto jednojazyčnost, která představuje jen němčinu dnešních mladých Romů. Částečná ztráta maďarštiny je důsledkem politického vývoje; s přičleněním Burgenlandu k Rakousku ztrácí maďarština svůj status akrolektu, zůstává však zachována u části Romů žijících v maďarském jazykovém ostrůvku (Oberwart, Unterwart a přilehlé obce) jakožto mezilektální diatyp ve styku s maďarskou menšinou. Totéž platí o charvátštině Romů žijících v charvátských jazykových ostrůvcích. Funkce romštiny, vlastním označením roman, se

změnila z bazilektální varianty známé všem generacím etnické skupiny na pouhý signalizátor příslušnosti ke skupině u generace dnešních prarodičů a praprarodičů, kteří však s mladými členy hovoří zpravidla německy. Romové mladší 50 let a mládež (až na zmíněné výjimky) ovládá romštinu nejvýše částečně a pasivně, takže až do založení Svazu Romů před několika lety se zdálo, že jazyk této skupiny musí neodvratně zahynout.

Se založením Svazu v Oberwartu a Kulturního svazu rakouských Romů ve Vídni vzrostlo romské etnické sebevědomí, především u mladých Romů, kteří nejrůznějšími sociálními a kulturními aktivitami upozorňovali Romy i neromy na problémy a přání této etnické skupiny. Předseda Svazu měl velkou zásluhu na úspěšném uznání Romů jako etnické skupiny, k němuž - se zpožděním několika desítek let - došlo na konci roku 1993. Kulturní aktivita i vzrostlé sebevědomí skupiny způsobily i protitendenci v jazykovém povědomí; začal se projevoval zájem o vlastní jazyk - Romové se snaží znovu používat roman při kontaktu uvnitř skupiny. Vnější znakem této snahy či znovuprobuzeného uvědomění je mj. i skutečnost, že ve filmu *Amen sam, so amen sam*, ve kterém se představují sami Romové, a jenž vznikl v roce 1993, se mluví výhradně romsky. Dále byl prostřednictvím pana Mozese Heinschinka^{5/} navázán kontakt s Jazykovědným ústavem University v Grazu a začal se rozvíjet projekt, který má pomoci zabránit hrozícímu vymření jazyka.

4/ K pojmu repertoáru a funkčnímu členění jednotlivých jazykových variant na akrolekt, mezolekt a bazilekt, jež byly přejaté od Denisona, příp. Gumperze - srov. Halwachs 1993.

5/ Nemělo by zde být opomenuto, že autor vděčí za své omezené znalosti o Romech a romštině především panu M. Heinschinkovi, za jehož quasi žáka se považuje.

3. Projekt, který může pomoci zachránit jazyk

Vědecká práce nebo angažovanost universitního ústavu nikdy nemůže zabránit vymření jazyka, nýbrž pouze vlastní iniciativa samotných příslušníků skupiny má nějaký smysl. Věda může pouze dát k dispozici své zkušenosti a struktury, a tím podpořit zachování jazyka. Při spolupráci mezi vědci a etnickou skupinou je nejdůležitější vzájemná důvěra, bez níž je jakákoli spolupráce předem odsouzena k neúspěchu; tj. vědci, kteří se účastní projektu, si musejí uvědomovat, že výsledků lze dosáhnout jen při neustálé výměně informací a úzké spolupráci s těmi, jichž se projekt týká.

PRVNÍ STUPEŇ

"Co bylo dosud napsáno o romštině burgenladských Romů?"
/PRÁCE V ARCHIVU/

Sbírání a dokumentace všech přístupných dosud sepsaných prací o burgenlandské romštině.

DRUHÝ STUPEŇ

"Co tu dnes ještě je?"
/ PRÁCE V TERÉNU /

Zaznamenání statu quo: Jak se romština používá v rámci etnické skupiny? Kdo ji plně ovládá? Dva úkoly:

- DOTAZNÍK o používání jazyka se třemi základními otázkami /V jakých situacích a kdo dnes používá romštinu? Jaká byla situace v minulosti? V jakých situacích by bylo možno si představit, že se romštiny bude používat v budoucnosti?/. Dotazovat se budou příslušníci etnické skupiny, vyškolení ústavem.
- NATÁČENÍ (audio i video) pohádek, vyprávění a rozhovorů s kompetentními mluvčími. Tento úkol může být úspěšně

proveden pouze při úzké spolupráci se skupinou.

TŘETÍ STUPEŇ

"Co z toho vzejde?"
/KODIFIKACE/

Na základě výsledků získaných ve stupni 1 a 2 bude sepsána mluvnice a slovník. To je pochopitelně nejtěžší a nejdelší úkol, neboť kodifikace živého jazyka vlastně nikdy nekončí. Ze začátku by se měly získávat částečné výsledky, kterých by se dalo využít pro 4. stupeň. Z těchto výsledků by později měla vzniknout mluvnice a slovník.

Prvním cílem je knížka pro děti, ilustrovaná brožurka, která by měla obsahovat abecedu, slovíčka, pohádky, vyprávění, písně, atd., slovníček na doplnění těchto textů a (audio)kazeta se všemi těmito texty.

ČTVRTÝ STUPEŇ

"K čemu to bude?"
/DIDAKTIKA/

Na základě výsledků získaných ve 3. stupni vzniknou učební pomůcky, případně materiály pro vyučování, a to ve spolupráci s budoucími učiteli, příslušníky skupiny, kteří budou již zapojeni do práce v předchozích stupních (2+3), a kteří současně získají odpovídající didaktické vzdělání. Jazykové vyučování by mělo být zpočátku spíše hrou, nejlépe s dětmi, a přes jakýsi pěstovaný zájem o jazyk u angažovaných členů skupiny by mělo přerůst v jazykové kursy.

Tyto čtyři zde popsané pracovní stupně by samozřejmě neměly být chápány jako schéma, podle kterého bude projekt probíhat, ale jako navzájem se prolínající fáze, tj. už při práci na

1. stupni by se měl brát v úvahu výsledek (učební pomůcky a jazykové vyučování). Jednotlivé stupně by většinou měly probíhat paralelně. Vytyčování úkolů by mělo probíhat vždy ve spolupráci s Mozesem Heinschinkem a zástupci etnické skupiny, případně s jazykovým kroužkem Svazu Romů. Samotní Romové budou pravidelně informováni o činnosti a výsledcích.

Zda a jak dalece tento projekt spolupráce mezi etnickou skupinou a

vědci může zabránit zániku jazyka, to - pomineme-li nutnou angažovanost přímých účastníků - závisí na sociokulturních faktorech uvnitř skupiny. Činit jakoukoli prognózu o výsledku tohoto "experimentu" by tedy nemělo smysl. Mimoto stojíme na počátku vlastní práce, úkoly 2. stupně - dotazníky a sepisování textů - začnou v únoru 1994. S prvními konkrétními výsledky - doufáme, že knížka pro děti bude hotova co nejdříve - lze počítat nejdříve koncem tohoto roku.

Z němčiny přeložila Lucie Šíroká

K autorovi:

Dieter W. Halwachs je pracovníkem jazykovědného ústavu Univerzity Graz (Institut für Sprachwissenschaft der Universität Graz).

LITERATURA

Halwachs, D.W. (1993): *Polysystem, Repertoire und Identität. Grazer Linguistische Studien (= GLS) 39/40, S. 71-90.*

Knobloch, J. (1943/53): *Romani-Texte aus dem Burgenland.*

Burgenländische Forschungen 24. Eisenstadt.

Mayerhofer, C. (1987): *Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der ersten Republik bis zur Gegenwart. Wien*

Štrukelj, P. (1980): *Romi na Slovenskem. Ljubljana*

Thurner, E. (1983): *Nationalsozialismus und Zigeuner in Österreich. Veröffentlichungen zur Zeitgeschichte 2. Wien.*

R E S U M É

Die Roma im Burgenland zwischen Sprachverlust und Spracherhalt

Die ca. 2000 heute noch lebenden Burgenland-Roma sind mit Non-Vlach-Roma in Nordslowenien und in Westungarn eng verwandt. Hauptsächlich die Vernichtung der Sozialstrukturen unter dem Nationalsozialismus verursachte den Verlust der Sprachkompetenz des Roman bei der heutigen jüngeren Generation und eine Verdrängung an den Rand der Gesellschaft. Die vormals vorhandene Kompetenz einer dritten Sprache, des Ungarischen (bzw. Kroatischen) tradiert sich seit der starken Trennung von Ungarn (bzw. Jugoslawien) als mesolektaler Dialekt in Gebieten mit ungarischer (bzw. kroatischer) Minderheit. Seit Ende 1993 gelten

die Roma als Volksgruppe, soziale und kulturelle Aktivitäten nehmen zu.

Die Wissenschaft kann Informationen zusammentragen und bereitstellen, um der Minderheit beim Spracherhalt beizustellen. In Zusammenarbeit mit ihr wird sollte man

1. schon vorhandenes Material zum Burgenland-Roman sichten
2. Roman-Kompetenz und Überlieferung in Roman erfassen
3. eine Grammatik, ein Wörterbuch, eine Fibel und Audiomaterial verfassen
4. Unterrichtsmaterial erstellen und den Spracherwerb fördern

Zur Zeit beginnen Projekte zu Punkt 2., die bis Jahresende abgeschlossen werden sollen.

Svetislav KOSTIĆ

ROMAŇI ČHIB A JAZYKOVÝ KONTAKT

1.0. Mimoindické migrační posuny a přesuny Romů trvají téměř tisíc let a dosud nejsou zcela ukončeny. Pro romštinu to znamená utváření nových jazykových kontaktů a vstřebávání nových vlivů. Kontakty romštiny jsou střídavé. Zvláštností romštiny je, že není ovlivňována stálým okolím. Tím se její kontakt liší od kontaktu, který je příznačný pro jazykový svaz. Migrační povaha tohoto jazyka způsobuje, že bývá ovlivňován určitým substrátem jen dočasně. Proto nedošlo k jeho úplné asimilaci. Základní struktura romštiny jako novoinického jazyka nebyla podstatně narušena. Větší změny nastaly v oblasti lexikální, ale i tu se zachovává indické jádro.

Vycházíme-li z předpokladu, že migrační směr Romů a romštiny je východ - západ až severozápad, pak je jasné, že prošla několika impaktními etapami, tj. postupně ji ovlivňovaly různé kontaktní jazyky. Podle toho se dialekty dělí¹⁾ na dvě větve, z nichž každá má několik dialektů, kterými mluví Romové označovaní níže uvedenými názvy:

B e n

Núrí	(Palestina, Libanon, Sýrie)
Kurbat	(Írán a sev. Sýrie)
Karáčí	(Persie, Zakavkazsko, Malá Asie)
Halebí	(Egypt)

P h e n

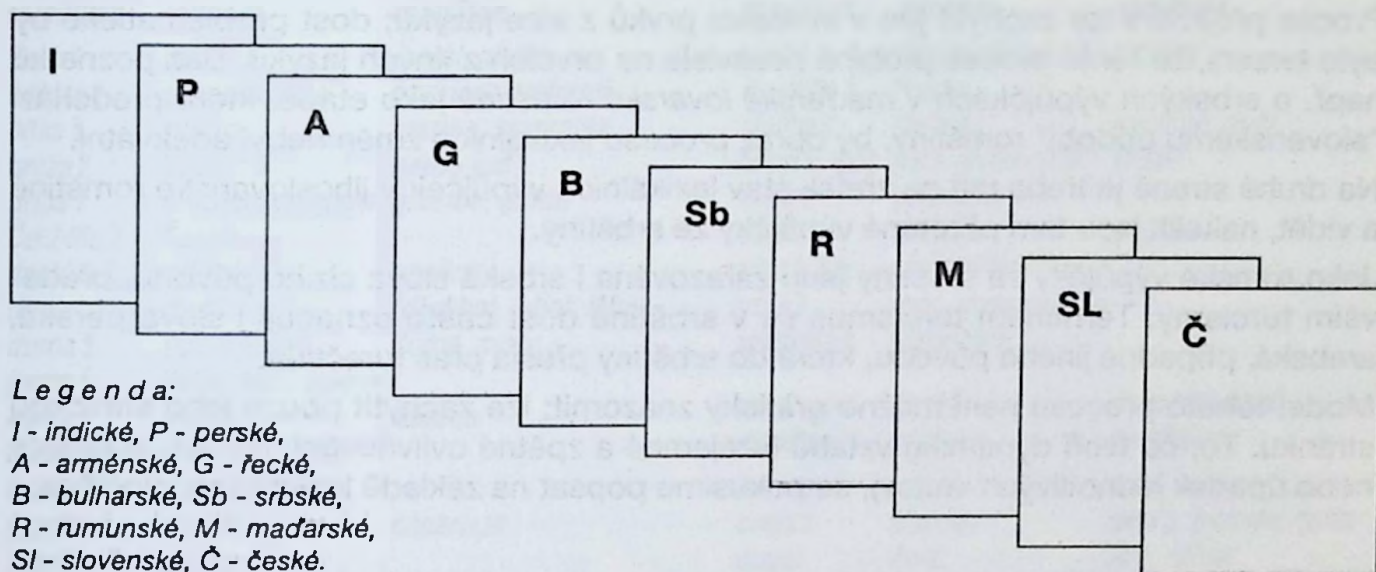
Boša / Poša	(Arménie, Jižní Kavkaz)
Roma	(Byzanc, Balkán, Evropa)

1.1. Nás zajímá středoevropská etapa romských phen dialektů. Impaktní etapy, kterými procházely na cestě do Evropy byly:

1. perská
2. arménská
3. osmanská
4. byzantská a balkánská:
 - a) řecká
 - b) bulharská
 - c) srbská
 - d) rumunská
5. středoevropská:
 - a) maďarská
 - b) slovenská a česká
 - c) germánská.

1. Hancock, str.1 a Nečas, str. 11

Navrstvení lexika v etapě "slovenské" romštiny, mluvené dnes i v Čechách, je graficky znázorněno:

Jednotlivé vrstvy nejsou znázorněny proporcionálně, neboť nemáme statistické údaje. V tomto článku si neklademe za cíl statistický výzkum: chceme zachytit proces přejímání slov z jednoho jazyka, jejich uchovávání po dobu nového jazykového kontaktu a stav v době následujícího, třetího kontaktu. Pokusíme se o klasifikaci výpůjček..

Naším předmětem jsou *romské výpůjčky* ze srbštiny a jejich osud v dalších etapách - maďarské a slovenské. Je však třeba mít na zřeteli, že tu probíhá nejen prosté přejímání slov, ale že v přejímajícím jazyce dochází i k fonologickým, morfologickým, sémantickým a stylistickým posunům.

Na tomto procesu se podílejí nejen uvedené čtyři jazyky: romština, srbština, maďarština, slovenština (event. čeština), nýbrž i jiné jazyky, jež také byly kdysi v kontaktu se zdrojovým jazykem - se srbštinou. Etymologický zdroj výpůjčky často není jasný, a to zejména pokud slovo bylo v nezměněné podobě přejato ze zdrojového jazyka prostřednictvím jiného kontaktního jazyka, kterým je v tomto případě maďarština nebo rumunština².

Nejasnost původu se může objevit i u slov totožných ve více slovanských jazycích - v bulharštině, srbštině nebo slovenštině.

Situace je mnohem jasnější v případě srbských výpůjček, které se dostaly do romštiny přes rumunštinu nebo maďarštinu a byly kontaminovány *morfologickými charakteristikami* těchto jazyků:

- Vliv vokální harmonie v maďarštině, např. rom. *karačoňa* (vánoce) < maď. *karácsony* < st.slov. krčun.
- Vkládání vokálů u konsonantních skupin v rumunštině³, zvláště zachování jerů (b, 'b), které jinak uchovalo jen málo slovanských dialektů: např. rum. *kirčma* < slovansky/srb. *krčma*; rum. *gunoiu* < srb. *gnoj*.

2. Je známo, že tyto jazyky byly ve velké míře ovlivňovány slovanštinou, především lexikálně, a to jak ze směru slovanského stěhování - ze severu, tak i zpětně - z jihu.

3. Maďarština a rumunština uchovávají starší stav slovanských morfonologických jevů, jako např. nosovky a jery. Jery rumunština označuje krátkými vokály [i] a [a], maďarština je většinou převádí do vokálů stejné řady, přední nebo zadní, podle zákona vokální harmonie. Srov. uvedené slovo *karácsony* < krčun a také *szolga* < sluga, *borotva* < brítva.

c) Změna jihoslovanského [g] v [h] jako kontaminace způsobená slovenštinou: *hužvineľ* < srb. *gužvati*; *cerha* < *čerga*⁴.

Proces přejímání lze zachytit jen v interakci prvků z více jazyků; dost problematické by bylo tvrzení, že tento proces probíhá nezávisle na prvcích z jiných jazyků. Bez poznatků např. o srbských výpůjčkách v *maďarské lovarské romštině* jako etapě, která předchází "slovenskému období" romštiny, by obraz procesu lexikálních změn nebyl adekvátní.

Na druhé straně je třeba mít na zřeteli stav lexikálních výpůjček v jihoslovanské romštině a vidět, nakolik jsou tam přítomné výpůjčky ze srbštiny.

Jako romské výpůjčky ze srbštiny jsou zařazována i srbská slova cizího původu, především turcismy. Termínem turcismus se v srbštině dost často označují i slova perská, arabská, případně jiného původu, která do srbštiny přešla přes turečtinu.

Model tohoto procesu není možno graficky znázornit; lze zachytit pouze jeho statickou stránku. To, co tvoří dynamiku vztahů (vzájemné a zpětné ovlivňování, nárůst, stagnace nebo úpadek jednotlivých vrstev), se pokusíme popsat na základě klasifikace výpůjček.

2.0. Klasifikaci výpůjček v romštině provedeme podle zmíněných charakteristik, tj. podle toho, zda jde o přímé výpůjčky hotových lexémů nebo o slova deformovaná, kontaminovaná vlastnostmi jiných jazyků a romštiny.

2.1. Zde můžeme hovořit o přímých a o kontaminovaných výpůjčkách. Přímé výpůjčky tvoří velké procento přejatých slov ze srbštiny. Většinou jsou to podstatná jména; menším počtem se účastní indeklinabilia. Z podstatných jmen jsou to feminina na -a. Jak ve slovenské tak i v maďarské lovarské romštině jde ve většině případů o původní srbský význam. Výjimky tvoří slova jako: *lopatica* (*lopatka*) - pádlo, *gusha*⁵ (*krk*) - lalok, *briga* (*starost*) - smutek atd. Mnohá z nich jsou v srbštině dialektismy: *nozgra*, *mašinka*, *ratyija*. Je zajímavý fakt, že označení příslušnic určitých národů a etnik má v romštině srbský sufix -*inja* (*iňa*), -*ica*: *Čechiňa*, *Ruskiňa*, *Vlachiňa*, *Sintica*.

4. Slovo *čerga* (*cikánský stan*) není sice slovanské, ale muselo se z turečtiny dostat nejdříve k jižním Slovanům a odtud do romštiny, neboť tu se vyskytuje v srbské (jihoslovanské) podobě - *čerga* nebo *crga*, nikoliv v původní turecké *čerger/čergi* < *čer* (improvizovaný, nedbale, nahodile provedený) + *gi/ge/gu/gü* - u deverbativ tur. sufix označující nástroj, prostředek nebo dávající jim abstraktní význam. Řecké etymologické slovníky označují slovo *tserga* jako výpůjčku ze slovanštiny, která je tureckého původu.

5. Grafika jednotlivých romských slov je většinou přizpůsobena jazyku prostředí; tak se zde liší pravopis jihoslovanské, maďarské a slovenské romštiny. My je uvádíme podle zdrojů, tj. hlavně podle slovníků uvedených níže v bibliografickém seznamu a podle pravopisu, který se ustálil u romských autorů. Tak v maďarské lovarské romštině znak [ny] označuje [ň], [ly] - [ľ], [ty] - [ť]; znaky pro [ch] - [č], [zh] - [ž], [sh] - [š] neodpovídají maďarským spěvkám. Znaky pro [l] a [ň] v jihoslovanské romštině jsou [lj] a [nj].

Seznam přímých výpůjček v slovenské a maď. lov. romštině:

<i>slovenská romština</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romština</i>	<i>slovenská romština</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romština</i>
<i>baba</i> ž	babička	<i>mami, phuri</i>	<i>pola</i> ž	přední díl sukně / zástěry	
<i>babica</i> ž	porodní baba	<i>phurjori, drabardi</i>	<i>Ruskiňa</i> ž	Ruska	
<i>bitka</i> ž	rvačka	<i>maripe, marimata</i>	<i>služba</i> ž	služba	<i>kandipe, buči</i>
<i>breza</i> ž	bříza	<i>parno kaš</i>	<i>taliga/teřiga</i> ž	kára, dvoukolák	<i>urdon</i>
<i>briga</i> ž	smutek, tesknota	<i>pharipe, gindo</i>	<i>talpa</i> ž	podrážka	
<i>Čechiňa</i> ž	Česka		<i>vera</i> ž	přísaha	<i>pačape</i>
<i>deskica</i> ž	prkénko	<i>phaljori</i>	<i>Vlachiňaž</i>	olašská Romka	
<i>dosta</i>	dost	<i>(d)okhol, ikhol, ičhol</i>	<i>voľa</i> ž	vole, struma, lalok	
<i>duma</i> ž	řeč, mluva	<i>duma, svato</i>	<i>vražkiňa</i> ž	čarodějka	
<i>jucha</i> ž	jiška, druh polévky				
<i>kanta</i> ž	vědro	<i>kačuno</i>	<i>maď. lov. romština</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romština</i>
<i>kletka</i> ž	klec		<i>barem</i>	aspoň	<i>mek, makar</i>
<i>kopana</i> ž	vanička		<i>briga</i> ž	starost	<i>gindo, pharipe, griža</i>
<i>lepetka</i> ž	motýl	<i>paparuga</i>	<i>dosta</i>	dost	<i>ikol, očhol</i>
<i>lopařica</i> ž	pádlo		<i>dud m</i>	moruše	<i>dudulin, murviiin</i>
<i>makar</i>	aspoň	<i>takaj, sa te</i>	<i>duma</i> ž	řeč, slovo	<i>duma, svato</i>
<i>makarko</i>	kdokoli		<i>grizha</i> ž	starost	<i>griža, gindo</i>
<i>mařinka</i> ž	zápalka		<i>gusha</i> ž	vole, panděra	
<i>naranča</i> ž	pomeranč	<i>partukolo</i>	<i>kozha</i> ž	slupka	<i>morčhi, morci,</i> <i>čhamb</i>
<i>nozgra</i> ž	rypák, tlama	<i>hrnja, rutuj, novrnja</i>			<i>vořehčhl džuklji</i>
<i>paša</i> ž	pastva		<i>lisica</i> ž	liška	<i>prnali, punrall</i>
<i>peta</i> ž	pata	<i>khur, khuri</i>	<i>papucha</i> ž	bota	<i>ricali, khandivali</i>
			<i>ratyija</i> ž	kořalka	<i>phanglipe</i>
			<i>robija</i> ž	žalář	<i>kandino, kandavno</i>
			<i>sluga m</i>	sluha	<i>veridja</i>
			<i>veriga</i> ž	článek řetězu	

2.2. Kontaminované výpůjčky se ve své nejjednodušší podobě jeví jako srbská *substantiva* nebo *adjektiva* v nom. sg. masc. v kombinaci s "romským" sfixem nom. sg. -o/-os, -i/-is, (příp. -as). Ve slovenské romštině se -os, -is (-as) přidává k substantivům, a -o k adjektivům; v maďarské lovarské romštině, stejně jako v jihoslovanské, se "sigma" i v těchto sufixech u substantiv objevuje zřídka. Zde se naskytá otázka: jsou sufixy -os, -is, -as ve slovenské romštině skutečně řeckého původu, přestože se v předchozích dvou etapách romštiny objevují jen ojediněle? Při porovnání všech tří slovníků je to více než zřejmé (srovnej vždy masculinum v prvním a posledním sloupci).

Mnohá z těchto slov jsou cizího původu: jde především o orientalizmy (turcizmy, persizmy, arabizmy atd.) adoptované v srbštině:

bubreška (ledvina) < *deminutivum* srb. *bubreg* < tur. *böbrek*

cerha, cerharis - viz pozn. 4.

hjabá (zdarma) < srb. a tur. *džaba*

korbačis (karabáč) < srb. *korbač* < tur. *kirbač*

6. Na tomto místě bych chtěl vyjádřit domněnku, že by mohlo jít o vliv maďarštiny, kde se substantiva běžně derivují ze sloves pomocí sufixů -ás, -és a adjektiva pomocí: -ós, -ős, -s, -os, -es, -ó, ő. Např. *termelés* - výroba, *tanuló* - studující, *student*, *sáros* - blátivý, *vizes* - mokrý atd. Pokud jde o samotné -o, to by se mohlo považovat za čistě romské, neboť odpovídá radžastánskému -o, u masc.

makar (toliko, alespoň) < srb. *makar* < tur. < pers. *magar*

tepša (pekáč) < srb. *tepsija* < tur. *tepsi*

barem (aspoň) < srb. *barem* < řec. fráze *bere m(ou)* < tur. *bari*

ratyija (kořalka) < srb. *rakija*, dial. *račija* < tur. *raki*

vortako (společník) < srb. *ortak* < tur. *ortak*

zubun/zobun (župan) < srb. *zubun* < tur. *zubun* < ital. *dzibon*, *zipón*, (fr. *jupon*, maď. 17. stol. - *zubony*, *zubbony*).

Zajímavý je výskyt protetického *v-*, které charakterizuje slovanské jazyky, například u substantiva *vortako* (přítel), stejně jako ve slově *vosija* < (v)osa, *vulica* (ulice) (viz seznam slov). Některá z těchto slov jsou etymologicky neprůhledná, např. srb. *bitanga* > rom. *bitangos*⁷. Často se vyskytují i srbské dialektismy: srb. *caklo* místo *staklo*, *vrkolak* místo *vukodlak*, *njunjav* atd.

Pokud jde o substantivum *lanci* (pouto, pouta), to je ze srb. nom. pl. *lanci* < nom sg. *lanac* (řetěz). V maďarštině toto slovo zní *lánc*, ale jeho etymologie nám není dostatečně jasná; mohlo by být keltského původu, v latině se vyskytuje jako *lancea* (kopí opatřené hazecím řemenem) a v němčině jako *Lanze* (kopí). Sem patří i původně slovanská slova: čeljad > maď. *család*, srb. *čudo* > maď. *csoda*, srb. *kovač* > maď. *kovács*.

slovenská romština	český význam	jihoslovanská romština	tañiris m Vlachos m vrkolakos m	talír olašský Rom vlkodlak	tihari, tijari, čaroro čoxano, bahvaljako
<i>bitangos</i> m	rváč, ničemník	<i>bilačho</i> , čorlogano			
<i>bubnaris</i> m	bubeník				
<i>bubnos</i> m	buben	<i>davuli</i> , <i>dauli</i>	maďarská lov.romština	český význam	jihoslovanská romština
<i>bugefaris</i> m	peněženka	<i>lovengo</i> , <i>mujali</i> , <i>bangardo</i>	<i>bricho</i> m	břitva	čhujrori
<i>caklos</i> m	láhev, sklenice		<i>csaso</i> m	hodina	<i>mothodo</i>
<i>Čechos</i> m	Čech		<i>drago</i>	milý, drahý	<i>kamlo</i> , <i>kuč</i>
<i>čeledos</i> m	rodina, přibuzenstvo	<i>džene</i> , <i>glota</i>	<i>glaslo</i> m	hlas	<i>krlo</i>
<i>čudos</i> m	div, zázrak		<i>klyeshto</i> m	kleště	<i>sllavl</i> , <i>kljašto</i>
<i>čudakos</i> m	podivín		<i>lanci</i> mn	pouta	<i>sastra</i>
<i>gazdas</i> m	hospodář	<i>barvalo</i>	<i>plugari</i> m	oráč	
<i>gizdavo</i>	pyšný, domýšlivý	<i>ujardo</i> , <i>barikano</i>	<i>plugo</i> m	pluh	<i>phuvjako čhindalo</i>
<i>katrañis</i> m	dehtový papír	<i>(biladi) rici</i>	<i>pogano</i>	mohutný;	
<i>kočañis</i> m	košťál		(Toto slovo má značně posunutý význam; nepochybně i zde jde o slovanské - srbské slovo. K tak velkému sémantickému posunu mohlo docházet tehdy, nežna-li příjemce jeho přesný význam ve zdrojovém jazyce).		
<i>korbačis</i> m	karabáč		<i>slabo</i>	slabý	<i>kovlo</i> , <i>bizuralo</i>
<i>kovačis</i> m	kovář	<i>mardo</i> , <i>sastrunalo</i>	<i>slobodno</i>	svobodný	<i>tromano</i> , <i>tromalo</i>
<i>lancos</i> m	řetěz	<i>sastruno šolo</i>	<i>snopo</i> m	snop	<i>drež</i>
<i>lanci</i> mn	pouta	<i>sastra</i>	<i>trupo</i> m	tělo	<i>trupo</i>
<i>lavoris</i> m	umývadlo	<i>thovimahko</i>	<i>vortako</i> m	přítel, druh	<i>amal</i>
<i>napasno</i>	dotěrný, protivný		<i>zeleno</i>	zelený	<i>vunato</i> , <i>vinato</i>
<i>ňuhňavo</i>	huhňavý		<i>zido</i> m	zeď	
<i>ňuchos</i> m	čich	<i>sung</i>	<i>zubono</i> m	župan	
<i>rabos</i> m	otrok, vězeň	<i>pandimahko</i>	<i>zharo</i> m	řeřavé uhlí	<i>džuvde angara</i> (pl.)
<i>ritos</i> m	louka, palouk				
<i>tañira</i> mn	činely				

7. Toto slovo lze etymologizovat pomocí lidové etymologie: *bitanga* (ničema) < *bitte* + *danke* (?), jako pejorativní označení Němce, nebo příp. jako nejasnou derivací z tur. *bitmek* - zanikat, ničit (se), mizet (?).

8. *Gazda* je zpětná výpůjčka v srbsčině a slovenštině z maďarštiny a to původního st. slov. *gosudar*, *gospodar*.

2.3. Další podskupinu tvoří výpůjčky, u nichž proběhla změna uvnitř kořenného morfému vlivem romštiny, nikoliv třetím jazykem. Srbská slova jsou pozměněna následujícím způsobem:

- a) *ogledalo* > rom. *gendalos/glinda*, *ogledalce* > rom. *gendalocis*,
- b) *magla* > rom. *muglya*, *boginje* (pl.) > rom. *bugiňa*,
- c) *lubenica* > rom. *lubunica*, *tekunica* > rom. *pekenuca*, *familija* > rom. *femelija*,
srb. *krastavac*. *krastavica* > rom. *krastaveca*, *tikvica* > rom. *tekvica*,
- d) *lug* > rom. *luga*,
- e) *siv* > rom. *šivo*,
- f) *polako* > rom. *poloko*, *polokes*,
- g) *kraljica* > rom. *krajasica* a *kralj* > rom. *kraj*.

Tyto a jiné změny mají určitou pravidelnost, jak je vidět z výše uvedených slov. Dále uvádíme tabulky s paralelními lexémy v porovnáváních jazyčích.

slovenská romšтина	srbština	český význam	jlhoslovanská romšтина	maďarská lov.romšтина	srbština	český význam	jlhoslovanská romšтина
<i>bubreška</i> ž	<i>bubreg</i>	ledvina	<i>bubreško</i> , <i>bukoro</i>	<i>dudin</i> m	<i>dudinja</i>	moruše	
<i>bugiňa</i> ž	<i>boginje</i>	neštovice	<i>xurde</i> , <i>čhelora</i> , <i>luludja</i>	<i>glinda</i> ž	<i>ogledalo</i>	zrcadlo	<i>dikhljardo</i> , <i>glindalica</i>
<i>cakluno</i>	<i>staklen</i>	skleněný	<i>stakluno</i>	<i>klopoto</i>	<i>klopotac</i>	zvonek	<i>klepka</i>
<i>čeledos</i> m	<i>čeljad</i>	rodina	<i>džene</i> , <i>glota</i>	<i>kopita</i> ž	<i>kopito</i>	kopyto	<i>vundja</i> , <i>undjija</i>
<i>famelija</i> ž	<i>familija</i>	rodina	<i>familia</i> , <i>njamo</i>	<i>kraj</i> m	<i>kralj</i>	král	<i>thagar</i>
<i>gendalo</i> m	<i>ogledalo</i>	zrcadlo	<i>dikhljardo</i> , <i>gindaloca</i>	<i>krajasica</i> ž	<i>kraljica</i>	princezna	
<i>gendalocis</i> m	<i>ogledalce</i>	zrcátko		<i>krastaveca</i> ž	<i>krastavad</i>	okurka	<i>krastaveco</i> , <i>phuknjali</i>
<i>glatkos</i> m	<i>dleto</i>	dlátó		<i>krastavica</i>	<i>krastavica</i>		<i>thagarnji</i>
<i>glečkos</i> m	<i>[gležanj]</i>	zbytěný kloub	<i>koč</i>	<i>krajaskinya</i> ž	<i>kraljica</i>	královna	<i>loljardi</i> , <i>gugljardi</i>
<i>kopifcos</i> m	<i>kopile</i>	u palce nohy		<i>lubunica</i> ž	<i>lubenica</i>	meloun	<i>xer</i> , <i>djoro</i>
<i>luga</i> ž	<i>lug</i>	nemanželské dítě	<i>fačko</i>	<i>magar</i> m	<i>magarac</i>	osel	
<i>napasfa</i> ž m	<i>napast</i>	louh	<i>lešija</i>	<i>muca</i> ž	<i>maca/mačka</i>	kočka	
		protiva;		<i>muglya</i> ž	<i>magla</i>	mlha	<i>parmo</i> , <i>tunjariko</i>
		posedlost	<i>blnajelipe</i>	<i>muglyalo</i>	<i>maglen</i>	zamlžený	
<i>polokes</i>	<i>polako</i>	pomalú	<i>polohke</i> , <i>bisigako</i>	<i>paguba</i> ž	<i>gubitač</i>	škoda	<i>xasardi</i>
<i>poloko</i>	<i>polako</i>	pomalý	<i>polako</i> , <i>bisigarno</i>		(adj. <i>poguban</i>)		
<i>rapa</i> ž	<i>hrapa</i>	důlek po neštovicích	<i>čompalo</i>	<i>pekenuca</i> ž	<i>tekunica</i>	sysel	
<i>smlrom</i> m	<i>mlr</i> , <i>smlraj</i>	pokoj, klid	<i>lačhipe</i>				
<i>stupkos</i> m	<i>stupa</i>	hmoždíř					
<i>stvara</i> ž	<i>stvor</i>	stvoření	<i>dženo</i>				
<i>šivo</i>	<i>siv</i>	šedý	<i>bojavako</i> , <i>praxale</i>				
<i>taňira</i> mn	<i>taňir</i>	činely					
<i>tapšos</i> m	<i>tapšanje</i>	potlesk					
<i>tekvica</i> ž	<i>tikvica</i>	tykev, dýně	<i>dudumori</i>				
<i>temňica</i> ž	<i>tamnica</i>	vězení	<i>xindi</i> , <i>t(r)unjariko</i>				
<i>tepša</i> ž	<i>tepsija</i>	pekáč	<i>sani</i> , <i>mujali</i> , <i>tavjajika</i>				
<i>trižvo</i>	<i>trezven</i>	střízlivý					
<i>vigňa</i> ž	<i>viganj</i>	výheň	<i>vindja</i> , <i>vignja</i>				
<i>žara</i> ž	<i>žar</i>	záře	<i>ušar</i> , <i>ušjar</i>				

2.4. Méně početná, ne však ojedinělá, jsou slova, která se skládají z morfémů různé etymologie, jako srb. *makar* (< tur.) + rom. *kaj* nebo křížení srbského komparativu s romským komparativním sufixem: (*gore* + *eder*).

Denominální slovesa se dost často odvozují od cizích substantiv a adjektiv, a to jak v maďarské, tak ve slovenské romštině, jakož i v jiných romských dialektech. V tomto seznamu jsou uvedena jen některá, ale odvozovat slovesa lze téměř ze všech výpůjček (substantiv a adjektiv) pomocí infixů *-i/e/o / isare* + romské osobní koncovky.

slovenská romština	srbština	český význam	jihoslovanská romština	maďarská lovářština	srbština	český význam	jihoslovanská romština
<i>brigaha</i>	<i>brižno</i>	smutně		<i>brigil</i>	<i>brinutl se</i>	mít starosti	<i>xosav e godji</i>
<i>brigako</i>	<i>zabrinut</i>	ustaraný	<i>grižako</i>	<i>grizhisarel</i>	<i>imatl grižu</i>	mít starosti	<i>grižav ma</i>
<i>makarkaj</i>	<i>makar gde</i>	kdekoli		<i>klopotisarel</i>	<i>kloparali</i>	zvonit	
<i>goreder</i>	<i>gore</i>	horší, hůře	<i>majnasul, ahelede</i>	<i>plugil</i>	<i>(plug)</i>	orati	
<i>vičinel</i>	<3.sg. <i>viče</i>	volat	<i>vikinav, marav muj</i>	<i>slobodil</i>	<i>osloboditl</i>	osvobodit	
<i>vriskinel</i>	<i>vrištati</i>	ječet, křičet	<i>cipiv, cipisarav</i>	<i>volinel</i>	<i>voleti</i>	milovat	<i>kamav</i>
(< <i>vrisak</i>)				<i>zelenyol</i>	<i>zeleneti se</i>	zelenat se	
<i>vražinel</i>	<i>vražati</i> (dial.)	čarovat					

Níže uvedená substantiva jsou kombinací romského jmenného kořene *drab-* (<Skt. *darbh-*) a srb. sufixů *-ar* + *kinja*; příp. *-ar* + *ica*.

drabarica ž čarodějka
drabarkinya ž ranhojička

2.5. Posledním skupinu tvoří výpůjčky pravděpodobně srbské, tj. slovanské, u kterých nastala změna působením morfologických rysů maďarštiny, a to buď působením vokální harmonie:

baracka ž <*bresk(v)a* meruňka

nebo jiných rysů, např. patalizace fonému *[ly]* - (*[lɨ]* - (*[ŋ]/[li]* > *[j]*): *kralj* > *kraj*, *kraljica* > *krajasica*.

Jiné příklady byly uvedeny již výše. Četná slovanská a srb. slova přešla prostřednictvím maďarštiny do jiných jazyků, a tedy i do romštiny. Některá z nich se vrátila zpět do slovenštiny a srbštiny. Nejčastějšími jsou: *gazda*, *soba*⁹, *astal* (*asztal* - stůl).

Slov zprostředkovaných rumunštinou je více, neboť jak na území Balkánu, tak i v Maďarsku a na Slovensku dochází k míšení různých romských skupin s tzv. olašskou skupinou.

9. Hancock (R77) toto slovo zařazuje mezi možné výpůjčky z perštiny; současně komentuje: "This word has the same form and meaning (stove) in Romanian; in South Slavic and in Romani dialects spoken in those areas, it means "room", i.e. the area warmed by stove".

Zdá se, že toto slovo, přítomné v mnohých moderních balkánských jazycích, je jedním z těch, jež mají dlouhou historii přejímání. Svým původem je asi románské, tj. italské - **estuva* (světnice) < *estuarium* < *estuary* (vytápět). Do němčiny se dostalo v podobě *Stube*, srov též angl *stove*, a v slovanštině znělo *ist ba* > čes. *jístba* > *jizba*, srb. *izba*. Elizí *[j]* a působením zákona vokální harmonie vzniká v maďarštině *szoba* (pokoj) a odtud cestou na jih srb. též *soba* (pokoj), řec. *soba* (*somba* - kamna).

<i>maďarská lov.romštlina</i>	<i>srbštlina</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romštlina</i>	<i>maďarská lov.romštlina</i>	<i>srbštlina</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romštlina</i>
<i>kirlo m</i>	<i>grlo</i>	hrdlo, hlas	<i>krlo</i>	<i>kirchima ž</i>	<i>krčma</i>	krčma	<i>kaljardi, matardi</i>
<i>klukos m,</i>	<i>kl k (v. glečkos)</i>		<i>koč</i>	<i>kirchimari ž</i>	<i>krčmar</i>	krčmář	<i>kaljardo, atardako</i>
<i>fosuj m</i>	<i>pasulj</i>	fazole	<i>fusuj, fosuj</i>	<i>kirpa ž</i>	<i>krpa</i>	hadr, cár	<i>budžo, conja</i>
<i>glinda ž</i>	<i>ogledalo</i>	zrcadlo	<i>dikhjardo, glindalica</i>	<i>skumpo</i>	<i>skup</i>	drahý, cenný	<i>ku'c</i>
<i>gunuj m</i>	<i>gnoj</i>	hnůj	<i>gunoj, gošnja</i>				
<i>žamba ž</i>	<i>žaba</i>	žába	<i>žamba</i>				

Jediné slovo slovanského původu zprostředkované novořečtinou, které se zde vyskytlo, je žamba [ʒαμπα]. Novořečtina totiž nemá znak pro [b]; přepisuje ho pomocí [mp], které se výslovností blíží [mb].

Některá slova srbského původu, především ta, u kterých se vyskytuje [g], mohla být změněna působením slovenštiny, a to dokonce i v maďarské romštině.

<i>cerha ž</i>	<i>čerga</i>	stan	<i>cara, cehra¹⁰</i>
<i>cerharis m</i>	<i>čergar</i>	příslušník skupiny Romů na Balkáně	<i>carari</i>
<i>hužvinel</i>	<i>gužvati</i>	mačkat	<i>ičharav</i>
<i>cerharica ž</i>	<i>čergarica</i>	příslušnice skupiny Romů na Balkáně	<i>cahraška</i>

3. 1. SRBSKÉ LEXIKÁLNÍ VÝPŮJČKY VE SLOVENSKÉ ROMŠTINĚ

<i>slovenská romštlina</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romštlina</i>	<i>slovenská romštlina</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romštlina</i>
<i>baba ž</i>	babička	<i>mami, phuri</i>	<i>bugelaris m</i>	peněženka	<i>lovingo, mujali, bangardo</i>
<i>babica ž</i>	porodní bába	<i>phurjori, drabardi</i>	<i>bugiňa ž</i>	neštovice	<i>xurde čhelora, iuludja</i>
<i>baracka ž</i>	meruňka	<i>kilavin</i>	<i>caklos m</i>	láhev, sklenice	
<i>bitangos m</i>	rváč, ničemník	<i>bilačho, čoriogano</i>	<i>cakluno</i>	skleněný	<i>stakluno</i>
<i>bitka ž</i>	rvačka	<i>maripe, marimata</i>	<i>cerha ž</i>	stan	<i>cara, cehra, cira</i>
<i>breza ž</i>	bříza	<i>parno kaš</i>	<i>cerharis m</i>	příslušník skupiny Romů na Balkáně	<i>carari</i>
<i>briga ž</i>	smutek, tesknost	<i>pharipe, gindo</i>	<i>Čechiňa ž</i>	Češka	
<i>brigaha</i>	smutně, teskně		<i>Čechos m</i>	Čech	
<i>bubnaris m</i>	bubeník		<i>čeledos m</i>	rodlna, příbuzní	<i>džene, glota</i>
<i>bubnos m</i>	buben	<i>davuli, dauili</i>	<i>čudos m</i>	div, zázrak	
<i>bubreška ž</i>	ledvina	<i>ilo(ro), bubreško, bukoro</i>			

10. Skutečnost, že se *cerha* (srb. *čerga*, tur. *čerger*) vyskytuje v jihosl. rom. v podobě *cehra*, *cera*, *cara*, *cira* zpochybňuje naše tvrzení o slovenském vlivu na toto slovo. Může tedy jít o výpůjčku z turečtiny, ve které došlo k frikativizaci [g] > [h] a metatezi (*cehra*), k jeho splynutí v "hrčivé" [r], typické pro balkánskou romštinu: [*cira*], nebo k jeho oslabení až k zániku: *cera*, *cara*.

<i>slovenská romšтина</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romšтина</i>	<i>slovenská romšтина</i>	<i>český význam</i>	<i>jihoslovanská romšтина</i>
<i>čudakos m</i>	podivín		<i>ňuhňavo</i>	huhňavý	
<i>deskica ž</i>	prkénko	<i>phaljori</i>	<i>ňuchos m</i>	čich	<i>sung</i>
<i>dosta</i>	dost	(d)okhol, ikhol, ičhol	<i>paša ž</i>	pastva	
<i>duma ž</i>	řeč, mluva	<i>duma, svato</i>	<i>peta ž</i>	pata	<i>khur, khuri</i>
<i>dumanka ž</i>	myšlenka	<i>gindo</i>	<i>pola ž</i>	přední díl sukně /zástěry	
<i>famelija,</i>	rodina	<i>simenco, njamo,</i>	<i>polokes</i>	pomalů	<i>polo(h)ke, bisigako</i>
<i>familija ž</i>		<i>famelija</i>	<i>poloko</i>	pomalý	<i>polako, bisigarno</i>
<i>gazdas m</i>	hospodář	<i>barvalo</i>	<i>rabos m</i>	otrok, vězeň	<i>pandimahko</i>
<i>gendalo m</i>	zrcadlo	<i>dikhljardo, gindaloca</i>	<i>rapa ž</i>	důlek po neštovicích	<i>čompalo</i>
<i>gendalocis m</i>	zrcátko		<i>rapavo</i>	drsný, poďobaný od neštovic	
<i>gizdavo</i>	pyšný, domýšlivý	<i>ujardo, barikano</i>	<i>rezanki mn</i>	nudle	
<i>glatkos m</i>	dláto		<i>ritos m</i>	louka, palouk	
<i>glečkos m</i>	zbytňělý kloub	<i>koč</i>	<i>Ruskiňa ž</i>	Ruska	
	u palce nohy		<i>služba ž</i>	služba	<i>kandipe, buči</i>
<i>goreder</i>	horší, hůře	<i>majnasul, nahelede</i>	<i>smirom m</i>	pokoj, klid	<i>lačhipe</i>
<i>hjabá</i>	zadarmo, zdarma	<i>geja, (de)ivja</i>	<i>stupkos m</i>	hmoždíř	
<i>hužvinel</i>	mačkat	<i>ličharav</i>	<i>stvora ž</i>	stvoření, tvor	<i>dženo</i>
<i>jucha ž</i>	jíška, druh polévky		<i>šivo</i>	šedý	<i>praxale bojavako</i>
<i>kanta ž</i>	vědro	<i>kačuno</i>	<i>taľiga/teľiga ž</i>	kára, dvoukolák	<i>urdon</i>
<i>katraňis m</i>	dehet	(biladi) rici	<i>talpa ž</i>	podrážka	
<i>kirlo m</i>	hrdlo, hlas	<i>krlo</i>	<i>taňlra mn</i>	činely	
<i>kletka ž</i>	klec		<i>taňiris m</i>	talíř	<i>tihari, tijari, čaroro</i>
<i>klukos m - v. glečkos</i>		<i>koč</i>	<i>tapšos m</i>	potlesk	
<i>kočaňis m</i>	košlál		<i>tekvica ž</i>	tykev, dýně	<i>dudumori</i>
<i>kopana ž</i>	vanička		<i>temňica ž</i>	vězení	<i>xindi, t(r)unjariko</i>
<i>kopifcos m</i>	nemanželské dítě	<i>fačko</i>	<i>tepša ž</i>	pekáč	<i>sani, mujall, tavljajka</i>
<i>korbačis m</i>	karabáč		<i>trižvo</i>	střízlivý	
<i>kovačis m</i>	kovář	<i>mardo, sastrunalo</i>	<i>vera ž</i>	přísaha	<i>pačape,</i>
<i>lanci mn</i>	pouta	<i>sastra</i>	<i>vičinel</i>	volat, jmenovat	<i>vikinav, marav muj</i>
<i>lancos m</i>	řetěz	<i>sastruno šolo</i>	<i>vigňa ž</i>	výheň (kovářská)	<i>vindja, vignja</i>
<i>lavoris</i>	umývadlo	<i>thovimahko</i>	<i>Vlachiňa ž</i>	olašská Romka	
<i>lepetka ž</i>	motýl	<i>paparuga</i>	<i>Vlachos m</i>	olašský Rom	
<i>lopatica ž</i>	pádlo		<i>voľa ž</i>	vole, struma, lalok	
<i>luga ž</i>	louh	<i>lešija</i>	<i>volinel</i>	chtít, ráčit	<i>kamav, vojiv</i>
<i>makar</i>	aspoň	<i>takaj, sa te</i>	<i>vofovato</i>	laločnatý	
<i>makarkaj</i>	aspoň někde		<i>vraž(c)os m</i>	čaroděj, jasnovidec	
<i>makarko</i>	aspoň někdo		<i>vražinel</i>	čarovat, věštit	
<i>mašinka ž</i>	zápalka		<i>vražišagos m</i>	čarování, jasnoviectví	
<i>napasno</i>	dotěrný, protivný		<i>vražklňa ž</i>	čarodějka	
<i>napasfa ž/m</i>	protiva; posedlost	<i>binajelipe</i>	<i>vriskinel</i>	ječet	<i>cipiv, ciplsarav</i>
<i>naranča ž</i>	pomeranč	<i>partukolo</i>	<i>vrkolakos m</i>	vlkodlak	<i>čoxano, bahvaljako</i>
<i>nozgra ž</i>	rypák, tlama	<i>hrnja, rutuj, novrnja</i>	<i>žamba ž</i>	žába	<i>žamba</i>
			<i>žara ž</i>	záře	<i>ušar, ušjar</i>

3.2. SRBSKÉ LEXIKÁLNÍ VÝPUJČKY V MAĎARSKÉ LOVARSKÉ ROMŠTINĚ

maďarská lov.romština	maďarština	český význam	jihoslovanská romština	maďarská lov.romština	maďarština	český význam	jihoslovanská romština
barem	legalláb	aspoň	mek, makar	muglya ž	köd	mlha	parmo tunjariko
bricho m	borotva	bítva	čhujrori	muglyalo	ködös	zamřížený	
briga ž	bánat, bú	starost, smutek	gindo, pharipe	muto	néma	němý	muto, nemavo
	búszomorússág			paguba ž	kár	škoda	xasardipe
brigako	bánatos, bú	smutný	grižako	papucha ž	cipő	bota	pmali, punrali
brigil,	szomorkodik	být smutný,	xosav e godji	pekenuca ž	úrge	sysel	
brigiszarel		mít starosti		perina ž	dunna	peřina	
cerha ž	sátor	stan	cehra, cara	plugari m	szántóvető	oráč	plugisarel
cerhari	sátoros	cigány	cahraši	plugil,	szánt	orat	phuvjako čhindalo
cerharica ž	sátoros	cigánynő	cahraška	plugo m	eke	pluh	
chaso m -	óra	hodina	mothodo	pogano	derek, hatalmas	mohutný; slušný	
dosta	elég	dost	ikol, očhol	ratyija ž		pálinka, kořalka	ricali, khandivall
drabarica ž	jósnő	čarodějka	čajrarka	robija ž	börtön	žalář	phanglipe
drabarkinya ž	orvosnő	ranhojička		skumpo kedves,	drága	drahý, cenný	kuč
drago	kedves	milý; drahý	kamlo, kuč	slabipe m	gyengyeség	slabost	bizuralipe
dud m	eper	moruše	dudulin, murvilin	slabo	gyengye	slabý	kovlo, bizuralo
dudin m	eperfa	moruše		slobodil	szabadít	osvobodit	
duma ž	beszéd, szó	řeč, slovo	duma, svato	slobodisarel			
fosuj m	bab	fazole	fusuj, fosuj	slobodipe m	szabadság	svoboda	tromanipe
glaslo m	hang	hlas	krlo	slobodo	szabad	svobodný	tromano, tromalo
glinda ž	tükör	zrcadlo	dikhijardo, glindalica	sluga m	szolga	sluha	kandino, kandavno
granyica ž	határ	hranice		snopo m	kéve snop	drež	
grizsa ž	gondosság	starost	griža, gindo ápolás	strafil,	villámlik	blýskat se	
grizhisarel	ápol	mít starosti	grižav ma	strafisarel			
gunuj m t	rágya	hnůj	gunoj, gošnja	stralin m	villám	blesk	strelin, devlehči jag
gusha ž	begy	vole, panděra		streshina ž	eresz	okap	
kircsima ž	kocsmá	krčma	kaljardi, matardi	trestija ž	nád	rákos	xurdo voš
kircsimari ž	kocsmáros	krčmář	kaljardo, matardako	trubul,	kell	být třeba	trubul, trobuj
kirpa ž	rongy	hadr, cár	budžo, conja	trubusarel			
klopotil,	harangozik	zvonit	klopotisarel	trupo m	test	tělo	trupo
klopoto	harang	zvonek	klepka	veriga ž	karika	článek	řetězu veridja
klyeshito m	fogó	kleště	silavi, kljašto	vering m	lánc	řetěz	sastruno šolo
kopita ž	pata	kopyto, pazneht	vundja, undjija	vignya ž	kohó	výheň, huť	vindja, vignja
koshnyica ž	kosár	košík	krošnica, khuvdi	voja ž	kedv, akarat	vůle, touha	voja, kamipe
kovanca ž	űllő	kovadlina		vortako m	barát	přítel, druh	amal
kozha ž	háj	slupka	morčhi, čhamb	vosija ž	tengely	osa	
kraj m	király	král	thagar	vrema/vrama	idő	čas	vrama,
krajasica ž	királylány	princezna		lvreme ž			vrema, vrijama
krajaskinya ž	királynő	královna	thagarnji	vulica ž	utca	ulice	drom
krastaveca ž	uborka	okurka	krastaveco,	zeleno	zöld	zelený	vunato, vinato
			phuknjali	zelenyol	zöld, kizöld	zelenat se	
lisica ž	róka	liška	vošehči džukli	zido m	fal	zeď	
lubunica ž	görögdlínye	meloun	loljardi, gugljardi	zubono m	kabát	župan	
magar m	szamár	osel	xer, dloro	zhamba ž	béka	žába	žamba, žambuka
muca ž	macska	kočka		zharo m	parázs	řetavé uhlí	džuvde angara (pl,

4. Závěrem bychom chtěli uvést stručnou charakteristiku lexikálních vztahů, jako komplexního dynamického působení více jazyků. Je jasné, že v každé následující etapě přibývá nových slov v důsledku nových kontaktů. Na základě toho lze určovat směr pohybu a dobu stěhování Romů. Jak naznačují seznamy slov ve všech třech porovnávaných romských dialektech, počet "původních" slov klesá v závislosti na vzdálenosti od centra. Nejjasněji o tom mluví skutečnost, že na místo výpůjček ze srbštiny v maďarské a slovenské romštině jsou v jihoslovanské romštině slova starší a slova neslovanského původu.

Tak o tom uvažoval i F. Miklosich; přesnost těchto údajů je však zamlžována působením jiných faktorů. Především jsou to zpětné výpůjčky v rámci jazykových svazů, se kterými se romština setkává. K vzájemnému ovlivňování dochází v rámci balkánského jazykového svazu, ve slovansko-rumunsko-maďarském kontaktu; z toho všeho dochází k morfonologickým změnám. Jsou přejímána nejen slova, ale někdy jen sufixy připojované k "romskému" kmeni. Jsou to především sufixy srbské: *-inja*, *-ica*, nebo sufixy méně jasného původu: *-os/-o*, *-is/-i*, *as*.

Pokud jde o charakteristiku výpůjček, lze tvrdit, že jsou to slova z denního života, u nichž změny v romštině nastaly bez vnějšího vlivu, např.: *tekvica* < srb. *tikvica* (tykev), *pekenuca* < *tekunica* (sysel), *krastaveco* < *krastavac/krastavica* (okurka) atd.

Počet uvedených výpůjček ze srbštiny v obou seznamech (maď. lov. a slov. rom.) není ani zdaleka vyčerpávající. Ty by mohly být doplněny na základě pečlivější excerptce z dostupného literárního materiálu - to je z povídek, časopiseckých a novinových článků, nebo na základě "ústního" materiálu. Problém etymologií také není dořešen. Chtěli jsme pouze upozornit na způsob, jak vznikala a vzniká romská slovní zásoba. Utvořený model lexikálních vztahů v romštině by se dal použít i pro analýzu jiných segmentů tohoto lexika a etap jeho tvorby. Pro stanovení přesnějších údajů by neměla chybět statistická analýza a kvantitativní popis poměru v romském lexikonu. Tím by mohl být podrobněji vysvětlen proces vzniku slovní zásoby a fenomén romštiny jako silně kontaktního jazyka.

Vliv srbštiny se neomezuje pouze na maďarskou lovarštinu a slovenskou romštinu, nýbrž sahá daleko za hranice těchto dvou nářečí. Potvrzují to i lexikony romštiny německé¹¹, ruské romštiny atd. V lidové tvorbě ruských Romů¹² nacházíme vedle prvků jazykových i přenesené prvky obsahové - náměty, osoby, a dokonce i mnohá jména hrdinů jsou jistě srbská. Pro poznávání dějin Romů je tento fakt podstatným svědectvím o hlubších vlivech jednotlivých kontaktů, a tím i o delším nebo kratším pobytu Romů na jednotlivých územích. Balkán je rozhodně jednou z nejdůležitějších etap v procesu formování jazyka a kultury Romů.

11. Wolfův slovník (viz bibliografii) oplývá výpůjčkami ze srbštiny/srbochorvátštiny.

12. Viz Demeter: *Obrazcy folklora Cygan Kelderari*.

Zkratky

adj.	adjektivum, přídavné jméno	pl.	plurál, množné číslo
čes.	český, čeština	rom.	romský, romština
fr.	francouzský, francouzština	rum.	rumunský, rumunština
ital.	italský, italština	sg.	singulár, jednotné číslo
m	mužský rod	skt.	sanskrt
maď.	maďarský, maďarština	slov.	slovenský, slovenština
maď. lov.	maďarská lovarská romština	srb.	srbský, srbština
masc.	maskulinum, mužský rod	st. slov.	staroslověnský, staroslověnština
nom.	nominativ, první pád	tur.	turecký, turečtina
pers.	perský, perština	ž	ženský rod

BIBLIOGRAFIE

- Choli Daróczi József - Feyér Levente, 1984, *Cigány-magyar kisszótár*, Budapest.
- Djurić, Rajko, 1987, *Seobe Roma*, BIGZ, Beograd.
- Demeter, R.S. - Demeter, P. S., 1981, *Obrazcy fojklora Cygan Kelderari*, Nauka, Moskva.
- Hancock, Ian, 1993, *On the Migration and Affiliation of the Domba; Iranian Words in Rom, Lom and Dom Gypsy, Handout* (11 str., Conference on Romani in Contact with Other Languages, University of Hamburg, May 21-23, 1993).
- Hübschmannová, M. - Šebková, H. - Žigová A., 1991, *Romsko-český a česko-romský slovník*, SPN, Praha
- Kepeski, Krume - Jusuf, Šaip, 1980, *Romani gramatika*, Skopje.
- Lesný, Vincenc, 1916, *Cikáni v Čechách a na Moravě I*, *Národopisný věstník československý*, 11, 1916, str. 193-216.
- Lesný, Vincenc, 1917, *Cikáni v Čechách a na Moravě II*, *Národopisný věstník československý*, 12, 1917, str. 57-63.
- Lesný, Vincenc, 1934, *Jazyk Cikánů v ČSR*, *Československá vlastivěda*, 3, 1934, str. 605-612.
- Nečas, Ctibor, 1992, *Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti I.*, Masarykova Univerzita, Brno
- Sakelariou, Charis, 1981, *Neo lexiko démotikés*, Athína
- Uhlik, Rade, 1983, *Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik*, Svjetlost, Sarajevo
- Ventzel, T. V., 1964, *Cyganskuj jazyk*, Nauka, Moskva
- Venceľ, T. - Čerenkov, L. N., 1968, *Dialekty ciganskogo jazyka i ich vzaimootnošenija s indoarijskimi jazykami Indii, Jazyki Indii, Nepala, Pakistana i Cejlona*, Moskva, str. 417-428.
- Wolf, Siegmund A., *Grosses Wörterbuch der Zigeuner-Sprache*, 1960, Bibliographisches Institut, Mannheim

RESUMÉ

The origin and development of the lexicon of Romani language can be understood on the basis of the development of the Romani language itself, ie. its dialects. These dialects arise and take their shapes in the process of continuous language contact and influence on the part of different languages on its way from the original homeland in India to Europe and further up to America. The basic lexical layer of Romani is that inherited from the Indic languages. There is a range of lexical strata from different Asian and European languages, Indo-European as well as non-Indo-European, like Arabic, Turkish and Hungarian. Every layer is partially covered by new loan words. It seems that the number of the original as well as elder loan-lexemes is diminishing

proportionally in every new stage. The paper does not deal with the quantitative relations among the layers in the lexicon. Its main goal is forming the model that will be able to illustrate the way of growth of the Romani lexicon as well as disappearance of words or partial covering of the previous layers. The model is realized on the basis of two Romani dialects: one spoken in Hungary (Lovary) and the other in Slovakia and Bohemia. It deals with the loan words from Serbian in the two dialects. Although it is only one segment or one stage in the process, the relationship seems to be very complex. The complexity arises because the variety of important components (along with the source and the target languages, ie. Serbian and Romani with its both dialects) is at play: previous relation between the non-Romani languages of the language area (the

Balkan language area), the interrelation between Serbian, Rumanian, Hungarian, Turkish, Greek etc. as well as reverse and mediated loan-words (e.g. Slav. *izbalistba* > Hung. *szoba* > Serb. *soba* > Rom. *soba*). Another aspect of complexity can be seen in the fact that particular morphemes can be borrowed and then combined in one Romani word, e.g. Serb. *gore* (comparative: worse) + Romani comparative suffix *-eder* resulting in Romani *goreder* (worse).

The model includes, beside the description of main features, also a classification of the borrowings (borrowed words). The first type consists of the direct *borrowings*, which are pure Serbian words, Roman and Serbian words equivalent in form and meaning. The second type are 'contaminated borrowings'; the basis is a Serbian lexeme, combined with a Romani suffix, e.g. *-o*, that is originally Indic (*Rájasthání -o*), or *-os*, *-i*, *-is* (from Hungarian or Greek). The third type consists of borrowings

deformed inside the root morpheme. This change could be affected by mediation of a third language, e.g. the mentioned noun *soba*, also Rom. *karačoňa* (Christmas) < Hung. *Korácsny* < Slav. *krčun*, or changed due to Romani, e.g. Rom. *lubunica* < Serb. *lubenica* (watermelon), Rom. *pekenuca* < Serb. *tekunica* (pouched marmot). Every word of this type is equipped with its Serbian equivalent and the Czech meaning.

The last type consists of borrowed stem morphemes combined with Romani morphemes, e.g. *gore* + *eder*. Sometimes it can be e.g. a Serbian root + Romani suffix: *vrisk* + *inel*, *grizh* + *isarel*, *plug* + *il*, *zeleny* + *ol*.

Every type is illustrated with paradigms in both Romani dialects. The last paragraph is formed from two lists of loan words in Slovak Romani and Lovary dialects.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

nabízí publikace, které vznikly v projektu
romského vzdělávání

Ctibor NEČAS: **Romové v České republice včera a dnes**

Ctibor NEČAS: **Naši bisteras - Nemůžeme zapomenout**

(Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních pamětníků)

Milena HÜBSCHMANNOVÁ: **Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit**

Vlasta KLADIVOVÁ: **Konečná stanice Auschwitz - Birkenau**

(Vznik a historie cikánského tábora 1943 - 1944)

Bartoloměj DANIEL: **Dějiny Romů** (pracovní název)

Ruben Pellar a kolektiv: **Tištěný výstup z databáze romistické literatury**

Své objednávky posílejte na adresu:

ROMSKÝ PROJEKT

odpovědná redaktorka Zdeňka Jařabová

Pedagogická fakulta univerzity Palackého

Žižkovo náměstí 5

77140 Olomouc

Edita ŽLNAYOVÁ

SPOMIENKA NA PANÍ KUDRAČOVÚ

Paní Kudračová sa narodila v Michalovciach, ale od roku 1946 žila v Prahe. Vo svojich spomienkach sa však vždy vracala na Slovensko, kde sa od babičky naučila i túto pieseň.

1

*Ej, peren prajtorale,
jaj, peren prajtorale,
[: čak odoj ma peren, joj,
kaj miro rom pašfol. :]*

2

*Te les učarena
Me les na dikhava.
Hin man šov čhavore, joj,
a me les na dikhav.*

3

*Jaj, devla, mro devloro,
so /j/amenca kerďal?
lfal le dadores, joj,
a man adaj mukľal,
a man adaj mukľal, joj,
le šove čhavenca.*

1

*Ej, čhave, mre čhavore,
ej, sar churde kirmore,
[: /de/ perla baro jevend, joj,
kaj amen thovaha? :]*

1

*Jaj, džal paňi, džal paňi
tele le foroha,
[: oda na paňori, joj,
b'oda mre (j)asvora. :]*

*Padajte, lístočky,
padajte, lístočky,
[: iba tam nepadajte,
kde leží môj muž. :]*

*Keď ho zasypete,
už ho neuvidím.
Mám šesť detí
a už ho nevidím.*

*Bože môj, bože,
čo si to s nami urobil?
Vzal si deťom otca
a mňa si tu zanechal,
a mňa si tu zanechal
so šiestimi deťmi.*

*Deti moje, deťúrence,
vy drobné červíčky,
[: až nastane krutá zima,
kam sa my len uchýlime?:]*

*Tečie voda, voda tečie
dolu mestom,
[: to nie je vodička,
to sú moje slzičky :]*

Paní kudračková, ktorá pred rokom zomrela, patrila ku generácii, ktorá zažila za svoj život 3 režimy. Ani jeden z nich nebol k Romom láskavý, ale ona si nikdy nestážovala, pretože ako sama vraví: **"E daj miri furt mange phenlas, že man ela bacht, bo ulilom čapkaha. E daj kodi čapka ila, thoďa la te šuťon, šuťarlas la. Sako phenlas: Oda čhavoro ela bachtalo."** /Moja mama mi vždy hovorievala, že budiem mať šťastie, pretože som sa narodila s čapičkou na hlave. Mama tu čiapku vzala, dala ju usušiť a schovala ju. Všetci potom hovorili: "Toto dieťa bude mať v živote šťastie."/

Pani Kudračová nikdy nechodila do školy, nevedela ani čítať ani písať, mala vlastnú životnú filozofiu a prirodzenú inteligenciu. Patrila k nositeľom romských tradícií, ktoré sa prenášali ústne z generácie na generáciu, romskej kultúry a čistého romského jazyka. Formoval ju život, a preto bola plná porozumenia a pochopenia pre druhého. Bola studnicou, z ktorej bolo vždy možné čerpať múdrosť. Pre nás bola taktiež dušou, ktorá nám pomohla nazrieť do sveta hodnôt, ktoré v našom, tzv. civilizovanom svete už neexistujú a ktoré sa už bohužiaľ vytrácajú i z povedomia mladších generácií romských rodín žijúcich v mestách.

Pani Kudračová patrila medzi osobnosti, vďaka ktorým môže dnes existovať časopis romistických štúdií Romano Džaniben. I keď nevedela písať, zanecháva po sebe odkaz a dedičstvo pre ďalšie generácie romských i neromských pokolení. Preto jej vzdávame úctu a ďakujeme za všetky krásne chvíle, ktoré sme mohli stráviť v jej spoločnosti.

Miri baba mange phenlas: "Ča m'av hamižno, čhaje miri, liker tut avka, sar ulilal, sar baros, sar phuros. U te pre tute rušen, dumin tuke avka: >Mi rušen!< Abo ladž tutar te keren, o Deloro opre: >Sar o Deloro man diňa pro svetos, ajsi som. Te tu sal feder - o Deloro tuke poťinla.< Nigda ma phen, ma ker ladž abo ma zavidzin ňikaskе. Visar e godi, av ajsi, sar ulilal laha, ma dumin tuke ňi pre soste, maj dikheha, sar tut ela andro kher - bacht. Dživeha mištes, ela tut savoro."

Moja babička mi hovorievala: "Iba nebuď lakomá, dievka moja, zostaň taká, akou si sa narodila, či už dospievaš alebo stárneš. A keby sa ľudia na teba hnevali, pomysli si: >Len nech sa hnevajú!< A keď sa ti bude niekto posmievať, nevadí, pánboh je hore a všetko vidí: >Som taká, akú ma pánboh priviedol na svet. A ak ty si lepšia- pánboh ti to vynahradí.< Nikdy nikoho neohováraj, nezosmiešňuj a nikomu nezáviď. Odpútaj svoju myseľ a uchovaj si ju takú čistú, s akou si sa narodila, po ničom nebaž a uvidíš, že sa v tvojom dome bude držať šťastie. Bude sa ti žiť dobre a nič ti nebude chýbať."

RECENZE - ANOTACE

WILLIAMS Patrick

Nous, on n'en parle pas

Les vivants et les morts chez les Manouches, Collection Ethnologie de la France - 13, Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris 1993, 109 stran.

Kniha se pokouší postihnout postoj k smrti a k mrtvým /předkům/ skupiny Manušů žijící v severní části Centrálního masivu ve Francii. Tato skupina donedávna kočovala a živila se především košíkářstvím a vyplétáním židlí. Známa je rovněž lovem ježků. Dnes se její příslušníci částečně usazují /žijí však i nadále v přívěsech a karavanech na povolených tábořištích a kempech/ a živí se sběrem a prodejem starého železa, kovů a náhradních dílů do aut. Stále nezbytnější podíl zdrojů pro přežití však dnes představují rodinné přídavky a sociální podpory. To vše mění nejen tradiční způsob života, ale i formy skupinových zvyklostí a částečně zasahuje i do jejich vnitřních postojů a duchovního světa, jehož nejstálejšími složkami však i nadále zůstává specifický vztah k mrtvým a mlčení o určitých věcech, související mimo jiné i s kategoriemi strachu, studu a tabu.

Vedle pojednání o tomto vnitřním vztahu Manušů k mrtvým a ke svým předkům a o jeho vnějších formách /likvidace věcí po zesnulých, způsob, jak o nich mluvit či nemluvit, zvyk chodit "na hroby" apod./ se autor snaží pomocí různých historek a výpovědí postihnout i vztah Manušů ke gádžům, k jiným kočovníkům /Yenishům, světským.../ a k Romům z jiných skupin.

Hana Šebková

HOLÝ Dušan, NEČAS Ctibor

Žalující píseň

O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech, Ústav lidové kultury ve Strážnici 1993.

Kniha je společným dílem folkloristy Dušana Holého a historika Ctibora Nečase. Historická část shrnuje zákony, výnosy a vyhlášky týkající se Romů v období první republiky a za nacistické okupace. Ukazuje, jak se počáteční diskriminace a ponižování postupně měnily v pronásledování vedoucí až k fyzické likvidaci v koncentračních táborech. Text je doplněn dokumentárními fotografiemi z "cikánského tábora" v Osvětimi.

Folkloristickou část tvoří portrét Růženy Danielové z Mutěnic, vynikající zpěvačky a tanečnice, která byla odvečena do Osvětimi s celou početnou rodinou, z níž přežila pouze ona. Její portrét je doplněn autentickým vyprávěním dokumentujícím zločiny, jež byly spáchány na jejích příbuzných, ale nejen na nich.

Odrazovým můstkem celé knihy je její píseň "Aušvicate hi kher baro" (V Osvětimi je velký dům), která je podkladem ke studii o romské písni jako takové - jejím zrodu, podmínkách jejího vzniku v koncentračních táborech, tendenci k aktualizacím a vzniku různých variant.

K zajímavým partiím knihy patří rovněž srovnání shod a rozdílů mezi polskými, slovenskými a moravskými variantami této romské písně, hledání jejího původu, jakož i soubor dalších romských písní tématicky se vztahujících k nacistickým koncentračním táborům. Tento soubor je dovršen několika "pláči" Heleny Malíkové z Uherského Hradiště.

Hana Šebková

DJURIĆ Rajko

Seobe Roma

*Krugovi pakla i venac sreće, BIGZ,
Beograd 1987, 292 stran*

Dílo tohoto známého romologa, romského a srbského básníka a novináře Rajka Djuriće je jedinečné tím, že zachycuje komplexně dějiny Romů od jejich pradomoviny až po život v moderní společnosti.

Výchozím bodem pro autora je mýtus, lidové vyprávění o věštbě, prokletí a vyhnanství blíže nespecifikovaného krále a jeho rodu jiným králem-dobývatelem. Lid toho krále je, podle této báje, předkem dnešních Romů.

V první kapitole Djurić pojednává o svědectvích, dokumentech a romologizích, důležitých pro poznávání romské problematiky. Autor se zabývá i otázkou dějin, především exodem z Indie. Přelomem je období Tamerlána, neboť od té doby "Indie už nemá žádný vliv na osud Romů". Zajímavý je popis kastovní indické společnosti, který může posloužit k pochopení vnitřní struktury romské společnosti, i stručný popis několika kast, považovaných za příbuzné Romů. Jsou to: bhamtí, beldáří, dom, gárodí, qasaí, gulguliá, kandžáří, kolhátí, ládí, malár, mjánválá, natí, odkí, pendhári, sámsí, lohar, sikalgáří, bandžará.

V druhé kapitole přibližuje samo stěhování a usídlování v jednotlivých zemích, počínaje Persií a Afghánistánem, přes Egypt, Turecko, Řecko až po jednotlivé státy v Evropě a v Americe. Popis každé etapy na cestě k Evropě je obohacen zajímavými příběhy ze života v těchto zemích a líčením postavení Romů ve

společnosti. Podrobný popis je doplněn údaji z historické literatury. Pojednání o Romech v každé společnosti a zemi je tak uspořádané, že může představovat zvláštní kapitolu.

V dějinách Romů byly dost často velmi nepříznivé chvíle od exodu až po legalizaci jejich pronásledování v evropských státech. Tomuto tématu se věnuje třetí kapitola, která se rovněž zabývá genocidou Romů za druhé světové války, o níž autor nasbíral také dost materiálů.

Čtvrtá kapitola má název "Probuzení národního vědomí" a týká se zvláště poválečného období, které pro romskou entitu má mimořádný význam - je to počátek organizování se všech Romů světa, jak společenskopoliticky, tak i kulturně: světové kongresy a kulturní manifestace, organizované Světovou organizací Romů, jejíž předsedou v předchozím mandátu byl právě autor této publikace.

Pátá a poslední kapitola je podrobnou diskusí o vzniku a vývoji romské kulturní tradice. Vychází z lidové tvořivosti, víry, z ústní tradice a hudby. Čtenář se dozvídá o mnoha jevech týkajících se zvyků a rodinného života Romů, jakož i o organizaci jejich společenství, které jsou téměř neviditelné pro neromské spoluobčany. Fakta autor čerpal z vlastních zkušeností i zkušeností svého lidu. Jeho evidentní erudici podtrhuje i syntéza nashromážděného materiálu z domácí a světové odborné literatury. Bohatství všech těchto údajů činí knihu R. Djuriće zajímavou jak pro romského, tak i pro neromského čtenáře. Knihu lze číst jako román, ale stejně tak i jako vědecké a historické dílo.

Svetislav Kostić

DJURIĆ Rajko

Purano svato o dur them - Prastara reč daleki svet

Narodna knjiga - Slovo ljubve, Beograd, 1980, 88 stran.

Kniha je druhou sbírkou básní známého romského básníka a novináře Rajka Djuriće, narozeného v r. 1947 ve Velkém Orašji nedaleko Bělehradu. Jeho první sbírka Bikheresko bilimoresko - Bez doma bez groba (Bez domu a bez hrobu) vyšla v roce 1979. Obě sbírky jsou psány romsky a srbsky, ale specifikou této poezie je, že Djurić básně nepřekládá. Nechává paralelně hovořit své dva hlasy, dva výrazy své dvojjazyčné básnické řeči.

Tyto básně jsou svou povahou reflexivní a obsahem jejich reflexe je paměť, vzpomínání, tušení a vzývání všeho, co by mohlo svědčit o původu, zdroji, exodu a věčném stěhování. Básník hledá svůj původ, vzývá svědky svého kmene, vzývá vodu, vítr, oheň, ptáka, mrak... "Ve vlasech větru list, v zobáku ptáka kapka, v oku oblohy tma. Tam kde jsme prošli květina nevidím roste..." (str. 9). Vzývá božstva svých předků - syna hvězd Angadu, boha s ptačím vzezřením - Garudu, Ušu - bohyni raního úsvitu i boha smrti starých Indů - Jamu, jakož i romské božské a démonické bytosti (Kešali, Trpija, Urma). Vše v sobě zřít básník v jednom mžiku, celou tisíciletou zkušenost svého kmene. Slyší jakýsi hlas, který ho vede "skrže vědomí snů do pupku země. A hlas se tam zastavuje... Já hledám cestu, v řeči skrytou vodu (podstatu). Já hledám způsob, kterým člověk může vidět sebe, kterým lze zvrátit čas" (str. 81).

Sbírka obsahuje přes třicet básní. Mnohé již samotným názvem naznačují, že jsou prodchnuty mystikou - hledáním v předělech neznáma, tmy, snů a smrti. Závěrem jen namátkou: Kde klíčí já,

Obrazy smrti, Otázka k mlčení, Hemží se slova smrti, Zatímco letí pták, Pohřeb, Jinovatka a oheň, Nářky a sny, Čarování, Vítr pomíjí, Hledáme spásu v zemi hrobu, Sen ryby v řeči vody, Slova času v cizině, Slova klovala sen ptáka, Půlnoc ve slově, Do stínu zahleděné vědomí, Od obrazu po bytí, Skrže vědomí snů.

Svetislav Kostić

RISHI W.R.

Multilingual Romani Dictionary

Roma Publications, Chandigarh, India, 1974, XV + 65 stran /A4/

První dílo tohoto druhu o Romech, které vyšlo v Indii, pochází z pera indického lingvisty Rishiho z Pandžábu, znalce několika slovanských jazyků, autora Rusko-hindského slovníku a více studií o slovansko-indických příbuzenských vztazích. Autor je také zakladatelem romistického časopisu Roma /viz. Předmluva - poznámka redakce/, který již přes 20 let vychází v Čandigarhu.

Jak v časopise, tak i v tomto slovníku se zabývá problematikou převážně evropských Romů.

Na patnácti stranách velkého formátu se nejprve seznámíme s autorovou studií o Romech a romštině. Dost místa je věnováno indickému původu romského etnika. Rishiho názory se opírají hlavně o evropské autority v tomto oboru, jako jsou: např. F. Miklosich, R. Turner, Paspati, Kochanowski. Autor je dobře seznámen se západní romistickou problematikou.

Rishi zkoumá ze srovnávacího hlediska podobnosti romského lexika se západoindickými jazyky, zvláště hindským, paňdžábským, rádžastánským, kašmířským. Konstatuje, že 35 až 40 % indické slovní zásoby v romštině se podobá hindským, 30% sindhským a jen asi 5% kašmířským slovům.

S rádžastánštinou ji spojuje morfologická podobnost jmen a sloves.

Slovník je sice vícejazyčný, ale pokud jde o romštinu, zahrnuje do ní převážně slova indického původu (v evropské romštině); méně výpůjčky z četných jazyků, s kterými romština byla nebo je v kontaktu. Autor se pokusil o "etymologizaci" slov, ale četné případy zůstaly nevyřešeny. V druhém sloupci řeší problém původu slova pouze tím, že uvádí slovo nebo kořen v jazyce, z kterého vzniklo romské slovo (hlavně sanskrť). Nevysvětluje však derivační proces, a proto stěží můžeme hovořit o ety-

mologickém slovníku - jde o pouhé porovnávání. Jako multilingvální slovník dále obsahuje sloupce s hindskými, anglickými, francouzskými a ruskými slovy.

Slovník je zajímavý z hlediska vícejazyčnosti, do které je zahrnuta právě i romština. Může proto být praktickou pomůckou pro romského uživatele nebo pro zájemce o romštinu a může poukázat, i přes četné nedostatky a neúplnost, na směr v etymologizaci romských slov.

Svetislav Kostić

V Á Ž E N Í Č T E N Á Ř I

Co očekáváte od romistického časopisu?
Co považujete za poslání současné romistiky?

**Odpovědi laskavě posílejte na adresu
Nadace ROMANO DŽANIBEN**

R O M A N O D Ž A N I B E N 1 / 1 9 9 4

Časopis romistických studií. Vydává Nadace Romano Džaniben

Šéfredaktor: Milena Hübschmannová

Adresa nadace: Romano Džaniben, Cimburkova 23, Praha 3, 130 00 Praha,
Česká republika

Autor obálky: Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT s. r. o. Na výsledku II/8, 140 00 Praha 4, tel.: 02/643 07 66.
Vychází čtyřikrát ročně . Toto číslo zdarma . Objednávky zasílejte na adresu Nadace.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí . Obsah zveřejněných polemických článků nemusí
být totožný se stanoviskem redakce .

VYCHÁZÍ ZA PODPORY NADACE "ROS"